T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM ANABİLİM DALI

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN GELENEKSEL EĞİTİM KURUMLARI (MEDRESELER) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (BATMAN DİYARBAKIR VE SİİRT ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ

HAZIRLAYAN
Übeydullah PİLATİN

ELAZIĞ – 2011

ONAY SAYFASI

T.C.

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM ANABİLİM DALI

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN GELENEKSEL EĞİTİM KURUMLARI (MEDRESELER) ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (BATMAN DİYARBAKIR VE SİİRT ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ

HAZIRLAYAN
Übeydullah PİLATİN
(08202258)

Jürimiz, 31/12 /2010 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Mahmut Atay
2. Yrd. Doç. Dr. Mustafa Gündüz
3. Yrd. Doç. Dr. Nuriye Semerci
4. Yrd. Doç. Dr. Zülfü Demirtaş
5. Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Daş

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ……. sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Faaliyet Gösteren Geleneksel Eğitim Kurumları (Medreseler) Üzerine Bir Araştırma (Batman Diyarbakır ve Siirt Örneği)

Übeydullah PİLATİN
Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı
2010. Sayfa: XI+150

Türk toplumunun eğitim tarihine bakıldığında farklı eğitim kurumlarının yer aldığı görülür. Bunlar arasında en önemlilerinden biri, tarihi İslamiyet'in ilk dönemlerine kadar uzanan medreselerdir. Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin de geliştirdiği bu kurumlar, dönemlerinin temel eğitim kurumları olmuştur. Osmanlı devletinin farklı kurumlarında XVI. yüzyıldan itibaren başlayan aksaklıklar medreseleri de etkilemiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde medreseleri ıslah çalışmalarına girişilmiş fakat istenilen başarı yakalanamamıştır. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte de medreseler bütünüyle kapatılmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kapatılan medreseler, sosyolojik bir gerçek olarak varlıklarını bir şekilde sürdürmüştür. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra özellikle dini bilgi aktarımına mesafeli yaklaşım, halkın farklı şekillerde bu ihtiyacını karşılama yoluna gitmesine sebep olmuştur. Bu sebeple, kapatılan medreseler geleneksel dini bilgi aktarımına devam etmiştir. Bu uygulama özellikle merkeze uzak bölgelerde daha canlı şekilde varlık göstermiştir. Dolayısıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki medreseler diğer bölgelere göre hayatlarını daha belirgin şekilde devam ettirmiştir. Bu devamlılıkta devletin görmezden gelmesinin etkisi olduğu kadar halkın ve medrese gönüllülerinin yoğun çabaları da etkilidir.

Bu araştırma Batman, Diyarbakır ve Siirt'te bu güne kadar bir şekilde faaliyetini devam ettiren geleneksel eğitim kurumlarından medreseler üzerine yapılan bir çalışmadır. Yapılan kaynak taramalarından edinilenlere göre, söz konusu kurumlar

üzerine derinlemesine bir araştırmanın yapılmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bölgede varlık gösteren bu eğitim kurumları üzerine yapılacak bir, araştırma eğitim faaliyetleri açısından önem taşımaktadır. Bu amaçla örneklem bölgesinde 23 medrese, öncelikle fiziksel özellikleri bakımından incelenmiştir. Bu inceleme öncelikle kaynak tarama, doğal ve katılımcı gözlem ve medrese eğiticileri ile yapılan mülakatlarla yapılmıştır. Medrese eğiticileri ve öğrencilerle yapılan görüşmeler kayıt altına alınmış ve veriler birbiriyle karşılaştırılarak raporlaştırılmıştır.

Medreseler, kuruldukları çevrede yaşayan insanların desteği sonucu kurulmuştur. Bu kurumların idaresini 'seyda' denilen müderrisler yapmaktadır. Öğrenciler genellikle ilköğretimi bitirdikten sonra seydalara başvurup medrese eğitimine yatılı olarak alınmaktadır. Medreselerin yemek ve temizlik işleri çoğunlukla öğrenciler tarafından yapılmaktadır. Bu kurumlara halk tarafından yapılan yardımlar medresenin ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayacak miktardadır. Özellikle köylerde bulunan bazı medreseler ekonomik sıkıntı yaşamaktadır.

Medrese programlarında şer'i ilimler (fıkıh, hadis, kelam, tefsir, siyer) ve alet (dil öğretimi) ilimleri mevcuttur. Yapılan gözlem ve incelemelerden elde edilen sonuçlara göre bu eğitim kurumlarında, Osmanlı dönemi medreselerinde okutulan dersler büyük ölçüde okutulmaya devam edilmektedir. Bireysel öğretimi esas alan medreselerde ezber, müzakere ve kubaşık öğrenme en çok başvurulan öğrenme yöntemlerindendir. Üzerinde araştırma yapılan medreselerden iki tanesi yazılı eğitim programına sahiptir. Sınıf geçme sistemi yerine ders geçmenin ölçüt alındığı medreselerde öğrenciler ortalama yedi yıllık bir eğitimden sonra mezun olmaktadır. İcazet geleneği bu kurumlarda devam etmektedir. Düzenlenen icazet töreninden sonra öğrencilere diploma verilmektedir. Buralardan mezun olanlar aynı zamanda açık öğretim imkânlarından da faydalanıp farklı görevlere gelebilmektedir.

Medreselerin bazıları resmi Kur'an kursu, yatılı Kur'an kursu ve dernek kimliği altında eğitim verilmektedir. Bazıları da ders veren hocanın ismiyle bilinmektedir. Toplumun yaşadığı sosyal sorunlara karşı ilgili olan medrese hocaları ve halk arasında sıkı bir ilişkinin ve iletişimin olduğu gözlenmiştir. Bunun sonucu olarak medreseler bu güne kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Eğitim Kurumları, Medreseler, Geleneğin Devamı, Eğitim, Modernleşme, Muhafazakârlık.

ABSTRACT

Masters Seminar

Traditional Education İnstitutions (Madrasah) Which are Active in the South East of Turkey (Examples of Batman Diyarbakır and Siirt)

Übeydullah PİLATİN

The University of Fırat

The Institute of Social Sciences

Department of Educational Programming and Teaching

Elazığ-2010, Page: XI+150

When we search Turkish education history we can see different education foundations. One of the most important foundation of them is madrasahs which are origin go back to the first stage of Islam. Madrasahs which had been developed by Seljuk's and Ottoman Empires had been the basic education foundation of that era. Beginning from XVIth century defects of different foundations of Ottoman effected madrasahs too. In XIXth century there had been reform attempts of madrasahs but the aimed success couldn't have been caught out. Madrasahs closed after founding Turkish republic.

Madrasahs which had closed with law of Tevhid-i Tedrisat prolonged their being one way or another as a social actuality. After establishment of Turkish republic especially hands off attitude caused public to transfer the religious information to prevent this need by different forms. For this reason madrasahs which closed continued to transfer traditional religious information. This practice had applied more especially far regions. So Madrasahs which are in the east and south east of Turkey continued their being more clearly than other regions. The reasons of this existence were both the impacts connivance of the state and volunteers of madrasahs and intensive efforts of puplic.

This research has been about on one of traditional education institutions (madrasahs) which continued their being until today in Batman, Diyarbakır and Siirt. According to research of basis there wasn't seen any research on these institutions. So researchs, about on educational institutions which are being in this region are important for education activities. For this aim 23 madrasahs have examined in the sampling area especially in physical characteristics. This research has done with firstly research of

basis, interviews from madrasah's educators natural and participative observation. Interviews with madrasah's educators and madrasah's students have been recorded and datas have been compared to each other and had been written as a report.

Madrasahs were founded by supporting of people who lives arround them. This institutions was administrated by Madrasah teachers which named Seyda. Students ussually apply to madrasah teachers to be accepted as internal student. The errands in madrasahs such as cleaning and cooking are usually. Financial aid which come from puplic to this institutions is enough as minimal to supply madrasahs's needs. Especially madrasahs which are in villages have economic problems.

There are religious instructions (canon law, hadith, İslamic theloghy, commenting on the quran) and grammatical lessons in curriculum of madrasahs. As a result of observations and analysis, textbooks of Ottoman madrasahs which involved religious informations mainly same and are used in this institutions. Based on İndividual training on these institutions and dealings, memorization, Cooperative leraning are the most applied methods of leraning. Two of Madrasahs which have been analyzed have written curriculum. Students don't go up the spout regularly. Criteria of passing grade is to finnish books. Students graduate after 7 years education. Tradition of giving madrasa diplama goes on. After ceremony of icazet diplomas are given to students. Madrasah students registered to open university at the same time so they can have different jobs.

Some of madrasahs are educating on the names of Koran course, boarding Koran course and association. Some of them are known as the name of madrasah teacher. There is a strong communication between puplic and Madrasah teachers who are concerned with social questions which society have. As result of this madrasahs have been active so far.

Key words: Traditional Education Institution, Continuance of Tradition, Culturalism, Education, Modernization, Conservatism.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI ..... **I**
ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **VI**
TABLOLAR ..... **VIII**
EKLER ..... **IX**
ÖNSÖZ ..... **X**
GİRİŞ **1**
Problem Durumu 1
Araştırmanın Amacı 3
Araştırmanın Alt Amaçları 3
Araştırmanın Önemi 3
Araştırmanın Yöntemi 4
Sınırlılıklar 6
Sayıltılar 6
Verilerin Toplanması 7
BİRİNCİ BÖLÜM **10**
1.MEDRESELER **10**
1.1.Medrese Tarihine Kısaca Bir Bakış 10
1.3 Medreselerde Eğitim-Öğretim 14
1.4. Medreseleri Durağanlığa Sürükleyen Nedenler 14
1.5. Medreselerin Eğitim Programları 15
1.5.1. XVII. Yüzyıl Eğitim Programı 18
1.5.2. XVIII. Yüzyıl Eğitim Programı 19
1.5.2.1. Ali Uşşâk'ın Eserine Göre Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları 19
2.5.2.2. İ. Hakkı Hakkı Erzurûmî'nin Tertîb-i Ulûm adlı Eserine Göre Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları 20
1.5.3. XIX. Yüzyıl Eğitim Programı 23
1.5.4. XX. Yüzyıl Eğitim Programı 23
1.5.6. Tevhid-i Tedrisat'tan Günümüze Uygulanan Eğitim Programları (Güneydoğu Anadolu Örneği) 26
1.6. Sadrettin Öztoprak'a Göre Şark Medreselerinde Okutulan Kitaplar 27
1.8. Güneydoğu Medreselerinde Okutulan Kitaplar 31
1.9. Bu Günkü Medreselerde Okutulan Bazı Kitapların İçerikleri 34
1.10. Doğu Medreselerinde İcazet 35
İKİNCİ BÖLÜM **38**
2.MODERNLEŞME **38**
2.1. Osmanlı modernleşmesi 40
2.4.Osmanlı Devleti'nde Muhafazakârlık ve Medreseler 52
2.5. Modernleşme ve Medreseler 56
2.6. Tevhid-i Tedrisat Kanunu 57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **59**
BULGULAR VE YORUM **59**
GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE (DİYARBAKIR, BATMAN VE SİİRT İLLERİ ÖRNEĞİ) FAALİYET GÖSTEREN GELENEKSEL EĞİTİM KURUMLARI (MEDRESELER) **59**

1. BATMAN VE ÇEVRESİNDE FAALİYET GÖSTEREN GELENEKSEL EĞİTİM KURUMLARI (MEDRESELER) 60
1.1.1. Beyder Medresesi 60
1.2. Seyda Mola Sabri Hazzo Medresesi 66
1.3. Kubbeli Medrese 69
1.4. Molla Metin Medresesi 74
1.5. Cimzerk Medresesi 77
2. DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE FAALİYET GÖSTEREN GELENEKSEL EĞİTİM KURUMLARI (MEDRESELER) 80
2.1. Silvan Hıznevi Medresesi 80
2.2. Yukarı Dolaylı (Fedle) Medresesi 85
2.3. Yukarı Sazlık Köyü Medresesi 88
2.4. Başaklı Medresesi 90
2.5. Boşalan Medresesi 93
2.6. Şube Medresesi 95
2.7. Yuvacık Medresesi 97
2.8 Halid Bin Velid Camisi Medresesi 97
2.9. Otogar Medresesi 100
2.10. Sanayi Medresesi 101
2.11. Cami Köşesi Medresesi 101
2.12. Fakülte Medresesi 102
2.13. Bâb'us-Selâm Medresesi 103
2.14. Mirzabey Medresesi 104
3. SİİRT VE ÇEVRESİNDE FAALİYET GÖSTEREN GELENEKSEL EĞİTİM KURUMLARI (MEDRESELER) 105
3.1. Gözpınar Medresesi 105
3.2. Gre Çelo Medresesi 107
3.3. Tillo Medresesi 108
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 112
EKLER 135
Ek.1. Boşalan medresesi Eğitim Programını 135
Ek.2. Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanan Medrese Programının Aslı 137
Ek.3. Batman ve Çevresinde Uygulanan Medrese Programının Aslı 140
ÖZGEÇMİŞ 150

TABLOLAR

Tablo 1: İshak b. Hasan et-Tokadi'nin Manzume-i Tertib-i Ulum İsimli Eserine Göre Osmanlı Medreseleri'nin Eğitim Programları * 18
Tablo 2:Ali Uşşaki'nin eserine göre Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları 20
Tablo 3: İ. Hakkı Erzurumi'nin Tertib-i Ulum eserine göre Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları 22
Tablo 4: XIX. Yüzyılda Medreselerde Okutulan Dersler * 23
Tablo 5: XX. yüzyılda Medreselerde Okutulan Dersler * 25
Tablo 6: Geleneksel Osmanlı Medreseleri ile Günümüz Doğu Medreseleri Arasındaki Farklar 31
Tablo 7: Güneydoğu medreselerinde okutulan kitaplar 33
Tablo 8: Beyder Medresesi Öğrenci Yaşları 61
Tablo 9: Beyder Medresesinde Okutulan Dersler 62
Tablo 10: Seyda Mola Sabri Hazro Medresesi Öğrenci Yaşları 68
Tablo 11: Seyda Mola Sabri Hazro Medresesinde Okutulan Dersler 68
Tablo 12: Kubbeli Medresesi Öğrenci Yaşları 70
Tablo 13: Silvan Hıznevi Medresesi Öğrenci Yaşları 82
Tablo 14: Silvan Hıznevi Medresesi Eğitim Programı 83
Tablo 15: Yukarı Dolaylı Medresesi Öğrenci Yaşları 86
Tablo 16: Yukarı Sazlık Köyü Medresesi Öğrenci Yaşları 89
Tablo 17:Akbaş medresesinde okutulması zorunlu olan kitaplar 104
Tablo 18: Gözlem yapılan medreselerin listesi 110
Tablo 19: Medreselerin yerleşim yerlerine göre ve müderris-öğrenci dağılımı 111

EKLER

Ek-1 Boşalan Medresesi Eğitim Programı.

Ek-2 Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanan Medrese Programının Aslı

Ek-3 Batman ve Çevresinde Uygulanan Medrese Programının Aslı

ÖNSÖZ

Medreseler, Türk-İslam dünyasının katkısıyla oluşmuş, ilk, orta ve yüksek öğretimi içinde barındıran ve asırlardır kuşaktan kuşağa kültürel değerleri aktaran önemli eğitim kurumlarıdır. Osmanlı devletinin en gelişkin döneminde bu kurumlar da en yüksek seviyelerine ulaşmışlardır. XIX. yüzyılda Osmanlı devletinin modernleşme sürecine girmesiyle bu kurumlar, mevcut sistemini muhafaza ederek, geçmiş birikimlerinin devamı yönünde faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Bu çalışma, medreselerin bu güne kadar gelişini konu almakla birlikte bu kurumların sahip oldukları eğitim programının niteliği, eğiticileri, öğrencileri ve fiziki şartları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın eğitim bilimleri, tarih ve sosyoloji gibi birçok alanla ilişkili olması, konuyu incelerken bu bilim dallarının verilerini kullanmayı zorunlu kılmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde geleneksel eğitim metotlarıyla ders veren eğitim kurumların sayıları fazla olmakla birlikte bu araştırmaya konu teşkil eden Diyarbakır, Batman ve Siirt illerindeki medreseler dâhil edilmiştir. Bu kurumların hem köy ve ilçelerde hem de şehirlerde faaliyet gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; Bölge medreselerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, bu kurumların tarihsel gelişimine ve bu süreçteki programlarına yer verilmiştir. Son yüzyıllarda uygulanan programlar birbiriyle karşılaştırılmış benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur. Cumhuriyet'ten bu güne kadar uygulanan medrese programlarına da yer verilerek Osmanlı medrese programlarıyla olan ilişkisi saptanmıştır. Burada verilen bilgilerden de açıkça anlaşılabileceği üzere, üzerinde araştırma yapılan kurumlar, Osmanlı döneminde varlık gösteren eğitim kurumlarının devamı niteliğindedir.

İkinci bölümde; medreselerin XIX. yüzyıldan itibaren üstlenmeye başladıkları gelenek ve muhafazakârlığı devam ettirme fonksiyonlarının daha açık anlaşılabilmesi için modernleşme, gelenek ve muhafazakârlık kavramları açıklanmıştır. Medreselerin modernleşme karşısındaki tutumu belirtilerek, mevcut durumlarını koruma özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise; araştırmanın bulguları ve konular üzerinde yapılan yorumlar yer almaktadır. Burada bölge medreselerinden elde edilen gözlemler, toplanan

literatür bilgisi değerlendirilmiştir. Burada bu gün varlığını sürdüren geleneksel eğitim kurumlarının fiziksel yapılarına, ekonomik imkânlarına, personel sayılarına ve öğrenci durumlarına detaylı biçimde yer verilmiştir. Ayrıca bu kurumların eğitim programları, okutulan dersler ve eğitim metotları da imkânlar dâhilinde incelenmiştir.

Bu çalışmada bana yardımcı olan tüm arkadaşlarıma, gözlemlerimi yaptığım süreçte bana gerekli bilgileri veren değerli medrese hocalarına, bu araştırmanın her safhasında bana rehberlik ederek katkıda bulunan saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa Gündüz'e, Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Daş'a, maddî ve manevi desteklerini üzerimde hiç esirgemeyen muhterem anneme, babama, kardeşlerime ve yardımları dokunan diğer kişilere teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Übeydullah PİLATİN

Batman–2010

GİRİŞ

Bir ülkenin siyasal, sosyal, eğitim ve ekonomi alanlarındaki gelişiminin kendinden önce aynı topraklarda yaşayan devletlerle bağlantısı vardır. Söz konusu gelişmeleri tarihi süreç açısından ortaya koyabilmek için tarih biliminden yararlanmak gerekmektedir. İşte bu anlamda ülkemizin eğitim tarihini, Osmanlı devleti zamanındaki durumundan başlayarak araştırmak, konunun anlaşılması açısından daha geniş bir bakış açısını ortaya koyacaktır.

Osmanlı devleti'nin temel eğitim kurumu olan medreseleri ve süreç içinde geçirmiş olduğu aşamaları, 1924 Tevhid-i Tedrisat kanunuyla kapatılmalarına kadar incelemek, konu ile ilgili sınırlı kaynaklar olsa da mümkündür. Ancak medreseler kapandıktan sonra da faaliyetlerine devam etmişlerdir. Bu kurumların ülkedeki sayıları hakkında kesin bir sayı söylemek zordur. Çünkü bazı medreseler, ders veren hocaların isimleri ile anılmakta, bazılarının da herhangi bir ismi bulunmamaktadır. Bu kurumlar, okutulan ders kitapları ve eğitim programları ile Kur'an kurslarından ayrılmaktadır. Osmanlı dönemindeki medreselerde okutulan bazı kitaplar ve uygulanan öğrenme yöntemleri bu kurumlar aracılığıyla bu güne taşınmıştır.

Toplum tarafından ihtiyaçları karşılanan medreseler informal eğitim kurumlarıdır. Kuruldukları çevrede öğrencilerin rağbet gösterdiği ve halkın saygınlığını kazandığı bilinmektedir. Toplumun dini ihtiyacı, geleneksel yöntemler ve asırlardır okutulan kitaplar kullanılarak giderilmektedir. Düzen ve istikrarın toplumsal düzeyde yaşanmasına katkıları olan medreseler toplumla iyi ilişkiler kurabilen, mesleğinde yetenekli olacak öğrenciler yetiştirmektedir.

Medreselerin bu güne kadar gelen uzantılarında dini bilgiler ve Arap dili öğretilmektedir. Geleneksel eğitim metotlarını kullanan medreselerin nasıl bir kurum olduğunu, toplumsal yaşamdaki rollerini ve eğitim özelliklerinin bilinmesi bu kurumlar hakkında objektif değerlendirme yapmayı kolaylaştıracaktır.

Problem Durumu

Osmanlı devletinin Tanzimat'tan sonraki modernleşme hareketleri, hem devleti hem de toplumu ilgilendiren tüm alanları etkisi altına alarak, devletin son dönemine kadar güncelliğini korumuştur. Modernleşmenin en çok ilgi uyandıran ve tartışılan hareketlerinden biri de eğitim alanında yapılan değişimlerdir. Çoğunlukla sıbyân mektepleri ve medreselerden oluşan Osmanlı eğitim sistemi, yeni açılan okullar

karşısında etkisini yitirmiştir. Özellikle medreseler, kendilerinden beklenen değişimlere de ayak uyduramayınca, yeni kurulacak olan devletin eğitim sisteminde, yerini, devlete bağlı olan modern okullara bırakmıştır. 1924'te medreselerin kapatılmasından[1] sonra medrese çevresi ve halkın ilgisi, bu kurumların faaliyetlerinin farklı yollarla bu güne kadar devam etmesini sağlamıştır. Araştırmada medreselerin resmen kapatılmasının ardından varlıklarını sürdürebilmesinin sebepleri sosyolojik bir bakış açısıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Geleneksel metotlar ve Osmanlı medreselerinde de okutulan bazı kitapların kullanıldığı bu kurumlar Osmanlı medreselerinin devamı niteliğindedir.[2]

Modernleşme sürecinde, Osmanlı medreseleriyle ilgili kaynakların sınırlılığı ve medreselerin genel durumu ve içerikleri (özellikle medreselerde aynı programın uygulanmaması) ile ilgili kaynakların sınırlılığı söz konusu kurumların araştırılmasında problem oluşturmaktadır. Fakat devletin uygulamak istediği yeniliklerin neler olduğuna bakıldığında ve modern okulların nitelikleri göz önüne alındığında, bu kurumların değişime karşı muhafazakâr (conservative) bir tavırları olduğu görülmektedir. Tarihsel sürece bakıldığında medreseler sadece dini eğitim kurumları değil, aynı zamanda sosyal hayatın bir parçası olarak geleneğin sürekliliğini de sağlamışlardır. Özellikle klasik İslâm bilgisinin ve bu bilgi doğrultusunda gerçekleşecek olan gündelik hayatın devamında önemli bir rol oynadıkları görülür.

Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde faaliyet gösteren medreselerin birbirinden farklı programlara sahip olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte ortak yönleri de bulunmaktadır. Osmanlı devletinde modernleşme ve Batılılaşma hareketlerinin başlamasında itibaren medrese programlarında da bazı değişikliklerin olduğu görülmektedir. Bu amaçla yapılan araştırmada 17. Yüzyıldan itibaren uygulanan programlar kısaca incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda da görülmüştür ki uygulanan programların ortak noktalarıyla birlikte farklı yönleri de bulunmaktadır.

Araştırmanın temel problemi, bu güne kadar üzerinde derinlemesine araştırmaların yapılmadığı, Türkiye'nin özellikle güneydoğu illerinde varlıklarını farklı

---

[1] Necdet Sakaoğlu; **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İstanbul: İletişim Yay., 1992. Sakaoğlu'nun, eserine göre 1924'te Maarif Vekâleti emrine verilen 479 medrese kapatılmıştır. Bakanlık, kapatılan medreselerin yerine öğretim birliği esasına uygun İmam Hatip Mektepleri açtıysa da bir süre sonra bu okullar da öğrenci yokluğu gerekçe gösterilerek kapatılmıştır.

[2] Baltacıya göre, Osmanlı medreseleri tarihi açıdan dört kategoriye ayrılmıştır. Bunlar: 1.) Kuruluşundan Sahn-ı Seman medreselerine kadar (1331–1471). 2.) Sahn-ı Semandan Süleymaniye medresesinin açılışına kadar(1471–1557). 3.) Süleymaniye medreselerinin kuruluşundan Islahat dönemine kadar (1557–1913) 4.) Medrese ıslahatından Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı medreseleri (1913–1924). Bu çalışmada elde edilen bilgiler doğrultusunda Osmanlı medreselerinin 1924'ten bugüne devamı, ayrı bir bölüm/kategori olarak düşünülebilir.

şekillerde devam ettiren, geleneksel İslâmî ilimlerin aktarılmasını kendisine temel amaç edinmiş eğitim kurumlarının görünümünü tasvir etmektir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Diyarbakır, Batman ve Siirt illerinde faaliyet gösteren ve Osmanlı medreselerinin devamı varsayılan eğitim kurumlarını şekil özellikleri bakımından incelemektir. Bu amaçla, bina yapıları, personel imkânları, öğrenci sayıları ve dağılımları, ekonomik durumları vb. konular üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın Alt Amaçları

Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın alt amaçları şunlardır:

1. Geleneksel Osmanlı medreseleri ile bu gün faaliyetlerini devam ettiren Doğu medreseleri arasındaki temel benzerlikler ve farklar nelerdir?

2. Medreselerin yazılı eğitim programları var mıdır? Programın içeriği kimler tarafından oluşturulmuştur?

3. Bu kurumlarda eğitim ve öğretim faaliyetleri nasıl sürmektedir?

4. Bu kurumların temel amaçları ve toplumdaki yerleri hakkında neler söylenebilir?

Araştırmanın Önemi

Toplumsal hayatın huzurlu bir şekilde devamı büyük ölçüde farklı toplumsal kurumların görevlerini başarı ile yerine getirmesine bağlıdır. Bu kurumlar içinde belki de en önemlisi eğitimdir. Eğitim kurumları özellikle modernleşme döneminde çok etkili hale gelmiştir. Toplumsal değerlerin, gelenek ve kültürün yeni nesillere aktarılması, ortak bilgi, değer ve davranış kalıplarının üretilmesi ve benimsetilmesi en etkili ve verimli haliyle eğitim ortamlarında gerçekleşir. Bu amacın gerçekleşebilmesi için toplumda farklı tür ve şekillerde eğitim yapıları meydana getirilmiştir. Ancak bu eğitim kurumları arasında insanların huzur ve refahına, gelişim ve ilerlemesine büyük katkıları olanlar oluşabildiği gibi, bunun tersini yapan yerlerin de oluşması muhtemeldir. Dolayısıyla bu şüpheyi gidermek için insan ve toplum üzerinde etkili olan kurumların incelenmesi, iyi ve kötülerinin bir birinden ayırt edilmesi gereklidir.

Bütün toplumlar eğitim kurumlarının sağlam tarihi ve sosyal temeller üzerine kurulmasını ve bu temellerin korunarak devam ettirilmesini isterler. Buradan hareketle

toplumsal hayatın devamında ve sağlığında etkisi büyük olan eğitim kurumlarının incelenmesi, ortaya koydukları ürünlerin görülmesi hayli önemlidir. Böylece devlet ve toplum hayatına olumlu yönde katkılar sağlayan kurumlar tespit edilebildiği gibi, bunun aksini yapan, insanlara zararı dokunan, toplumsal değişme ve gelişmeyi engelleyen yapıların belirlenmesi de sağlanmış olur.

İşte bu sebeplerden dolayı ülkenin farklı bölgelerinde farklı şekillerde, formal ya da informal halde eğitim yapan kurumların incelenmesi eğitim bilimi ve teşkilatı açısından önemli görülmektedir. Bu kurumların nitel ve nicel özellikleri bakımından incelenmesi, eğer sağladığı imkânlar ve sürdürdüğü zihniyet insanlar için olumluysa eğitim hayatına büyük bir katkı olarak görülebilir ve geliştirilmesi için öneriler sunulur. Ancak tersi bir durum söz konusu ise insanlara zarar veren bu kurumların faaliyetlerinin bir an önce önüne geçilmesi için önlemler alınmasını önerilebilir.

Osmanlı medreseleri hakkında farklı açılardan yapılmış pek çok araştırmaya karşın, cumhuriyetten sonra varlığını devam ettiren medreseler üzerine akademik bir araştırmaya tarafımızdan ulaşılamamıştır.[3] Bu eksiklik, toplum üzerinde farklı şekillerde etkisinin olduğu varsayılan eğitim kurumlarının tespiti noktasında önemli bir boşluk olarak görülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Literatür tarama, mülakat, doğal ve katılımcı gözlem söz konusu araştırmada kullanılmıştır.

Bu araştırma, tarihsel yönteme bağlı olarak 'literatür tarama' ile gerçekleştirilen bir 'alan araştırması'dır. Literatür taraması; bir konu hakkında ana kaynakların ve daha önce yapılan araştırmaların, öne sürülen düşüncelerin ortaya çıkarılmasıdır. Konu hakkında daha önce ortaya konulmamış bulguları ortaya çıkarmak, daha önceki bulgulardan yola çıkarak, çalışmak araştırmanın yöntemidir.

Medreselerin günümüzdeki durumları ortaya konmaya çalışılırken bu kurumların zamanla geçirdiği değişimler dikkate alınmıştır. "Sosyal bilimlerde her analiz tarihsel

[3] Ancak Halit Ertuğrul, Zeynel Abidin Zınar, Sadreddin Öztoprak, M. Şerif Özdemir araştırmalarında 'Doğu medreseleri' ile ilgili sathi bilgiler vermişlerdir. Ayrıca 1992'den beri İstanbul'da farklı zaman aralıklarıyla çıkan *Nubahar* dergisinin Haziran 2008 sayısında 'Medrese Üzerine Sözler', Nahiv ve Medresede Okutulan Kitaplar', 'Medrese Öğrencilerinin Ekonomik Durumu' başlıklı makalelerde sözü edilen medreselerle ilgili bilgiler verilmektedir.

dönem içinde belirli bir an ve belirli bir coğrafi mekânla görecelidir."[4] Bu anlamda medreseler, bulunduğu bölgeler ve zamana göre farklı yapılarla ortaya çıkmıştır.

Aynı zamanda bu çalışmada eğitim araştırmalarından 'betimsel araştırma düzeyi' kullanılmıştır.[5] "Bu araştırmanın iki önemli yönü vardır. Bunlar 'tarihsel araştırma' ve 'çağdaş araştırma'dır. Tarihsel araştırma 'ne idi'yi betimlerken 'ne oluyor'u çağdaş betimsel araştırma betimler."[6] Buradan hareketle medreselerin tarihteki ve bu günkü durumları, özellikle şekil özellikleri dikkate alınarak betimlenmiştir.

Sosyolojik araştırmalarda sıklıkla başvurulan 'gözlem tekniği' bu araştırmada da kullanılmıştır. Araştırma örneklemine alınan eğitim kurumlarında, yetkililerden izin almak kaydıyla, "doğal gözlem" ve ilerleyen zamanlarda da "katılımcı gözlem" tekniğine başvurulmuştur. Doğal gözlem, araştırma nesnesi üzerinde herhangi bir değişime ve kontrole gerek duyulmadan yapılır. Burada "insanların düşünce ve tutumlarını betimlemek için söz konusu kişiler izlenir ve söyledikleri dinlenir. Daha sonra da kayıt altına alınır. Doğrudan gözlemde yapaylık unsurları diğer yöntemlere göre daha az söz konusudur."[7] Geleneksel eğitim kurumlarını tanıyan kimselerden referans alınarak gözlemler yapılmış ve raporlaştırılmıştır. Katılımcı gözlem ise, yine aynı şekilde araştırma alanına ve nesnesine müdahale etmeden elde ancak onlar gibi davranarak, alandan bilgiler toplamaktır. "Katılımcı gözlemin temel özelliği, araştırmacının gözlemlediği bir grubun üyesi [gibi] olmasıdır."[8] Bu yöntemde doğru bilgiye ulaşmak daha kolay olmaktadır. Katılımcı kişinin tutumunun çok önemli olduğu bu yöntemin başarısı, katılımcının gözlemek istediği grubun doğal bir üyesi olmasındaki başarısına bağlıdır. Araştırmanın gözlemleri yapılırken, araştırmacı, grubun doğal bir üyesi olarak üzerinde çalışılan eğitim kurumlarına başvurmuş ve bir öğrenci gibi bu ortamlarda belli bir süre bulunmuştur. Böylece ortamı olduğu gibi incelenme olanağı oluşmuştur.

Ayrıca, araştırmada sözlü tarih yöntemine de başvurularak, ilgililerle mülakat yapılmıştır. Burada, 'derinlemesine mülakat'la bilgi elde etmeye çalışılmıştır. "Derinlemesine yapılan tek mülakatlar, mülakatta rehber alınan genel bir çerçeve

---

[4] Maurice Duverger, **Sosyal Bilimlere Giriş**, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008, s.42.
[5] Ali Balcı, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler,** Ankara: PegemA Yay., 2009, s. 17
[6] Balcı, **age**, s.18.
[7] Şener Büyüköztürk, Ebru K. Çakmak (komisyon)., **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: PegemA Yayınları, 2009, s.141.
[8] Büyüköztürk vd., **age**, s.143.

çizilerek hazırlanır. Tüm metin halinde kayıtlanır ve ayrıntılı şekilde analiz edilir."[9] Yapılan görüşmeler, kayıt altına alındıktan sonra dökümleri yapılmış ve diğer kaynakların verileriyle birlikte analiz edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde faaliyet gösteren geleneksel eğitim kurumları olan medreselerdir. Örneklem olarak ise Diyarbakır, Siirt ve Batman illerindeki eğitim kurumları seçilmiştir. Bu seçimde bölgenin koşulları, ulaşım ve iletişim imkânları etkili olmuştur. Adı geçen illerde kaç tane medrese olduğunu tespit etmek güçtür. Çünkü bunlardan bazıları resmi olarak çalışmakta iken bazıları daha farklı statülerde faaliyet göstermektedir. Araştırma örneklemini seçerken pek çok zorlukla karşılaşılmıştır. Bütün zorluklara karşın, bölgede tespit edilen ve üzerinde gözlem yapılmasına izin verilen kurumlardan 23 tanesine ulaşılmıştır. Bu sayının bölgede eğitim yapan kurumları temsil ettiği kabul edilmiştir. Her kurumda en az bir öğrenci veya müderrisle görüşme yapılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma; Güneydoğu Anadolu bölgesinin üç şehrinde (Diyarbakır, Siirt ve Batman) faaliyet gösteren, bazıları resmi olmasına karşın, farklı isimlerle bilinen ve halk tarafından 'medrese' diye anılan; ancak geleneksel Osmanlı medresesinden bazı farkları bulunan eğitim kurumları ile sınırlıdır.

Gözlem yapılan medreselerle ilgili yazılı kaynak bulunmadığı için, araştırmada medrese yöneticileri, eğitici ve öğrencileriyle yapılan görüşmeler, ayrıca gözlem sonuçları kaynak olarak kullanılmıştır. Araştırma kaynakları bunlarla sınırlıdır.

Sayıltılar

Araştırmanın sayıltıları şöyle belirlenmiştir:

1. Bölgede faaliyet gösteren geleneksel eğitim kurumlarının, Osmanlı medreselerinin bir devamı olduğu varsayılmaktadır.

2. Ulaşılan örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmıştır.

---

[9] Duverger, **age**, s.264.

3. Medrese yöneticilerinden ve öğrencilerinden elde edilen bilgilerin doğru olduğu kabul edilmektedir.

Verilerin Toplanması

1. Konuyla ilgili literatür araştırılmıştır. Bu amaçla bölgede yayın yapan dergiler ve yerel gazeteler incelenmiştir.

2. Araştırma örneklemini oluşturan illerdeki eğitim kurumlarında görev yapanlar ile yapılan görüşmelerin dökümü yapılmıştır.

3. Söz konusu bölgedeki eğitim kurumları üzerinde, bireysel olarak, doğal ve katılımcı gözlemler yapılmıştır.

4. Görüşme tekniğiyle elde edilen veriler toplanmış birbirleriyle karşılaştırılarak analiz edilmiş ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu süreçte kamera kaydına ve fotoğraf çekimine de başvurulmuştur. Üzerinde araştırma yapılan medreselerden elde edilen fotoğraflardan bazılarına tezin ekler kısmında yer verilmiştir. Bunlar içerisinde özellikle icazet törenini gösteren fotoğrafların bir bilimsel araştırmada ilk defa kullanıldığı varsayılmaktadır. Bu da araştırmanın önemli yönlerinden biridir.

Araştırmanın temel kavramları

Dor: Sıra demektir. Nöbet sırası gelen öğrenci, o günkü mutfak işlerini yapmakla mükelleftir. Dor listesi, geleneksel eğitim kurumlarındaki öğrencilerin yemek ve bulaşık işlerinin sırayla yapılmasını sağlar.

Faki-Fakah: Medresede bulunan öğrencilerdir. '*Talip*' olmadan önce öğrencilere verilen isimdir.

Haris: Gece nöbetçisidir. Özellikle büyük medreselerde gece boyunca nöbet tutar. Sabah namazına yakın bir saatte öğrencileri uyandırır, namaz kıldıktan sonra uyur. Bu öğrenciler öğle namazına kadar dinlenirler.

Hücre: Bazı medreseler genellikle cami avlusunda yapılan odalardan ibarettir. Bu odaların her birine de hücre denir.

Müderris: Bu kelime farklı sözlüklerde genel olarak, "ders veren, medrese hocası, profesör"[10] anlamlarında kullanılmaktadır. "Medresede ya da camide ders veren kimse, kimi İslâm ülkelerinde profesör,"[11] olarak da geçmektedir. Bu kavram, Osmanlı

[10] Mehmet Kanar, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul: Say Yayınları, 2008, s.652.
[11] Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2004, s.950.

medreselerinde daha farklı anlamda kullanılmıştır. Rüus diploması olmayanların Osmanlı medreselerinde müderris olamadığı ve bu kişilerin üst düzey dersleri de verebilecek nitelikte olduğu bilinmektedir. Müderris, Osmanlı döneminde "çeşitli dersleri veren hocaları nitelemek üzere kullanılmıştır."[12] Fıkıh dersleri de verebilen müderrisler medreselerde ön planda olmuşlardır. Kurum olarak medreselerden çok müderrisler önemli görülmüştür. Osmanlıda "XIX. yüzyılda açılan Batı tarzındaki eğitim kurumlarının hocaları da müderris unvanıyla anılmıştır."[13] Günümüzde öğretim görevlisi ve profesör anlamına gelen bu kavram İslâm ülkelerinde kullanılmaktadır.

Medreselerin zaman içinde temel eğitim kurumu olmaktan çıkması, müderris kavramının anlamının da değişmesine sebep olmuştur. Bu araştırmanın yapıldığı Güneydoğu Anadolu bölgesinde faaliyetlerini sürdüren geleneksel eğitim kurumlarında hemen her düzeyde ders veren kişilere "müderris" denilmektedir. Bu kişiler söz konusu eğitim kurumlarında temel dini bilgiler ve Arapça öğretebilen kimselerdir. Bölgede bu bilgileri öğreten imam ve müezzinler için de aynı sıfat kullanılmaktadır. Buradan anlaşıldığına göre *müderris* kavramının Osmanlı dönemi medreselerinde sahip olduğu anlam, içerik ve niteliği ile bugünkü anlam, içerik ve niteliği arasında önemli anlam farkları mevcuttur.

Metin: Medrese programında ezberlenmesi istenen konu ya da parçadır. "Ezberlenen ve ezberlenebilen ibareler için kullanılır."[14]

Mir: Medresede bulunan öğrencilerin başkanı anlamındadır.

Molla: Medrese eğitimini aldıktan sonra, fahri imam ve müezzin olarak çalışan kimseler için kullanılır. Molla kavramı "tam hafızlığı olmayan, medresede biraz Arapça ve dini ilimler öğrenerek imamlık ya da hocalık yapan kişiler"[15] için kullanılmıştır.

---

[12] M. Akif Aydın, "Medrese" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedis**i, İstanbul: DİA Yayınları, 2006, C.31, s.468
[13] Aydın, **age**, C.31, s.468
[14] Halil Çiçek, **Şark Medreselerinin Serencamı**, İstanbul: Beyan Yayınları, 2009, s.49.
[15] İsmail Kara, **Din İle Modernleşme arasında**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.389

Muntehi-Musteid: 'Muhtasar' kitabını okuyabilecek öğrencilere verilen isimdir. "Muntehi çok âlim olan kimselere ya da ilmi seviyesi yüksek olanlara denir ama medresede, mezun olmaya yaklaşmış öğrenciye verilen addır."[16]

Mucâz: Medresede bulunan öğrencinin en yüksek seviyeye geldiği zamanda öğrenciye verilen isimdir. Mucâz artık mezun olmaya aday olan öğrencidir.

Mütalaa: Öğrencinin ders aldıktan sonra tek başına çalışmasıdır.

Müzakere: Medresede okutulan bir dersin gün içinde öğrenciler tarafından sesli olarak çalışılması ya da karşılıklı olarak tekrar edilmesi faaliyetidir.

Seyda: Müderris. Ders veren ve medreseden sorumlu olan kişidir. Seyda olarak anılan bu kimseler, geleneksel eğitim metoduyla eğitim veren medreselerden mezun olmuştur. Geleneksel metotlarla öğrenci yetiştirirler ve medreseden icazet almış olmaları, onların bu görevi yapmaları için yeterlidir.

Tahin-Ratıp: Medrese öğrencilerinin köy veya mahalle halkından aldıkları yemeğe verilen isimdir.*

Talip: Genelde *Molla Câmi* kitabını okuma seviyesine (ortalama 4 yıl) gelen öğrenciler için kullanılır. Bu öğrenciler medrese işlerini yapmazlar ve belirli imtiyazlara sahip olurlar. Bir bakıma acemilik evreleri tamamlanmış uzman öğrenci konumundadırlar.

---

[16] Selman Dılovan, "Eğitimde Medreselerinin Rolü", **Nubahar,** 06–07, 1998, s.16.

* Medresenin yemek ihtiyacı köy halkı tarafından sağlanmaktadır. Yemek zamanı geldiğinde her öğrenci bir evin kapısını çalar ve bir öğrenciyi doyuracak kadar (genelde 1 tabak) yemek verilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.MEDRESELER

1.1.Medrese Tarihine Kısaca Bir Bakış

Medreseler İslam dünyasının ilk eğitim kurumları olup, tarihi İslamiyet'in ilk dönemlerine kadar gitmektedir. Sözlükte "ders okunan yer, içinde dinî ilimlerin okunduğu okul, ders okuyan talebelerin içinde yatıp kalktıkları yer"[1] olarak geçmektedir. İslamiyet'in ilk devirlerinde, öğretim, camilerde yapılmaktaydı. Ders programlarının genişlemesi, artan ilimlerin bir düzen içinde öğretilmesi gerekliliği ve camilerde gürültülü atmosferin oluşması, eğitim için özel binalar kurulması ihtiyacını doğurdu. İslami eğitim geleneğinde cami ile başlayıp medrese ile belirli kıvama ulaşan akademik örgütlenme sürecinin medrese öncesi son halkası ise, saray desteğinde gelişme gösteren *Dâr'ul-Hikme* ve *Dâr'ul-İlm* adıyla ünlenmiş bir nevi tercüme ve araştırma enstitüleridir.[2] Abbasi Halifesi Memun (813–833) zamanında Zerdüşt okullarından alınan ilhamla Bağdat'ta Araştırma Akademisi kurulmuştur. "Beytü'l-Hikme" denilen bu müessese bir anlamda ilk medresedir. Ancak ismi medrese değildir.[3] Medresenin çekirdeği niteliğinde olan ilköğrenim müessesesi, X. asırda Taberân'da daha sonra Bağdat'ta açıldı. İslamî bilimlerinin okutulduğu müstakil ilk medrese, fıkıh bilgini Saig el-Nişabbûrî (ö.960) adına, "Selçukluların merkezi ve birçok Türk adet ve geleneklerinin hâkim olduğu Nişabur şehrinde açıldı."[4] Büyük Selçuklu devletinin medreselerin açılması ve kurumlaşmasında önemli bir rolü vardır. "Medresenin akademik bir örgütlenme modeli halinde tarih sahnesine çıkışı; Büyük Selçuklu Devleti'nin desteğiyle mümkün olabilmiştir."[5]

İslam dünyasında sistemli eğitim faaliyetlerinin başlangıcı olarak Sultan Alparslan döneminde, vezir Nizâm'ül Mülk'ün 1066'da açmış olduğu Bağdat Nizamiye Medresesi ile medrese tarihini yönlendirecek en önemli adım atılmıştır. Medreseler, Nizamü'l-Mülk zamanında kurumsal bir yapıya ve olgunluğa kavuşmuş ve bu tarihten

---

[1] Mevlüt Karaca, **Osmanlıca Türkçe Lügat**, İstanbul: Hisar Yay., s.494.
[2] Hasan Akgündüz, **Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi**, İstanbul: Ulusal yay., 1997, s.239.
[3] Şerife Özkan, **Medrese tabirinin ilk defa ortaya Çıkışı, Selçuklular zamanında medreselerin kuruluş sebepleri ve medrese Eğitimi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: 2007, s.18.
[4] Mustafa Biye, **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1984, s.3.
[5] Akgündüz**, age**, 1997, s.239.

sonra farklı coğrafyalarda gelişmeye başlamıştır. Selçuklular döneminde biçim, içerik ve teşkilat bakımından üst seviyeye ulaşan bu eğitim müesseseleri, daha da geliştirilerek Osmanlılar döneminin temel eğitim kurumu olmuştur.

Osmanlı devletinin kuruluş döneminden itibaren eğitim alanında çalışmaların olduğu görülmektedir. "1331 tarihinde faaliyete geçen İzmit Orhaniye Medresesi, Osmanlı medrese geleneğinin ilk halkası olarak kabul edilmektedir"[6] Osmanlı medrese tarihinde Sahn-ı Seman olarak bilinen, sekiz büyük medrese vardı. Sahn-ı Seman'dan yaklaşık bir asır sonra inşa edilen Süleymaniye Külliyesi, Osmanlı devletinde, eğitimde yükselmeyi yaşatan kurumlar olmuştur. "Fatih ve Süleymaniye Külliyesi bünyesinde dönemin düşünce ve eğitim geleneği ile örtüşen bir nevi Osmanlı medrese sistemini örnekleyici her düzey eğitim kurumuna yer verilmiştir"[7] Önce Sahn-ı Seman, ardından Süleymaniye Medreseleri ile "Osmanlı medrese sistemi dereceler, dersler, gelir kaynakları ve yönetim bakımından önemli gelişmeler kaydetmiştir."[8]

Osmanlı Medreseleri, uygulanan eğitim programları bakımından iki gruba ayrılmıştır.

1.Genel medreseler: İslâmî bilimlerin ve belirli oranlarda fen ve tabii bilimlerin okutulduğu medreselerdir.

2.İhtisas medreseleri:

a) Dâr'ül-Hadis (hadislerin okutulduğu yer),

b) Daru'l Kura (Kuran-ı Kerim'in ezberletildiği, kıraat ilminin bütün ayrıntılarıyla öğretildiği eğitim yeri.)

c) Tıp medreseleri olarak üçe ayrılmaktaydı.[9]

Medreselerde ders vermekle görevli müderris ve dersi tekrar ettirmekle görevli olan Muid'ler çalışıyordu. Öğrenim süresi hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber ders süresi altı ay ila beş yıl arasında değişmekteydi.

Başlangıçtan beri medreseler vakıflarca idare edildikleri için, medrese binalarına müessesenin mali durumuna göre imâret, kütüphane ve hamam gibi bölümler de ilave edilirdi. Osmanlı medrese teşkilatındaki gelişmeler, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra da devam etmiştir. II. Selim devrinde Edirne'de Selimiye Medresesi (980/1572–73), III.

---

[6] Akgündüz, **age**, 1997, s.248.
[7] Akgündüz, **age**, 1997, s.259.
[8] Mehmet İpşirli**,** "Medrese", **İslam Ansiklopedisi**, Ankara: DİA Yay., 2003, C.28, s.32.
[9] Yekta Demiralp, **Erken Dönem Osmanlı Medreseleri,** Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: 1997, s.4.

Murad devrinde (1575–1595) Muradiye Medresesi, yine bu devirde İstanbul'da Divan Yolu'nda Sinan Paşa Dâr'ül-Hadis Medresesi (1592–93) tesis edilmiştir.[10]

Tanzimat döneminde, toplumun yeniden şekillendirilmesi ve yeni bir nizam isteğinden dolayı yeni eğitim müesseseleri açılmaya başlanmıştır. Medreselerin karşısına önce rüştiyeler, memur yetiştiren farklı okullar ve daha sonra da üst düzey medresenin karşılığı olarak Dâr'ül-Fünûn açılmıştır. Akgündüz'e göre:

> "Etkililiğini yitiren ama ıslah çabalarına karşı da büyük direniş gösteren Osmanlı medrese sisteminin hemen bütünüyle yalnızlığa itildiği dönem, Osmanlı Türkiye'sinde resmi ve sivil toplum örgütlenmesinin amaç ve araçları tartışmalı olan bir nevi mecburi kültür değişmesi stratejisi ile batılı değer ve modellere göre yeniden inşa edildiği Tanzimat dönemidir. "[11]

Medreseler konusunda düzenleme ve tartışmaların en çok olduğu dönemlerden biri de II. Meşrutiyettir. Bu dönem medreselerin yeniden şekillenmesi, baştan sona yenilenmesi, ders içeriklerinin değiştirilmesi vb. konularda büyük adımların atıldığı da bir gerçektir. Özellikle bu dönemde çıkarılan nizamnâmelerle konuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Şubat 1910'da *Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi* çıkarılmıştır. Bu nizamnâmeye göre tüm medrese eğitiminin süresi 12 yılda tamamlanmaktadır.

Programda; matematik, geometri, fizik, kimya, astronomi, kozmografya, tarih, coğrafya, Farsça gibi dersler de yer almıştır. Medreselere ancak 10–35 yaş arasındaki kişiler kaydedileceği hususu ayrıca belirtilmiştir ki, aynı yaşta olma şartının olmadığı anlaşılmaktadır. Medreselere dair yapılan ıslahatlar bu kurumların kapanmasına engel olamamıştır;

> "Eylül 1914'te Şeyhülislam Mustafa Hayri Efendi'nin çabalarıyla çıkartılan *Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi*, İstanbul medreselerini, *Dârü'l Hilâfet'il-Aliye Medresesi* adı altında yeniden düzenlemiştir. Nisan ve Ekim 1917'de Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi de bir nizamname çıkartarak Medrese-i Süleymaniye adında bir kurum oluşturdu. Medreseler bu şekilde çalışmalara devam ederken, ülkenin ihtiyaçlarını karşılaması yönünden yeterlilikleri tartışılarak 1924 yılında tamamen kapatılmıştır"[12]

---

[10] Yaşar Sarıkaya, **Medreseler ve Modernleşme**, İstanbul: İz Yayınları, 1997, s.30.
[11] Akgündüz**, age**, 1997, s.262.
[12] Yahya Akyüz; **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara: PegemA Yay., 2004, s.260.

1.2 Medreselerin Osmanlı Devleti Açısından Önemi

Osmanlının temel eğitim sistemini oluşturan medreseler, kendi özgün işleyişini kurarak, yüzyıllarca işlevsel özelliğini koruyarak, toplum ve devlet için büyük hizmetlerde bulunmuştur. Devletin müdahalesi veya kontrolünün söz konusu olmadığı medrese ve ulema sınıfı, özerk bir yapıya sahip olarak eğitim-öğretim işlerinden sorumlu olmuştur. Ulema kesimi, toplumda yüksek bir statüye sahip olması ve manevi güçlerinin etkisiyle, her kesim tarafından destek görmüştür. "Mahalli toprak sahipleri, bağışlarıyla, kırsal kesimdeki ilmiye ve Vaiza'nın ayakta kalmasını sağladı ve mahalli medrese ve mektepleri destekledi."[13] Medreselerin masrafları, vakıf sistemi aracılığıyla sağlanmıştır. "Devletin önderlik ettiği ve belirli hukuki düzenlemelerle sıkı denetim altında tuttuğu vakıf sistemi, bir dizi sosyal hizmetin 'kendi doğasına uygun bir şekilde' finansman sorunu yaşamadan gerçekleşmesini; böylece devlet-toplum ilişkileri bağlamında devletin sosyal niteliğinin pekişmesini sağlamıştır."[14] Toplumun geleneğini oluşturan ve sürdüren vakıf-medrese sistemi, birlikte yücelmiş ve birlikte yıkılmaya yüz tutmuş iki sosyal kavramdır. Gelenek "siyasal ve toplumsal alanda bir düşünsel ve değersel çağrışımlar dünyası kurarak, toplumda ortak bir bilinç yaratır."[15] Toplumun ve devletin bir bütün olmasını sağlayan gelenekler, medrese dünyasının da katkısıyla oluşmuştur.

Osmanlı devletinde medreseler denince akla "İlköğretim, Enderun ve cami dersleri dışında olan"[16] kurumlar gelir. Müezzin, imam, müftü ve kadılar, bu kurumlarda eğitim aldıktan sonra göreve başlamışlardır. Aynı şekilde devlet kurumlarında çalışan memur ihtiyacı da bu kurumlardan sağlanmıştır. Yani "Devlet memurlarının bir kısmı ile yazıcı sınıf kâtipler de genellikle medresede yetişirdi."[17] Özgün işleyişiyle medreseler, vakıf sisteminin bozulması sonucunda işlevselliğini yitirmiştir. Özellikle yeni açılan okullar, bu kurumlara alternatif olmuş ve yavaş yavaş medreselerin yerini almaya başlamıştır.

---

[13] Kemal H. Karpat, **Osmanlıdan Günümüze Elitler ve Din**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007, s.222.
[14] Akgündüz**, age**, 1997, s.98.
[15] Halis Çetin, **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Ankara: Orion Kitabevi, 2007, s.237.
[16] Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, İstanbul: Kamer Yayınları, C.8, s.89.
[17] Mustafa Özodaşık, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları**, Konya: Çizgi Kitabevi, 1999, s.11.

1.3 Medreselerde Eğitim-Öğretim

Osmanlı devleti, Tanzimat'tan sonra, medreselerin var olan koşullara göre yetersiz olduğunu tespit ettikten sonra, bu kurumlar üzerinde değişiklik yapma ve yeni okullar açma girişimlerinde bulunmuştur. Bu durum, medreselerin toplumsal, siyasal ve modern eğitim alandaki gelişmeleri takip edememesini gündeme getirmiştir. Çünkü "Medrese programlarının geçmişteki içeriği ile imparatorluğun yeni karşılaştığı sorunlar hakkında yeterli olamayacağı ve yeni problemlere yeterli yanıtlar getiremeyen başka bir deyişle Batı'nın yeni bilimine uzanamayan medresenin ve ilmiyenin saygınlık kaybına uğrayacağı"[18] ihtimali, medreseleri incelerken göz önünde tutulması gereken bir durum olmuştur.

Medreselerin devlet desteğiyle kurulmasının aslında önemli bir siyasi sebebi vardır. Osmanlı toplumunun Sünni mezhebine mensup oluşu ve devlet için önemi bir tehlike olan, özellikle İran'ın etkisiyle hareket etmiş Şii öğretiye karşı, medreseler Sünni mezhebinin devamlılığını sağlayan en önemli unsur olmuştur. "Medreselerin İslam âleminde ardına devlet desteğini alan mutezili ve şii öğretinin adeta akademik terör yarattığı bir aşamada ehl-i sünnet öğretisine bağlı sivil bir oluşum halinde şekillenmeye başladığı bilinmektedir."[19] Böyle bir ortamda kurulan medreselerin kullanacağı kaynaklar ve öğrencilere kazandıracağı bakış açısı, desteklenen mezhepten etkilenerek şekillenmiş hatta bu konuda fanatikleşme olmuştur. "Sünni öğretinin dogmalaştırılmış ve kalıplaşmış muhtevasının tabanını genişletmesi neticesindedir ki karşıt düşünce gelenekleri iyice gölgelenmiş, böylece bilgi arayışı ve düşünce üretiminde yaratıcılığın ön koşulu olan çatışma atmosferi ortadan kaldırılmıştır."[20] Medrese ortamındaki düşünce, Sünniliğe uygun olarak şekillenmiş ve akademik araştırmalar bu yönde olmuştur. Sonuç olarak akademide de belirli kaynaklar referans gösterilmiş ve farklı düşüncelerin getireceği yenilik ve ilerleme ortamı daha baştan engellenmiştir.

1.4. Medreseleri Durağanlığa Sürükleyen Nedenler

Vakıf sisteminin desteğiyle faaliyet gösteren medreseler hayata bir mezhepten bakmanın sonucu olarak, ancak belirli bir seviyeye ulaşmış daha sonra da durağan bir

---

[18] İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara: TTK Basımevi, 1999, s.41.
[19] Akgündüz**, age**, 1997, s.273.
[20] Akgündüz**, age**, 1997, s.274.

yapıya dönüşmüştür. Akgündüz, Osmanlı devletinin düşünce hayatını olumsuz yönde etkileyen üç teorik sebepten bahsetmektedir: nakilcilik, otorite bağımlılığı ve tek seslilik. Ayrıca beşik ulemalığı, medrese öğrencilerinin nitelik aranmadan seçilmesi, yeni açılan okullarda akli bilimlerin varlığı gerekçesiyle medrese programlarının akli bilimleri içermemesi de önemli sebepler arasındadır.

a-Nakilcilik: Bu günün akademi dünyası için de tehlike arz eden bu durum, mevcut ilmi bilgilerin tekrar yorumlanıp aktarılmasıdır. Araştırma sonuçlarının yeni bilgi üretememe, gelişim açısından önemli bir sorundur. Osmanlının klasik dönem medreselerinde var olan ilim seviyesi, âlimler tarafından aktarımlar yoluyla yeni eserler oluşturulmuş ancak yeni bilgi meydana getirememiştir. "Tecrübî ve akli temelden uzaklaşan bu kapalı düşünce, medrese kültür havzasındaki akademik faaliyetleri, mevcut bilgi kadrosu etrafında giderek yüzeyselleşen ve yaratıcılıktan uzaklaşan bir laf sanayine dönüşmüştür."[21]

b-Otorite bağımlılığı: Medreselerin Sünni mezhebi esaslarına göre yapılandırılmış olması, bundan sonra gelen medrese çevresinin bilgi alanını etkileyerek, çalışmaların yönünü belirlemiştir. Sünni mezhebine mensup bazı âlimlerin eserleri her zaman başvurulan kaynaklar olduğu için bu konuda farklı düşünen bir çevrenin olmaması kısır döngü bir ilim faaliyetine, ilmin "dokunulmaz metinler etrafında" mahkûm olmasına neden olmuştur."

c-Tek seslilik: Otorite bağımlılığının bir sonucu olarak alimlerin aynı fikirler etrafında toplanmasıdır. Burada asıl sorun aynı fikirlere sahip olmak değil, âlimlerin fikirlerinin değişime uğratmadan kabul edilmesidir. Ayrıca şeyhülislam başta olmak üzere oluşturulan bürokrasi de tek sesliğin önemli bir sebebidir.

1.5. Medreselerin Eğitim Programları

Programlar, daha çok merkezi bir birimin planladığı ve hedeflerin sistemli olarak gerçekleşebildiği bir taslaktır. Bu anlamda, programın varlığı, aynı zamanda tanımlanmış bir iradenin de varlığını göstermektedir. İdareciler, eğitim kurumlarının işleyişini sistematik bir şekilde yürütmek için öğretim programı hazırlarlar. "Öğretim programı daha çok merkezi bir iradenin önceden belirlediği ve yukarıdan aşağıya zorunlu kıldığı bir çerçeve olarak görülebilir. Böyle bir çerçeve, ulus ve tanımlanmış

[21] Akgündüz**, age**, 1997, s.275.

bir ulusa dayalı devlet kavramına bağlı olarak ortaya çıkar."[22] Osmanlı devletinin eğitim kurumları için hazırladığı bir programının olmaması, ilk olarak, ulus devlet olmamasıyla ilişkilendirilebilir.

Osmanlı devleti, müfredat konusunda, ulema kesiminin görüşlerine başvurarak onları müfredat çalışmalarında serbest bırakmıştır. Devletin maddi destek vermediği medreseler, "bir vakıf kurumu olduğu göz önünde bulundurulursa, medreselerde vakıf edenin talepleri doğrultusunda bir müfredat takip edildiği düşünülebilir."[23] Doğrudan kendisine bağlı olmayan medreselerde, "devlet tarafından zorunlu kılınan ve tüm medreseler tarafından takip edilen bir müfredat"[24] uygulanmamıştır. Her şeye rağmen medreseler, yazılı olmasa da eğitim faaliyetlerini bir plan dâhilinde sürdürmüştür.

Medreselerde okutulan kitaplar ve derslerde ciddi bir ilerlemenin olmayışı, yeni ders ve kitapların üretilmemesine ve müfredatın hep aynı olmasına neden olmuştur. "300 senelik bir zaman dilimini ihtiva eden klasik Osmanlı sisteminde ortaya konulan yeni kitap sayısı sadece 200 civarındadır. Dolayısıyla değişerek gelişen ve giderek karmaşık bir hal alan toplum ihtiyaçları devasa boyutlara ulaştığı halde reel bilginin düzeyi çok sınırlı kalmıştır."[25] Bu sonuçlara bakılırsa, var olan programlarda değişiklik yapacak kaynaklar ve araştırmalar olmadığı için müfredat konusunda değişikliğin de pek olmadığı söylenebilir. Var olan değişim de derslerde değil sadece okutulan kitaplarda olmuştur. "*Nahiv* sahasında, başlangıçta Abdulkadir Cürcani'nin (Ö. 474/1081) *el-Avâmil'ül-mie* risâlesi okutulurken, XVI. yüzyıl sonuna doğru Mehmed Birgivi'nin (Ö.981-1573) *Küçük Avâmil* ya da *Avâmil'ül-Cedîd* diye bilinen eseri tercih edildiği görülmüştür."[26] Burada dikkatleri çeken husus, değişen şeyin konu değil, kitabın değişmiş olmasıdır

Osmanlı medreselerinin eğitim programları konusunda yaptığı çalışmaların yetersiz olmasının yanında, özellikle çoğunluğu temsil eden İstanbul dışındaki ve taşradaki medreseler hakkında da doğru değerlendirme yapmak için gerekli kaynaklardan henüz yeterince kullanılmadığı söylenebilir. Ancak XVII. asırda elde edilen programlara bakarak medreselerin bundan önceki asırlarda nasıl bir program takip ettikleri tahmin edilebilir. Zaten bu döneme kadar medreselerin takip ettiği eser

---

[22] Şükran Fazlıoğlu, "Osmnalı Medrese Müğfredatına Dair Çalışmalar" **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,** İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfi Yayınları, 2008, C.6, S.12, s.593.
[23] Fazlıoğlu, **age**, s.594.
[24] Fazlıoğlu, **age**, s.595.
[25] Ahmet Cihan, **Osmanlı'da Eğitim**, İstanbul: 3f Yayınevi, 2007, s.29.
[26] Fazlıoğlu, **age**, s.594.

sayısı 200'ü geçmediği için programlarda da büyük değişikliklerin olmadığı söylenebilir. Kaynaklarda var olan programlardan hareketle, programların asırlara göre nasıl bir değişim gösterdiği karşılaştırma yapmakla mümkün olacaktır.

Osmanlı medreseleri kuruluşundan XVI. yüzyıla kadar programlarıyla ilgili "asırlardır vakfiyelerdeki bir iki cümle dışında yazılı hiçbir hukuki belgeye geçmemiş olan medrese programları; ilk kez bu dönemde merkezi nitelikli yazılı hukuki dokümanlara girmiştir."[27] Öğretim programlarıyla ilgili kesin değerlendirmeler ancak XVI. yüzyılda yazılı olarak elde edilmiş programlar sayesinde mümkün olmuştur. Bu asırdan önce içerikle ilgili kesin bir değerlendirme yapılamamakla beraber "… Bir ilmin aşağı medreselerde muhtasarât yani özeti, yukarıya doğru çıktıkça mufassalât yani ayrıntısını öğreten eserler takip edilirdi."[28]

Osmanlı padişahlarından Kanun-i Sultan Süleyman tarafından 973/1565 tarihinde yazılan fermanda devlete bağlı medreselerde okutulması istenen kitaplar yer almıştır. 39 kitapla ilgili "dersi tanıtma, konu, yazar adları, yazıldığı tarih, yazılı eser ve el yazmalarından elde edilen bilgelere göre yazarın bağlı olduğu dini akım"[29] açıklanmıştır. Bu devlet projesinin önemli tedbirlerinden birisi de "İlmiye'ye atamaları ve terfi işlemlerini ve kıdemi dikkate alarak adil şekilde yapılmasını amaçlayan Mülâzemet'i düzenlemekti."[30] Bir işle meşguliyet ve staj anlamına gelen mülâzemet usulü, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra medreselerin ve mezun olanların artması nedeniyle medrese mezunları için "münhal kadro açılması, dolayısıyla bir süre beklenilmesi kaçınılmaz olmuştu."[31] Bu yerleştirme işlemi mülâzemet usulüne göre düzenlenmekteydi.

---

[27] Akgündüz**, age**, 1997, s.379.
[28] Murat Akgündüz, **Osmanlı Medreseleri**, İstanbul: Beyan Yayınları, 2004, s.72.
[29] Shahab Ahmed and Nenad Filipovic**, The sultan's syllabus: a Curriculum For the Ottoman Imperial Medreses Precribed in a Ferman of Kanuni I Süleymani Dated 973/1565**, Maisonneuve and Larose: Studia İslamica, No:98/99 (2004), pp. 183-218, p.94.
[30] Ahmed and Filipovic, **agm**, p.196.
[31] Fahri Unan, "Osmanlılarda Medrese Eğitimi", **Yeni Türkiye**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, C.5, s.145

1.5.1. XVII. Yüzyıl Eğitim Programı

1.5.1.1. İshak b. Hasan et-Tokadî'nin *Manzûme-i Tertîb-i Ulûm* İsimli Eserine Göre Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları:

XVII. yüzyılda medreselerde uygulanan eğitim programı hakkındaki bilgiyi, İshak b. Hasan et-Tokadi'nin '*Manzume-i Tertib-i Ulum'* isimli eserinde görmek mümkündür. "(1100/1685) tarihinde vefat eden, İshak b. Hasan et-Tokadi'nin"[32] eserinde yazılı olan program, hem o dönem medreselerinin hem de önceki yıllarda faaliyet gösterenlerin nasıl bir program uyguladıklarını göstermektedir.

Tablo 1: İshak b. Hasan et-Tokadi'nin *Manzume-i Tertib-i Ulum* İsimli Eserine Göre Osmanlı Medreseleri'nin Eğitim Programları *

DERSLER	OKUNAN KİTAPLAR
TECVÎD	Şâtibî, Dürri'l-Yetîm
KELÂM	Şavali, Fıkh'ül-Ekber, Makâsid, Şerh-i Mevâkif
TASAVVUF	(kitap adı zikredilmemiştir)
AHLAK	
USÛL'İL-HADÎS	Şerh-i Nuhbe
TEFSİR	Tefsir-i Kâdı, Hüseyin-i Va'iz, Medârik
İLM-İ TIP	
LÜĞÂT VE TARİH	
SARF	(kitap adı zikredilmemiştir)
NAHİV	Hind, 'İsâm, Câmi, Muğni'l-Lebîb
MANTIK	Tehzib'ül-Mantık ve'l-Kelâm
ADAB	(kitap adı zikredilmemiştir)
FIKIH	Kudûrî; Kenz, Muhtar; Vikâye, Eşbah; Hidâye, Mahzen, Mülteka'l-Ebhur, Kuhistanî, Keydânî, Dürer, Sadr-ı Şeria, Nihâye, 'İnâye, Şerhi Ekmel, Mufassal, Dürretü'l-Hakk
ME'ANİ	Hâşiye-i Mutavvel, Muhtasar
HİSAB	Hulâsa
HENDESE	Eşkât'üt-Te'sîs
İLAHİ VE TABİİ HİKMET HEY'ET	İşarât, Şifa, Hikmetü'l-Ayn
USTURLAB, ZİC, TAKVİM, RUB'	el-Fethiyye/Risâle der 'İlm-i Hey'e, Hâşiye 'alâ. Risâle der 'İlm-i Hey'e; Şerh'ül-Mulahhas fi'l Hey'e;Haşiye 'alâ Şerhi'l Mulahhas fi'l-Hey'e
Müretteb Olmayan	Tıp: Tıbb-ı Nebevî; Tasavvuf ve Ahlâk; Birgili Risâlesi,
Dersler	Tarikât-ı Muhammediyye; Lüğât ve Tevârih: Kamûs, Halimî; Remel; Kimya; Arûz; Mu'amma; Haşş; Karzu'ş-şi'r; İnşâ; Eş'âr

[32] Ömer Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2002, s.21.
*Özyılmaz, **age**, s.25.

Bu programda, 18 ders ismi geçmesine rağmen tıp, lügat, tarih ve ahlak dersleri ile ilgili hangi kitapların okutulduğu ile ilgili bilgi yoktur. Geometri, matematik ve takvim bilimleri derslerinin olması, Osmanlı medreselerinin akli ilimleri de içerdiğini göstermektedir. Ayrıca "Eser bir eğitim programı olmakla beraber, o günkü teamüllere aykırı bazı hususları da ihtiva etmektedir. Mesela XVII ve XVIII. asırlarda eğitim-öğretim, Arapça-Türkçe karışımı olduğu için, tahsil hayatına, Arapçanın öğrenilmesiyle başlanırdı. Hâlbuki bu eserde, ilm-i Tecvid'den hemen sonra İlm-i Kelam ve İlm-i Fıkh'a geçilmektedir. Arapça lisan eğitimi ise daha sonra gelmektedir."[33]

1.5.2. XVIII. Yüzyıl Eğitim Programı

1.5.2.1. Ali Uşşâk'ın Eserine Göre Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları

XVIII. yüzyılda yaşamış olan Uşşâki, '*Kaside Fi'l Kütübil Meşhure Fi'l Ulûm'* adlı eserinde, Osmanlı eğitim programı ile ilgili bir plan yayınlamıştır. "Nebi Efendizade diye de tanınan Ali b. Abdullah el Uşşaki 1200/1785-1786'da vefat etmiştir."[34]

Uşşâkî'nin eseri, Osmanlı medreselerinin XVIII. yüzyılda nasıl bir programa sahip olduğuyla ilgili bilgi içermektedir. Eserdeki programdan anlaşıldığı gibi, bu yüzyılın medreselerinde kitap ve ders konusunda bazı değişiklikler yapılmıştır. *Tecvid*, *nahiv* ve *mantık* gibi derslerde XVII. yüzyıl programlarında olmayan *Cizreli Merhum Tecvidi, kâfiye, İsagoci, Kul Ahmed, Fenârî, Kara Davud* gibi dersler eklenmiştir. Dersler konusunda yazılan yeni eserlere yer verilmiştir. *Ferâiz*, *akâid*, *kıra'ât* gibi derslerin programlara eklenmesinin yanında daha, çok şer'i ilimlere yönelik dersler verilmiştir. Bununla beraber 17. yüzyılda okutulan dersler ve kitaplar tümüyle terk edilmemiştir. 18. yüzyılda Osmanlı medreselerinde okutulacak daha fazla eserin olması, âlimlerin özellikle dini eserler yazdıklarını göstermektedir. Bu dönemde okutulan *İsagoci* ve *Kul Ahmed* gibi ders kitapları bu günkü medreselerde de hala okutulmaktadır.

---

[33] Özyılmaz, **age**, s.24.
[34] Özyılmaz, **age**, s.30.

Tablo 2:Ali Uşşaki'nin eserine göre Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları

DERSLER	OKUNAN KİTAPLAR
AKA'İD	Tahkîku İmân
KUR'AN	Ta'lîm'il-Kur'ân
TECVİD	Dürr-il-Yetîm, merhum Cizreli Tecvidi
LUGAT	Şâhidî (Farsça)
KIRA'AT	Şâtibî, İbn-i Fasîh ve Ca'berî Şerhleri
SARF	Maksûd, İzzi, Merâh, Şâfiyye, Çarperdî, Şâfiyye
NAHİV	Kâfiye, Molla Câmi, 'İsâm
ME'ANİ	Havâdis, Muhtasar, Mutavvel
MANTIK	İsagoci, Kul Ahmed, Fenârî, Kara Davut
ADAB	Hüseyniyye, Seyyid, 'İmâd, Tezhîb-i Mîr,
HİKMET	Kâdı-Mîr, Lârî, Hikmetü'l-Ayn, Seyyid, Mirza-Cân
KELAM	Molla Celâl, Halhalî, Hayalî, Siy'el-kûtî, 'Abdurrahîm
HEY'ET	Şerh-i Çağminî, Bircendî, Kemalüddin-i Türkmânî, Seyyid Şerîf, Muslihiddin, Zîc-i Uluğ Bey, Mîrim Çelebi, Usturlâb (rub'uyla)
HİSAB	Lum'a, Bahauddin, Ramazan, İbnu'l-Çûlî, 'Abdurrahim, Necmuddin vs.
FERAİZ	Secâvendiyye, Necmuddin, Seyyid Şerhi
FIKIH USULÜ	Metn-i Menâr, İbn-i Melek, Ruhâvî, Telvîh, Tavzîh, Hasan Çelebi, İbn-i Kemâl, Şerhi Muhtasar-ı Seyyid
FIKIH	Mülteka, Dürer.
HADİS USULÜ	Nuhbe Şerhi, Elfiyye-i İbnü's-Salâh
HADİS	Buhârî, Şerif; İbn-i: Melek, Mesâbîh
TEFSİR USULÜ	Burhan, İtkân
TEFSİR	Kâdı Beyzâvî, Keşşâf
HENDESE	Metn-i Eşkâl-i Te'sîs
Müretteb Olmayan Dersler	Vefk-i Mavsilî; Mu'ammâ: Mir Hüseyn; 'Arûz: Kâfi, Hazrecî, Endülüsî; Edebiyât: Pend-nâme, Mantıku't-Tayr, Divân-ı Hâfız; Tasavvuf; İlm-i Ledün, 'İlm-i Keşf

2.5.2.2. İ. Hakkı Hakkı Erzurûmî'nin Tertîb-i Ulûm adlı Eserine Göre Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları

Medreselerin eğitim programları ile ilgili çok fazla eserin olmamasının yanında, var olan eserlerin de bazı medreselerle sınırlı olduğu bilinmektedir. Ancak İ. Hakkı

Erzurumî, "1747–1752 yılları arsında yaklaşık 5 yıl İstanbul'da kalıp ilmi incelemeler yaptıktan sonra, Osmanlı medreselerinin genel havasını öğrenip bu programı yazmıştır."[35] Dolayısıyla bu program, Erzurum'da uygulanmasına rağmen İstanbul'daki medrese gözlemlerine dayandığı için Osmanlı medreselerinin genel yapısı hakkında da bilgilendirici niteliktedir. Özyılmaz konu hakkında şöyle demektedir:

> *Tertîb-i Ulûm*, tarihi değeri olan bir belge niteliğindeki bu eğitim programı, esasen çok fazla değişmeye uğramamış olan Osmanlı medreselerinin bütününe ışık tutacak bir eğitim programıdır. Bu güne kadar ilim âleminde, medreselerin eğitim programlarını böyle derli toplu olarak ortaya koyan başka bir bilgiye araştırmalarımızda ulaşamadık."[36]

[35] Özyılmaz, **age**, s.56.
[36] Özyılmaz, **age**, s.50.

Tablo 3: İ. Hakkı Erzurûmî'nin Tertîb-i Ulûm adlı eserine göre Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları

DERSLER	OKUNAN KİTAPLAR
KUR'AN KIRA'AT	(Hatim), Tecvid-i Türki, Şatibi
HATT	Sülüs, Nesih, Ta'lik, Divanı
LUGAT	Şahidi, Halimi, Ni'metullah, Ferişte, Ta'rifat-ı Seyyid, Ahteri, Sahah, Vankulu, Kamus
AKA'İD	Manzum 'Aka'id Kitabı, Emali, Fıkh-ı ekber
AHLAK	Hayriyye, Pend-i 'Attar, Tarikat Hilye-i Hakani
SARF	Emsile, Bina, Maksud, Izzi, Merah
NAHİV	Avamil, Enmuzec, Hada'ik, İshar, Neta'ic, Kafiye Cami, Şafiye, Çarperdi
MANTIK	İsagoci, Husam-ı Kati, Muhyiddin, Fenari, Kul ahmed, Velediyye, Şemsiyye, Kutb, Davud, Seyyid, Tezhib, Celal, Mir
ADAB	Hüseyniyye, Şerh-i 'Adud, Mir, Zeyn, Takrir-i Kavanin
ME'ANİ	Telhis, Muavvel, İsti'are, Vaz, Bedi, Şerh-i 'Adud, 'Aruz-ı Endülüsi, Nabulusi
HİKMET	Kadimir, Molla Lari, Hikmetü'l 'Ayn, Mirza-can
KELAM	Şerh-i 'Akaid, Hayali, İsbat-i Vacip
FIKIH	Mülteka, Eşbah-u Neza'ir, Mecma'u'l-Bahreyn, İbn-i Melek, Munye-i Musalli, Tuhfe, Ta'lim-Müte'allim, Vikaye, 'İlm-i mezahihib-i Erba'a
HENDESE	Şerh-i Eşkal-i Te'sis
HİSAB	Hulasa, İbn-i Çulli
HEY'ET	Şerh-i Çağmini, Haşiye-i Bircendi, Bizt Bab, Si-Fasl, Rub'ı Müceyyeb, rub-ı Mukantar
İLM-İ ZİC	Si Fasl-i Tusi
TEŞRİH (TIP-ANATOMİ) İLMİ	Tıbb-i Nebi
FERA'İZ	Siraciyye, Şir'a metni şerhiyle
FIKIH USULÜ	Tavzih, Tasrih, Telvih
HADİS USULÜ	Nuhbe
HADİS	Meşarik, Mebarik
TEFSİR	Beyzavi

İ. Hakkı Erzurûmî'nin yazmış olduğu ve Özyılmaz'ın *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları* adlı eserinden alınan bu program, Ali b. Abdullah el Uşşâkî'nin yazmış olduğu programla kıyaslandığında, derslerde büyük bir değişiklik olmamakla birlikte, ders kitaplarının çoğunun değiştiği görülmektedir. Buradan hareketle, Osmanlı medreselerinde derslerin değişmesinden ziyade okutulan ders kitaplarında faklılıkların görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Aynı asırda yazılmış programları temsil eden bu iki

temel eğitim programından İ. Hakkı Erzurûmî'nin daha genel bir programa sahip olduğu tezinin geçerli olması; " İstanbul'da yapılan uzun araştırmalar neticesinde yazılmış, Erzurum ve çevresinde uygulamış bir medrese eğitim programı"[37] olmasından kaynaklanmaktadır.

1.5.3. XIX. Yüzyıl Eğitim Programı

Medrese eğitim programlarının asır asır takip edilmesi, konu ile ilgili ayrıntılı programların olmayışından kaynaklanmaktadır. Elbette programlarda derslerin genellikle aynı kalması ve ders kitaplarının değişkenlik göstermesi de sebepler arasında sayılabilir. Medreseler üzerine yapılan eleştirilerin çoğu da programların durağanlığı, başka bir değişle değişime ayak uyduramadığı konusundadır.

Tablo 4: XIX. Yüzyılda Medreselerde Okutulan Dersler *

Dersler	Okunan Kitaplar
Ulûm-ı Arabiyye (Arapça Sarf-Nahiv)	Emsile, Binâ, Maksûd, Avâmil, İzhâr, Molla Câmi, Kâfiye Şerhi
Mantık	Burhân, İsagoci, Tasdikât
Fıkıh	Halebî, Mültekâ
Akâid	Şerh-i Akâid, Devvânî
Belâğat	Mutavvel
Tefsîr	Beyzâvi, Keşşâf
Farsça	Mesnevî
Hadis	Buhâri, İbn-i Melek
Hikmet	Kadımir
Müsbet ilimler (Hendese, Riyâziye ve Hey'et)	Özel dersler yoluyla okunuyordu.

1.5.4. XX. Yüzyıl Eğitim Programı

Devlet yönetiminin XIX. yüzyıl boyunca medreseleri hedef alarak eğitimde değişiklik yapma gayretleri ciddi bir sonuç vermediği için var olan yapı çok fazla değişmemiştir. Bu durumda, ilmiye ve medrese çevresi tedaviye yanıt vermeyen hasta konumuna girmiştir. Bu sebeple medreselerin yerine alternatif olacak yeni okullar açılmıştır.

> "Ne olursa olsun kesin olan şudur ki, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da, zoraki, dini argümanlar ileri sürerek Osmanlı Devleti'nin yozlaşmasına rasyonel açıklamalar

[37] Özyılmaz, **age**, s.51.
* Akgündüz, **age**, 2004, s.156.

> getirilmesinin önüne geçen ve böylece çok yüksek bir konum elde eden ilmiye, toplum içindeki etkisini hızla yitirmiş ve yerini yükselen bürokrasiye ve modern okullardan yetişen din dışı entelektüellere bırakmıştır.[38]

Yeni okullarda akli bilimlerin okutulması, medreseleri de olumsuz etkilemiştir. Çünkü modern okullarda bu işin yeterince yapıldığı kanaati oluşmuş; ayrıca şer'i ilimlerin medreselerde okutulması, ilmiye çevresi tarafından uygun görülmüştür. Bu kanaatin oluşmasının kültürel boyutu da vardır. "Bir kültür kendi yapısıyla uyuşmayacak şeylerden ziyade uyuşacak olanları alır."[39] Yeni okulların yeni programları uygulamasına karşın bazı medrese hocaları, kültür haline gelmiş eğitim hayatını etkileyecek değişimlere kimi zaman kuşkuyla kimi zaman da tepkiyle yaklaşmıştır.

Osmanlı medreselerini değişime zorlayan, genel olarak yönetim olmuştur. Fakat bazı âlimlerin de medreselerin eğitim programları ile ilgili çalışmalar yaptığı ve medreseler üzerine değerlendirmeleri olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında en önemlisi Said Nursi'dir. "Said Nursi gibi bazı son dönem Osmanlı âlimleri esas ilimleri gölgelediği gerekçesiyle, medreselerin müfredatlarında alet ilimlerine ağırlık verilmesini eleştirmişti."[40] O'nun söz konusu eleştirileri "O günün medreselerinde okutulan mevcut müfredattan farklı olarak, çağın gereklerine uygun mevzuların seçilmesi, mevcut kitapların ıslahı, bazılarının kaldırılıp onların yerine bazı yeni kitapların konulması, onun istekleri arasındadır."[41] Bütün bu eleştirileri göz önüne alan Said Nursi, bir üniversite projesi oluşturmuştur. V. Reşâd'ın bu projeyi kabul etmesinden sonra çalışmalar başlamıştır. "Ancak I. Dünya savaşı bu teşebbüslerin akîm kalmasına sebep olmuştur."[42] Bunun dışında, medrese çevresi ve âlimlerin konu ile ilgili uygulamaya geçmiş olan herhangi bir çalışmasına rastlanmamıştır.

Modern okullar karşısında bu dönemde daha fazla eleştirilen medreseler üzerinde yapılan çalışmalar belirli bir seviyeye kadar gelmiş ve medreselerin eğitim programları yenilenmiştir. Ancak yönetimle medreseler arasındaki kopuş süreci bu dönemde de artarak devam etmiştir. "II. Abdulhamid amcası Abdülaziz'e karşı girişilen darbede

---

[38] Karpat, **age**, 2007, s.219.
[39] Erol Güngör, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996, s.17.
[40] Bedri Gencer, **İslamda Modernleşme (1839–1939)**, Ankara: Lotus Yayınevi, 2008, s.799.
[41] Halit Ertuğrul, **Eğitimde Bediüzzaman Modeli**, İstanbul: Nesil Yayınları, 2007, s.146.
[42] Ertuğrul, **age**, s.168.

medrese öğrencilerinin oynadığı rol nedeniyle ilmiyeden ürküyordu."[43] Bu durum, medreselere program yönünden bir yenilik getirmeyi engellememiştir. Devletin değişim gayreti devam etmiştir. Meşihat makamı 13 Şubat 1910 tarihinde onayladığı yeni medrese nizamnamesini kamuoyuna duyurmuştur. Bu nizamnameye göre medreselerin eğitim programı tablo 5' te gösterilmiştir.

Tablo 5: XX. yüzyılda Medreselerde Okutulan Dersler *

1.Sene	İlm- Sarf: Emsile, Binâ, Maksud, Nüzhetü't Tarf fi İlm'i Sarf; Tâlîm Müteallim; Tâlim'ül-Kur'an; Tecvid; Hatt; İmlâ; Muhtasar Hesâb, Sarf-ı Osmanî; Kavâid-i Fârisî.
2.sene	İlm-i Nahiv: Avâmil, İzhâr; Fıkıhtan Merâğ'ul-Felâh; Talîm'ul-Kur'ân; Kavâidü'l-İrâb; Murûcu'z-Zeheb; Farisiden Gülistân; Hesap; İmlâ; Kavâid-i Osmanî
3. sene	Nahiv: Muğni'l Lebîb veya Molla Câmi; Şafiye; Fıkıhtan Multeka; Vad'; Hesâp; Mebâdi-i Hendese; İnşâ.
4. sene	Nahvi ikmâl; Şâfiye; Mülteka; Alâka; İsagoci; Muhtasar coğrafya; Hendese; İnşâ; Cezeri.
5. sene	Fenâri; Meânî, muhtasar; İlmu'l-Arûz ve'l-Kavâfi; İlm-i Ferâiz; Coğrafya-yı Umumî; Cebir; Kitâbet.
6. sene	İlm-i Mantık; Şemsiye; Maa'l-Kutb; Meânî Muhtasar; Kaside-i Bürde; Banet Suad; Muallekât; İlmu'l-Kırae; Hikmet; Cebir; Kitâbet-i Arabiye; Usûl-i Tercüme.
7. sene	Kutb; Şerh-i Akâid-i Nesefî; Usûlu-i fıkıhtan Şerh-i Menâr; Şerh-i Veciz; Adâb-ı Münâzara; Makâmât-ı Hattati, Hikmet-i Cedîde; Hey'et; Kimyâ; Mevâlid.
8. sene	Şerh-i Akâid-i Nesefi maa Hayali; Meşâriku'l-Envâr; Şerhu'l-Menâr; Şerh'l Veciz; Usul-i Hadis; Makâmât-ı Harîri; Usûl-ı Sakk; Tarîh-i İslâm; Kozmografya; Hey'et; Mevâlid
9. sene	Hikmet-i Sa'diye; Meşârik'ul-Envâr; Tefsîr-i Beyzâvi; Divân-ı Hamse; Usûl-ı Hadîs; Siyer; Tarîh-i Umûmi; Coğrafya-yı Umûmi.
10. sene	Celâl maa Gelenbevî, el-Milel ve'n-Nihâl; Muhtasar Fasl; Tefsîr-i Beyzâvî; Tuhfe-i İsnâ Aşeriye; İzhâr'ul-Hakk; Siyer, Târih-i Umûmi; Coğrafya-yı umûmi.
11. sene	Hidâye; Sahih-i Buhâri yahut Sahih-i Müslim; Tefs^^ir-i Bayzâvi'nin İkmâli.
12. sene	Mufassal Târih-i Osmanî ve Umûmi; Mufassal; Coğrafya-yı Osmanî ve Umûmi.

Medrese programları, bu döneme kadar derslere ayrılmış ve o dersleri içeren kitaplar sınıflandırılmıştır. "Batıdaki ülkelerden farklı olarak İslami eğitim sisteminde öğrenciler bir seviyeden diğer seviyeye düzenli olarak ilerlemiştir."[44] 1910 yılında çıkarılan nizamnamede medrese programları "Modern mekteplerde olduğu gibi senelere göre sınıf sistemi getirilmek istenmiştir."[45] Daha önceki zamanlarda medrese öğrencileri, belirli dersleri ve o derslerde okuması gereken kitapları bitirdiğinde mezun olabilecek seviyeye gelirken mezuniyet için sabit bir zaman aralığı mevcut değildi. Bireysel öğretim yöntemini kullanılan medreselerde öğrencinin zekâsı, onun

[43] Şerif Mardin, **Bediüzzaman Said Nursi Olayı Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.199.
[44] Jeanne Moulton, **Madrasah Education**, Washington: Creative Associate İnternational, 2008, p.2.

[45] Hamit Er, **Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Dâru'l-Hilâfe Medreseleri**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003, s.37.
* Er, **age**, s.35.

medreseden daha kısa sürede veya daha uzun bir sürede mezun olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla medreselerin eğitim programlarının sınıflara ayrılarak hazırlanması, eğitim programlarına getirilen önemli sayılabilecek bir yenilik olarak değerlendirilebilir.

Okutulan dersler arasında olan müspet ilimler (*Hendese*, *Riyaziye* ve *Hey'et*) bir önceki yüzyılda özel dersler yoluyla programda mevcut iken 20. yüzyıl programında, senelere dağıtılarak ders programlarında yerini almıştır. Ancak derslerin kaç saat okutulacağı belirtilmemiş ve medreseler modern okullarda olduğu gibi, ilköğretim, ortaöğretim gibi bölümlere ayrılmamıştır.

1.5.6. Tevhid-i Tedrisat'tan Günümüze Uygulanan Eğitim Programları (Güneydoğu Anadolu Örneği)

Medreselerin Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile resmen kapatılmasından sonra bu kurumlar, halkın ve bazı âlimlerin desteğiyle geleneksel tarzda eğitim vermeye devam etmiştir. Ülkemizde hangi bölge veya şehirde kaç adet medrese olduğu ile ilgili bir veri bulunmamakla beraber, birçok geleneksel eğitim kurumunun medrese geleneğini devam ettirdikleri bilinmektedir. Bu araştırmada, Güneydoğu Anadolu bölgesinin Batman, Diyarbakır ve Siirt illerinde bulunan medreseleri incelenmiştir. Konu ile ilgili *Nubahar* dergisinde, M. Halil Çiçek'in *Şark Medreselerinin Serencamı,* M. Şerif Eroğlu'nun *Bütün Yönleriyle Arabkendi* ve Sadreddin Öztoprak'ın *Şark Medreselerinde Bir Ömür* adlı kitaplarda, medrese programları ile ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerle birlikte ayrıca gözlem yapılan medreseler arasında iki adet yazılı öğretim programı kullanılarak XXI. yüzyılda medreselerin eğitim programları ve geçmiş yüzyıllarla karşılaştırmaları yapılmıştır.

XXI. yüzyıl eğitim programları, bir önceki eğitim programlarıyla kıyaslandığında, oldukça dar alana çekildiği, mantık ve edebiyat dersleri haricinde diğer bütün derslerin şer'i ve alet ilimlerinden oluştuğu görülmektedir. "Osmanlı dönemine doğru gidildikçe, medreselerin müfredatının hem öğrenilen ilimler açısından hem de okunan eserler açısından daha zengin olduğu görülmektedir. Çünkü dini ilimlerle birlikte matematik, hendese, tıp ve felsefe eğitimi yapılıyordu."[46] Bu durumu ortaya çıkaran sebeplerin başında medrese çevresinin muhafazakâr tutumu gelse de,

[46] Çiçek, **age**, s.104.
*Bu kitaplar öğrenciler tarafından ezberlenmektedir.

modern okulların sayısının hızla artması da medreselerin eğitim programlarını etkilemiştir. Okullarda fen ve sosyal ilimlerine yer verilmesi, medreselerin din derslerine ağırlık vermesine neden olmuştur. Fakat medreselerin bu dersleri programlarına eklemesi durumunda, hoca temini sorunu ile karşılaşacağı, geçen yüzyıllardaki medreselerin programlarından anlaşılmaktadır. Şark medreselerinde okuyan ve medrese hayatını kaleme alan Sadreddin Öztoprak, *Şark Medreselerinde Bir Ömür* adlı kitabında şu programa yer vermiştir:

1.6. Sadrettin Öztoprak'a Göre Şark Medreselerinde Okutulan Kitaplar[47]

Aşağıdaki eserler 1920–21 doğumlu Sadredddin Hoca'nın medresedeki öğrencilik yıllarında okumuş olduğu kitaplardır. Kuran-ı Kerim okunduktan sonra;

***Nubahar**: Şeyh Ahmed-i Hani; Arapça-Türkçe sözlük.

***Nehc'ül-Enâm**: Molla Halil Siirdî; İtikad'a dair küçük manzum bir kitaptır.

Ğâyetü'l-İhtisâr: Ebu Şuca' Ahmed bin Hüseyin; Şâfii fıkhına dair özet bir eserdir.

İbnu kasım: **Ğâyetü'l-İhtisâr**'ın şerhi olup Muhammed bin Kasım yazmıştır.

Not: Şafii Mezhebi'ne dair *Fethu'l-Muîn,* Zeynüddin el-Mıleybârî, *Minhâc,* İmâmu Nevevî Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref; Minhâc, Zekeriyya el-Ensârî, ve Hanefi Mezhebi'ne dair *El-İhtiyâr,* Abdullah bin Mahmud el- Mevsılî, *Halebî Sağîr, eserin tam* ismi Muhtasâru Ğunyet'il-Mütemelli fî Şerhi Münyet'il-Musalli. *Halebî Kebîr* (Tam adı: Ğunyet'ül-Mütemelli fî Şerhi Muhyet'il-Musalli'dir. Her iki eseri yazan İbrahim bin Muhammed el-Halebî'dir) , *Tahtavî* gibi Fıkıh ilmine ait kitaplar, aşağıda yazılı kitapların beraberlerinde veya aralarına serpiştirilerek okutturulduğu anlaşılmaktadır.

***Tasrîf**: Sarf ilmine dair Kürtçe yazılmış bir eserdir.

***Emsile**: Arapça fiil çekimleri hakkında küçük bir eserdir.

***Binâ**: Sarf ilmine ait fiil kiplerini kısaca konu edinen bir eserdir.

***Maksûd**: Arap fiil kipleri hakkında bilgi veren bir eserdir.

***İzzî**: Sarf ilmine dair fiil kiplerini konu edinen bir eserdir. Yazarı: İzüddin Abdulvehhab bin İbrahim ez-Zencânî.

***Avâmil**: *Av**â**mil-i Cürc**â**nî*. Nahiv ilmine dair küçük çaplı bir eserdir. Yazarı: Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Cürc**â**nî'dir. Cürc**â**nî'nin *Av**â**mil*'i örnek alınarak

[47] Sadrettin Öztoprak, **Şark Medreselerinde Bir Ömür**, İstanbul: Beyan Yayınları, 2003, s.185.

yazılmış benzer muhtevalı *Av**â**mil-i Birgiv*î namıyla maruf eser, Anadolu'nun diğer bölgelerinde okutulmakta ancak Şark medreselerinde pek okutulmamaktadır.

***Zurûf**: Kürtçe yazılmış *nahiv* ilmine dair bir eserdir. Yunus el-Erkatî'ye aittir.

***Terkîb**: Kürtçe yazılmış Arap gramerine dair bir eserdir. Molla Yunus el-Erkatî'dir.

Sa'dullah, es-Sağîr, *Nahiv* ilmine dair bir eserdir.

Şerhü'l-Muğnî: *Nahiv* ilmine dair olup, özellikle harfler konusunda oldukça faydalı bilgiler verebilen bir kitaptır. '*Muğni*' Ahmed b. Hasen el- Çarperdî tarafından yazılmıştır. Bu eser, Çarperdi'nin öğrencisi olan Muhammed b. Abdurrahim Muhammed el-Ömeri el- Meylâni tarafından şerh edilmiştir. Her iki zat da İran asıllıdır.

Sa'duddin: İzzi'nin şerhidir. Sarf ilminde bu eserin özel bir yeri vardır. Yazarı: Sa'duddin Mesud b. Ömer et-Taftazânî'dir.

Hallü'l-Meâkid fî Şerhi'l-Kavâid: İbni Hişâm Abdullah b. Yusuf el-Mısrî'nin yazdığı 'Kavâid'ül-İ'râb' adlı eser, Ebu's-Senâ Ahmed b. Muhammed ez-Zilevî tarafından şerh edilmiştir.

Hall'ül-Müşkilât'il-İşârât: Nasruddin et-Tûsî'dir. Bu kitap İbn-i Sina'nın 'el-**İşârât** ve't-Tenbihât' adlı mantık ve felsefeye dair eserinin şerhidir. İbn-i Sina'nın bu eserini Ali b. Muhammed el-Amîdî de '*Keşfu't-Temvihât fî Şerhi't-Tenbihât*' adlı kitabıyla şerh etmiştir. Bu esere başka şerhler de yazılmıştır. Fahruddin er-Râzi de '*Lübâb'ül-İşarât*' adlı eseriyle özetlemiş/telhis etmiştir.

Sa'dullâh-i Kebîr: Nahiv ilmine dair yararlı bir eser olup, Sa'düddin Sadullâh'dır.

Netâic'ül-Efkâr: Muhammed b. Ali el-Birgivî'nin 'İzhâr'ül-Esrâr fî'n-Nahv adlı eserin şerhidir. Mustafa b. Hamza er-Rûmî tarafından yazılmıştır.

Şerhu elfiye (Suyûtî): İbnu Malik'in manzûm olarak yazdığı '*Elfiye*'sinin şerhidir. Kitabın yazarı Ebu'l Fadl Celâluddin Abdurrahman es-Suyûtî'dir.

Molla Câmi: İbnu Hacîb Cemâluddin Osman b. Ömer'in '*Kâfiye*'sinin şerhi olan bu eser, *nahiv* ilminde eşsiz bir şöhrete sahiptir. Bu eser okunurken, kitabın metni olan kafiye ezberlenir. Keza, bu eseri okuyan öğrenciye medresede 'talip' halk arasında da 'molla' denir.

*Molla **Câ**mi'* kitabını okuduktan sonra, artık aşağıda yazılı 'sıra kitapları' dediğimiz eserlerle birlikte, tefsîr (*Celâleyn*, *Hazin*, *Nesefi*, *Kadı Beydavî* gibi) ve

Hadîs; (Buhârî, *Müslim*, *Rıyâz'us-Sâlihîn)* gibi ilmine dair kitaplar da okunmaya başlanmıştır. Burada esas olan şey okumaya kolayından başlamaktır.

İsağuci: Mantık ilmine dair öz bir eserdir. Yazarı Esirüddin el-Mufeddel b. Ömer el-Ebheri es-Semerkandi'dir.

Hasemkati: İsağuci aslı eserin şerhi olan bu eser mantık ilmine dairdir.

Kavli Ahmed: Bu eserde mantık ilmine dairdir. Yazarı Ahmed b. Muhammed b. Hadr'dır.

Hâşiyetu Abdu'l-Ğafûr: Mevlana Cami'nin talebesi olan Abdulğafur el-Lari'nin hocasının '*Cami*' eserine yazdığı haşiyedir. Bu eser, nahiv ilmine dair son okunan kitaptır. Molla Cami'ye yine Mevlana Cami'nin öğrencilerinden olan Usamuddin İbrahim b. Muhammed el-İsferani'nin yazdığı *Haşiyetu Usam* adında meşhur bir haşiye var ise de Usam'ın şahsından kaynaklanan bazı sebeplerden dolayı, bu haşiye şark medreselerinde ders kitabı olarak pek okutulmaz.

Risâle-i va'd: Küçük çaplı, Arap edebi sanatlarını anlatan bir eserdir. Yazarı Kadı Abdurrahman b. Ahmed b. Abdulğaffar Adudüddin el-İci'dir.

İstiare-i usam: Edebî sanat türü konusunda önemli bir eserdir. Yazarı Usâmuddin b. İbrahim'dir. Bazı medreselerde Ebülkasım elleys es-Semerkandi'nin "*İstiâre Risalesi*" okunur.

Münâzara: İlmi tartışmanın usul ve adabını anlatır. Yazarı Muhammed b. Ali el-İhsai'dir.

Haşiye-i molla cami': Mevlana Cami'nin öğrencileri olan Abdulğafur'un torunu olan Abdulhakim tarafından *Molla Cami*'ye yazılmış, nahiv ilmine ait detay bilgiler veren haşiyelerdir.

Şerhu Şemsi: Necmüddin b. Ali el-Kazvînî'nin mantık ilmine dair '*Şemsiye*' adlı eserini, Mahmud b. Muhammed er-Razi şerh etmiştir.

Muhtasar: Arap Edebiyatı'nın inceliklerini anlatan Beyân, Bedîî', Meânî ilimlerini konu edinen ve özellikle; Kur'an-ı Kerim'in yüksek belâgâtını kavrayabilmek bakımından tefsir ilmiyle uğraşanların sık başvurdukları önemli bir kitaptır. Yazarı: Saduddin-i Taftazânî'dir.

Şerh'ül-Akâid: İmam Nesefi Necmüddin Ömer b. Muhammed'in '*Akaid*' adlı eserinin şerhidir.

Minhâc'ül-Usûl: Usülü'l-fıkh ilmine dairdir. Yazarı Nasıruddin Abdullah İbnu Ömer el-Beydavi.

Cem'ül-Cevâmi': Usülü'l-fikh ilmine dairdir. Yazarı Tacuddin Abdulvahhâb b. Ali es-Sübkî'dir bu son iki eserden birisi tercih edilir.

1.7. Geçmişten Bu Güne Osmanlı Medreseleri İçinde Doğu Medreselerinin Yeri

Osmanlı medreseleri ilk dönemlerinde "bizzat sultanlar tarafından kurularak Bursa ve Edirne gibi başkentlik eden büyük şehirlerde donatılmaya"[48] başlanmıştır. Medreseler, genellikle şehirlerde kurulmuş ve ders programları çok fazla değişikliğe uğramadan, hatta asırlarca süregelerek uygulanmıştır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde bulunan medreseler, 'şark medreseleri' olarak tanınmıştır. "Takriben bölgede 800 yıllık bir mazisi olan doğu medresesi"[49] çoğunlukla Osmanlı devletinin kontrolü dışında faaliyet göstermiştir. Çünkü Osmanlının medreseleri genellikle şehirlerde kurulmuş ve doğuda bu sayı daha da az olmuştur. Dolayısıyla şark medreseleri, asırlardır gelenekten beslenmiş ve genelde medresede görev yapan âlimlerin yönlendirmesiyle faaliyetlerini sürdürmüştür.

Osmanlı medreselerinde okutulan bazı kitaplar (*Emsile*, *Bina*, *İzzi*, *Avamil*, *İsagoci*, *Fenari*) güneydoğu şehirlerinde faaliyet gösteren medreselerde de okutulmuştur. Her ikisin de işleyişi ve disiplinleri, öğrenci kabul yaşları, ders verme yöntemleri benzerlik göstermektedir. Bu medreseleri, birbirinden kesin hatlarla ayırmak çok zor olacağı gibi tarihsel açıdan da hatalı olacaktır. Ancak Anadolu'nun birçok bölgesinde ve kırsal kesimlerde olduğu gibi şark medreselerinde de yönetimin denetiminde olmayan, özellikle medrese sahipleri olan bazı âlimler ve müderrislerin okutmak istediği kitapların bulunduğu programlar uygulanmıştır. Osmanlı medreselerin çoğunluğu vakıf sistemine dayanmıştır; oysa şark medreselerinin çoğunda bu durum söz konusu değildir. Osmanlı medreselerinde uygulanan ve yazılı belge niteliğinde olan 'ruüs' şark medreselerinde uygulanmamıştır. Genel olarak Osmanlı medreseleri ve şark medreseleri arasında, aşağıdaki tabloda belirtilen farklılıklar olduğu tespit edilmiştir:

---

[48] Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi**, Bursa, 2008, C.17, s.24.
[49] Çiçek, **age**, s.17.

Tablo 6: Geleneksel Osmanlı Medreseleri ile Günümüz Doğu Medreseleri Arasındaki Farklar

Osmanlı Medreseleri	Şark Medreseleri
1-Fen ve sosyal ilimlere yer verilmiştir	1-Modern okulların programlarında var gerekçesiyle dini konulara ağırlık verilmiştir.
2-Medresedeki eğiticiler, uzun geçen bir öğrencilik döneminden ve alınan Rüus diplomasıyla müderrislik unvanını almışlardır.	2- Medreseden mezun olan öğrenciler, İmam veya müzezzin olarak görev aldıkları yerlerde aynı zamanda müderrislik yapmışlardır.
3-Medreselerde eğitim süresi 12 yıldır.[50] Öğrenciler 15-35 yaş arasında medrese eğitimine alınmaktadır.	3 Medreselerde sabit bir eğitim süresi olmamakla beraber ortalama eğitim süresi 7 yıldır. (kimi medreselerde 9 kimisinde ise 6 yıl olarak tespit edilmiştir.) Öğrenciler genellikle ilköğretimi bitirdikten sonra (15 yaş) medreseye alınmaktadır.
4-Medreselerde alınan İcazet (diploma) resmi bir geçerliliği olmuştur.	4-İcazet resmi değildir.
5- Medreselerin tatil günleri Salı ve Cuma günleridir.	4- Tatil süresi Perşembe öğleden sonra başlar Cuma akşamında biter.
6- Hatt (yazı) ayrı bir ders olarak verilmektedir.	6-Hatt dersi diye ayrı bir ders yoktur. Öğrenciler kendi çabalarıyla Arapça yazı yazmayı öğrenirler.
7-Müfredat programlarında Farsça ders ve eserler mevcuttur. Eğitim dili Arapça ve Osmanlıca Türkçesi.	7- Bu dersin yerine Arapça gramer derslerine ağırlık verilmiştir. Eğitim dili Kürtçe ve Arapçadır.

1.8. Güneydoğu Medreselerinde Okutulan Kitaplar

Bölgede bütün medreselerin aynı programı uygulamadığı bir gerçektir. Fakat medresede, müderris sıfatıyla çalışanların geçmişte aldıkları dersler, ders kitapları ve onların hocalarının aldıkları dersler hemen hemen aynı olmuştur. Güneydoğu

[50] E.İhsanoğlu'na göre "âlimler, öğrencilerin tabiatlarına melal gelmeyip daima ilme teşvik etmek için Salı ve Cuma günlerini tatil etmişlerdir." E. İhsanoğlu, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş., 1999, C.2, s.247

medreselerinin eğitim programları, yazılı olmamasına rağmen, hocadan hocaya aktarılarak kalıplaşmış olan ders kitapları ‘Kitaben reze’ (sıra kitaplar) adıyla anılarak standart hale gelmiştir. Bölgede asırlardır uygulanan ve sıra kitaplar olarak klasikleşen sistem, yazılı olmayan eğitim programını oluşturmuştur.

Tablo 7: Güneydoğu medreselerinde okutulan kitaplar[51]

1-Mevlida Bate	Siyer	Kürtçe
2- Akida İmane	Akide	Kürtçe
3- Nubahara bıçukan	Lugat	Kürtçe-Arapça
4- Nehcul' enam	Ahlak	Kürtçe
5- Ğayetul İhtisar	Fıkıh	Arapça
6- Tesrifa Kurmanci	Sarf	Kürtçe
7- Izzi	Sarf	Arapça
8- Avâmil	Nahiv	Arapça
9- Zurûf	Nahiv	Kürtçe
10-Terkîb	Nahiv	Kürtçe
11-Sadila Kiçik	Nahiv	Arapça
12-Şerh'ul-Muğnî	Nahiv	Arapça
13-Sa'dini	Sarf'ın Felsefesi	Arapça
14-Kavâid'ül-'İrâb	Nahiv	Arapça
15- Sa'dila Gevra	Nahiv	Arapça
16-Netâic	Nahiv	Arapça
17-Suyûtî	Nahiv	Arapça
18-Câmi	Nahvin Felsefesi	Arapça
19-Hesemkati	Mantık	Arapça
20-İsama Vad'	Lügat	Arapça
21-İsam İstiâresi	Belagat	Arapça
22- Abdulğafûr	Nahvin Felsefesi	Arapça
23-Velediye Şerhi	Münazara	Arapça
24-Şems şerhi	Mantık	Arapça
25-Muhtasar	Belagat	Arapça
26-Şerhu'l-Akâid	Kelam	Arapça
27-Cem'ul-Cevâmi	Usül	Arapça

Bu program dışında okutulan ve harici kitaplar olarak bilinen bazı eserlerde vardır.[52]

[51] Molla Said, "Medresede Okutulan Kitaplar", **Nubahar**, 63–64, 1998, s.48
[52] Daha fazla bilgi için bkz. Said, **age**, 63–64, s.49

1.9. Bu Günkü Medreselerde Okutulan Bazı Kitapların İçerikleri

1-Emsile: Bu kitap "Numuneler, örnekler anlamındadır."[53] Öğrenciler, Arapça dersini 'Emsile' ile almaya başlar. "yazarı bilinmeyen bu eserin medreselerde yüzlerce yıl okutulduğu"[54] belirlenmiştir. "Kelimelerden kelime türetmeye (tasrif) yarayan kuralları anlatan bir eserdir."[55] Bu gün Güneydoğu Anadolu medreselerinde de okutulmaktadır.

2-**Bina:** Arapça gramer niteliğindeki bu kitap da fiiller üzerinde durmaktadır. Yazarı belli olmayan kitap, hem Osmanlı medreselerinde hem de bu günkü medreselerde okutulmaktadır.

3- İzzi: Medreselerde temel Arapça gramer kitapları arasında olan ünlü bir eserdir. Hıslı'ya göre kitabı İbrahim b.Abdulvehhab ez-Zincanin (ö.1257) yazmıştır. Medrese kurallarına göre *Emsile*, *Bina* ve *İzzi*'nin ezberlenmesi gerekir.

4-Avamil Cürcani: Birgivi Muhammed Efendi'nin (ö.1573) bu eseri "Arapça gramerinde kelimelerin i'rabı üzerinde durur."[56]

5-Zuruf: Arapçada zarflar üzerinde duran bir kitaptır. Kürtçe yazılmıştır. "İ'rab açısından en netameli konuların başında gelen Car-u Mecrur konusunda temel bilgileri basitleştirerek usta bir dille anlatır."[57] Bu kitap da ezberlenmesi gereken eserler arasındadır.

6-Terkip: Kürtçe yazılmış olan bu kitap nahivle ilgili bilgiler içerir. " Nahiv ilminin takriben %90 terimlerinin yanı sıra birçok önemli kaidesini de öğrenciye basitleştirerek kavratır."[58]

7- Sadullah Sağir: Avami'l Cürcani'nin şerhidir. Yazarın ismi ve kitabın ismi aynıdır. Nahivle ilgili geniş bilgi verir. Arapça yazılmış bir eserdir.[59]

---

[53] Ferid Develioğlu, **Osmanlıca Türkçe Lügatı**, Ankara: Aydın Yayınenevi, 1993, s.708
[54] Hızlı, **age**, s.33
[55] Hızlı, **age**, s.34
[56] Hızlı, **age**, s.35
[57] Çiçek, **age**, s.48
[58] Çiçek, **age**, s.51
[59]Zeynelabidin Zınar, *Nubahar* dergisinin Aralık 2007'de çıkan 17. sayısında Güneydoğu medreselerinde okutulan 89 kitabı yazmıştır. Her medresenin programı aynı olmamakla beraber medreselerde okutulan genel eserler dergide mevcuttur.

10- Sutûr (istiâre):: Şeyh Abdulhakim ed- Dirşev'in yazdığı kitap 'Sadini'nin 'dibacesini şerh eder; Onda bolca yer alan mecaz, istiare, kinaye gibi edebi sanatları da detaylı bir şekilde izah eder.[60]

11-Sadini (İzzi'nin metnidir): Bu kitap, sarfla ilgilidir. "kitapta ciddi bir şekilde sarf felsefesi yapılmaktadır."[61] Mes'ûd b. Ömer et- Taftazânî tarafından yazıldığı hususu Halil Çiçek tarafından belirtilmiştir.

12-Hal: Ebu's-Senâ Ahmed b. Muhammed'in Zile-Tokat kasabasında tamamladığı kitaptır.[62]

1.10. Doğu Medreselerinde İcazet

Medreseler tarafından öğrenciye verilen diploma anlamına gelen icazet, aynı zamanda "izin, şehadetname ve ilmi ehliyet anlamlarını"[63] da içinde barındırır. Aslında diploma niteliğinde olan icazet "ilk olarak hicri III. Yüzyılda Bağdat'ta verildi. Kısa süre sonra IV. yüzyılda bütün İslâm ülkelerinde evrensel olarak kullanılan bir eğitim prosedürü haline geldi."[64]

Osmanlı medreselerinde de bir gelenek haline gelen icazet verme yetkisi "yalnızca hocaya ait olmuştur. Bu konuda resmi otoritenin herhangi bir etkisi olmamıştır."[65] Hocanın öğrencisine vereceği dersler bittikten sonra öğrencinin sözlü sınavda başarılı olması halinde kendisine, aldığı eğitimde başarılı olduğunun ve kendisinin öğrenciliğinin bittiğinin göstergesi olarak, icazet verilmiştir. İcazet vermede herhangi bir yaş sınırlaması olmamıştır. İcazetin içeriği genel olarak hep aynı olmuştur.

> İcâzet Töreni; "Besmele ile başlayan icazet'te ilim övülür, isnadın öneminden bahsedilir, hem öğrenci hem de hocaların isimleri, icazetin verildiği kitapların ve derslerin adları, isnad silsilesi, öğrencinin bu ilmi nasıl kullanacağına dair tavsiyelerde bulunularak dua ile sona erer."[66]

---

[60] Çiçek, **age**, s.54.
[61] Çiçek. **age**, s.53.
[62] Halil Çiçek, *Şark Medreselerinin Serencamı* adlı eserinde medreselerin eğitim programları ile ilgili bilgi vermektedir. Ancak okutulan derslerin bütün medreselerde aynı olduğu söz konusu değildir. Yazılı programın olmadığı medreselerde müderrisin seçtiği dersler ve kitaplar okunmaktadır. Buna rağmen medreseler arasında büyük farklılıkların olmadığı söylenebilir.
[63] http://www.osmanlicaturkce.com
[64] Mesut Idriz, 'İslam Eğitim Yaşantısında İcazet Geleneği', **Değerler Eğitimi Dergisi**, 2003,1 (3) , s.177
[65] Idriz, **age**, s.169.
[66] Idriz, **age**, s.182.

İcâzet geleneği, İslam ülkelerinde uygulanmaktadır. İcâzet "bu asrın başına kadar yüzyıllar boyu devam etmiştir ve günümüzde İran ve Arabistan gibi İslam dünyasının bazı bölgelerinde varlığını sürdürmektedir. Bu gelenek Güneydoğu Anadolu bölgesinde varlığını devam ettiren medreselerde de görülmektedir. Bölgede faaliyet gösteren medreseler, geleneksel eğitimdeki anlayışlarında olduğu gibi, icâzet geleneğini de sürdürmüşlerdir. Medreseden mezun olacak öğrenciler için düzenlenen program, bir anlamda diploma töreni gibidir. Seyda, öğrencisine vereceği dersleri bitirdikten sonra başarılı olduğuna kanaat getirmesi durumunda, öğrencinin mezun olmasına karar verir. Bazı hocalar öğrencilerini başka medreselere göndererek, onların da onayını almak için sözlü bir imtihana tabi tutulmasını ister. Bazen diğer medrese hocalarını kendi medresesine davet eder. Öğrencilere fark ettirmeden, hocalara, öğrencilerine soru sorma imkânı verir. Başarılı oldukları kanaati, diğer hocalar tarafından da teyit edildikten sonra, öğrenciler için tören düzenlenerek diplomaları verilir.

Her medrese hocası icazet töreni düzenlememektedir. Teamüle göre tanınmış bir âlimden daha öncesinde icâzet almış olan birisinin, yeni hak eden öğrencilere icazet vermesi uygun görülür. Hoca, mezun olan öğrencilerine cübbe ve sarık alır. İcâzet törenine âlimler, medrese öğrencileri ve öğrenci yakınları katılır. Medrese hocaları ve âlimler geniş bir mekânda otururlar. Kürtçe, Arapça ve Türkçe kasideler okunur. Bu sırada mezun öğrenciler, hocalarının aldığı yeni cübbeleri giyerek ve sarıkları takarak, hocalarının karşısına dizüstü otururlar. Bundan sonra ilim ve medresenin önemi hakkında, sorumlu kişiler konuşma yaparlar. Kuran okunur ve son olarak medrese hocası, icazet aldığı âlimin isminden başlayarak, Hz Ebubekir'e kadar sürecek silsileyi anlatır. Bu silsilede mezun olan öğrencilerin isimlerinin de yer aldığı kitap, öğrencilere takdim edilir. Daha sonra misafirler ve öğrenci yakınları, mezun olanları tebrik ederler. Dualar okunduktan sonra da orada bulunan herkese yemek ikram edilir ve böylece tören sona erer.

Mezuniyet töreni olan 'icâzet'in ne zaman düzenleneceği, halk tarafından kesin tarihi bilenmemekle beraber törene; medrese çevresi, diğer şehirlerde medrese faaliyeti sürdüren kimseler ve öğrenci yakınları davet edilir. Törenin resmi bir yönü yoktur; Ancak bu kurumlar, medrese ismi dışında, Kur'an kursu ve yatılı Kur'an kursu olarak tanındığı için, bu etkinliğe Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yapan müftü, imam ve müezzinler de davet edilmektedir. 27.10.2010 tarihinde Siirt'in Tillo ilçesinde

gerçekleşen icazet töreninde yapılan gözlemde devlet kurumlarında çalışan görevlilerin de bu törene katıldıkları ve törenle ilgili konuşmalar yaptığı görülmüştür.

İcâzet töreni bittikten sonra âlim ve müderrisler, mezunlara rehberlik yapmakta ve onların din hizmetleriyle ilgili bir işe girmelerine yardım etmektedirler. Medreselerden mezun olmanın resmi bir geçerliliği olmamasına rağmen, bugün de halen eğitim faaliyetlerin devam etmesi; geleneğin ve dinin toplumsal gücü ayrıca müderris ve âlimlerin bu kurumları yaşatma çabalarıyla mümkün olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2.MODERNLEŞME

Sosyolojik anlamda kullanılan modernleşme kavramı, sözlük anlamıyla kullanıldığında, çağa uygun olan her şeyi kapsadığı görülür. Bu durumda, tarihin başlangıcından itibaren icat edilen her ürünün ve değişimi ilgilendiren her olayın bir modernleşmeyi başlattığı söylenebilir. Ancak kavram olarak modernleşmenin başlangıcı, dört önemli devrime dayanmaktadır. "Moderniteye geçişi belirleyen dört devrim; bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerdir."[1] Bu devrimler Batı kaynaklıdır ve başlangıç itibariyle Rönesans'a kadar dayanmaktadır. XV ve XVI. yüzyıllarda İtalya'da başlayıp Avrupa'ya yayılan bilim, sanat, felsefe, edebiyat ve mimarlık alanında meydana gelen gelişmeleri kapsayan Rönesans, "Fransızcada 'yeniden doğuş' anlamına gelir."[2] Her şeyin izahının akıl ile yapılabileceği görüşünden hareketle yola çıkan Avrupa, bilimdeki gelişmeleri hayatın her alanında uygulamaya başlamıştır.

Avrupa'da başlayan bilimsel devrimin en önemli sonucu, endüstri devrimi ile yaşanmıştır. Bundan sonra ekonomi, siyaset, kültür, ticaret ve eğitim; bu devrimler ölçüt alınarak değişim ve gelişim göstermiştir. Avrupa'nın öncülük ettiği devrimlerin, başta yönetim olmak üzere, toplumun her alanını temelden etkilemesi sonucunda yeni ve modern bir toplum formu oluşmuştur. Bu değişimi gerçekleştirenlerin çoğunun Avrupalı olması, değişimin ardındaki felsefenin de yine Avrupa temelli olmasını sağlamıştır. Sosyolojik kuramlara bağlı olarak, değişime karşı direnmeler olsa da değişimin efsunkâr ve cazip olarak topluma sunulması, toplumun bir kesiminin değişim sürecine dâhil olmasını kolaylaştırmıştır. Öte yandan, değişime karşı gelenler de ortaya çıkmış, toplumsal yapı değiştirilmeden, geçmişi mevcut haliyle sürdürme eğilimi gösterilmiştir. Böylece, toplumda modernleşme taraftarları ile onlara karşıt muhafazakâr bir kesim oluşmuştur.

Toplumun değişimle tanışmasından sonra modernleşme, sosyolojinin de önemli bir konusu olmuştur. "George Simmel ve Emile Durkheim'in ilk sosyologları olduğu

---

[1] Abel Jeanniere, **Modernite Versus Postmodernite**, (Der. Mehmet Küçük) Ankara: Vadi yay. 2000, s.97.

[2] **Yeni Hayat Ansiklopedisi**, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1990, C,5 s.2760.

modernleşmenin"[3] birçok tanımı yapılmaktadır; "Kültürel, ekonomik ve politik alanda farklılığın çoğalması süreci"[4], "XVII. yüzyıl bilimsel devrimi' ile XVIII. yüzyıl 'aydınlanma' düşüncesinin etkileri altında Avrupa'da ortaya çıkan, dünyaya ve hayata eskiden, kökten farklı yeni bir bakış"[5], "Bir ülkenin kendi kültür varlığını ve yaşama tarzını terk etmeye zorlayıp 'daha ileri kültür' olarak kabul edilen hâlihazırdaki hâkim kültür varlığına kendini adapte etme çabalarına bilinçle sürüklenmesi olayının genel ifadesidir."[6] Modern olmak, "Artık düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak demektir"[7]. Bütün bu tanımların ortak özelliği, modernizmin Batı kaynaklı olması ve geçmişi hatıralara gömerek her alanda yenileyici olmasıdır. Jeanniere'nin "modern, yeninin ya da yakın zamanın eş anlamlısıdır. İster olumlu ister olumsuz değerlendirilsin, gündelik yaşamda ve kültürde modaya uygun tutumlar"[8] olarak nitelediği modernleşme, esnektir ve her birey ve toplum, bundan bir şekilde etkilenerek değişime maruz kalmaktadır.

Modernleşme, din ve geleneğin toplumsal yapıyı şekillendirmesine karşı gelerek bunların yerine her şeyde sebep-sonuç ilişkisini arayan, yani aklı temele alan bir düşünce doğrultusunda gelişme göstermiştir. "Bir toplumda akıl ve akılcılık ne kadar egemen olursa, o kadar düzen olur. Akıl tarafından yönetilen modernitenin dibinde yatan felsefe budur."[9] Avrupa'dan yayılan modernleşme dalgası, başta bu kıtaya yakın olan ülkeler olmak üzere, bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Modernleşmenin temelinde bulunan ekonomi ve üretimin beraberinde getirdiği sömürgecilik sayesinde, modernleşmeden, uzakta olan geri kalmış ülkeler de etkilenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasında etkili olan sebeplerden biri de, modernleşme ve ardındaki faaliyetlerdir. "Modernleşmede Osmanlı dönemini ele alırsak, muhakkak ki söz konusu 'Batılılaşma süreci' son derece hüzün verici bir öyküdür. Çünkü bu süreç aynı zamanda bir çöküşün öyküsüdür."[10] Bu sürece geç başlayan ve değişimin hangi alanlarda ne ölçüde uygulanacağı konusunda kararsız kalan Osmanlı yönetimi ve aydınları, devletin dağılmasına engel olamamıştır.

---

[3] Küçük, **age**, s.108.
[4] Hans Haferkamp and N. J. Smelser**, Social Change and Modernity**, Los Angeles: University of California Press,1992, p.57.
[5] Mustafa Erdoğan, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Ankara: Orion Yayınları, 2006, s.25.
[6] Ali Bulaç, **Modernizm, İrtica ve Sivilleşme**, İstanbul: İz yayıncılık, 1995, s.43.
[7] Küçük, **age**, s.96.
[8] Küçük, **age**, s.95.
[9]Gönül Pultar, Emine O.İ., Bahattin Akşit, **Kültür ve Modernite**, İstanbul: Türkiye Kültür Araştırmaları, 2003, s.29.
[10] Pultar, vd., **age**, s.96.

2.1. Osmanlı modernleşmesi

Osmanlı devleti, kuruluşundan XVI. yüzyıl sonlarına kadar hem dış dünyada hem de içerde başarılı bir politika izleyerek, dünya tarihinde üç kıtaya yayılan bir imparatorluk olmuştur. 16. yy.dan sonra devletin savaşlarda yenileceği, iç işlerinde karışıklıkların yaşanacağı ve devletin merkezi otoritesi de dâhil olma üzere her alanda sorunların yaşanacağı dönem başlamıştır. "Osmanlı devleti XVI. yy. sonları ile XVII. yy. başlarında yıpratıcı savaşlarla uğraşırken, içerde de otoriteyi sarsacak sorunlar yaşamaya başladı".[11] Padişah ve önemli devlet idarecileri, devletin sıkıntılarını gidermek ve eski ihtişamı yakalayıp güçlü olmayı sürdürmek amacıyla ıslahatlar yapmayı zorunlu görmüşlerdir. Modernleşmenin ardındaki Batılılaşma fikri, artık devlet yönetimi tarafından konuşulur olmuştur. Fakat temelleri din, kültür, gelenek ve göreneklere dayanan bir toplumda değişim, bir anda olmadığı gibi etkileri bu güne kadar süren bir süreç olmuştur. " Batılılaşmada ciddi plansızlık dolayısıyla çok geri kaldığımız sahalar vardır. Bunlar bugün hala bir problemdir."[12] XVII. yüzyıl ıslahat çalışmaları, devletin değişim istediğinin habercisi olmuş fakat bu dönem ıslahatlarının kalıcı ve sürekli olmaması, devletin sıkıntılarının ileriki yüzyıllarda daha da artacağını göstermiştir. "XVII. yüzyıl ıslahat çalışmaları disiplinsel karakter taşır. Çalışmayı başlatan padişahlar öldükten sonra imparatorluk tekrar ıslaha gerekli duruma düşmüştür".[13] Islahat çalışmalarında Avrupa'daki gelişmeler örnek alınmıştır. Başarılı olan ve örnek alınması gereken ülkelerin uygulamalarının incelenmesi ve uygulanabilirliğinin analiz edilmesi, gelişim ve değişim için gereklidir. Ancak toplumu ilgilendiren meselelerde yenilik yapmanın sadece deneme amaçlı olamayacağı ve başarılı olunmadığında mevcut durumun daha da kötüleşebileceği göz ardı edilmiştir. Nitekim "Osmanlı tarihinde XVIII. yüzyıldan başlayarak batının etkisiyle ıslahat hareketleri yapıldı."[14] Lale devrinde, I. Mahmut ve III. Mustafa, ıslahat çalışmalarında bulunmuştur. III. Selim döneminde 'Nizam-ı Cedit' planı devreye girmiştir. Bu plan birçok anlama gelmiştir.

> Bu kavram; "Dar manada III. Selim devrinde Avrupa usulünde yetiştirilmek istenen talimli askeri anlatır. Geniş manada ise, padişahın yeniçerileri kaldırmak, ulemanın nüfuzunu kırmak, Osmanlı devletini Avrupa'nın ilim, sanat,

[11] Muhammet Şahin, **Türk Tarihi ve Kültürü**, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık., 1995, s.136.
[12] İlber Ortaylı, **Son İmparatorluk Osmanlı**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008, s.144.
[13] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, **Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri**, Ankara: TTK yayınları, 1995, C.5, s.55.
[14] Karal, **age**, C.5, s.55.

ziraat, ticaret ve medeniyette yaptığı ilerlemelere ortak yapmak için giriştiği yenilik hareketlerinin bütünüdür".[15]

Devletin modernleşme kapsamında askeri alanda yapacağı değişimleri diğer alanlara da aynı bakış açısıyla uygulamak istemesi yöntem olarak tartışılmıştır. Askeri, siyasal, sosyal, sanat, ziraat ve eğitim gibi alanların ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekliliği ve uygulamalarının alana göre değişken olduğu gerçeği göz önüne alınmamıştır. Bu dönemde meydana gelen yenilik çalışmalarının başarısızlığa uğramasındaki nedenlerden biri de, farklı kurumlara ve yenilik getirilmesi gereken alanlara aynı bakış açısından çıkmış fikirlerle çözülmek istenmesidir. "III. Selim ve yeni düzenin gerekli olduğuna inanmış olan ekibi, askerlik alanında yenilikler için almış oldukları metodu, eğitim ve öğretim için de yürüttüler. Yani medreseyi kendi haline bıraktılar ve ordu gereçlerini karşılamak üzere bir teknik öğretim kurmaya çalıştılar".[16] Bu çalışmaların sonucu olarak devletin yenileşmesi beklenirken, devlet daha da ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim tahttan indirilmiş ve böylece yenilik hareketleri devlete istikrar getireceğine düzenin daha da bozulmasına sebep olmuştur.

Nizam-ı Cedit programının başarılı olamamasının en önemli sebepleri, değişimden etkilenecek olan kesimlerin bundan habersiz olması, onların görüşleri alınmadan harekete geçilmesi ve toplumun değişime hazır olmadığının önceden kestirilememesidir. Bunun yanında "programın yürütülebilmesi için kuvvetli bir ıslahatçı ekibin varlığı, aydın sınıfın ıslahat düşüncesini açık gönül ile kabul etmesi ve imparatorlukta bir barış devrinin kurulması gerekliydi."[17]

3 Kasım 1839 yılında ilan edilen ve 'Gülhâne-i Hatt-ı Hümayûn' olarak da bilinen Tanzimat Fermanı, kendinden önceki yenilik hareketlerinden nitelik olarak ayrılmaktadır. Daha somut maddelere sahip olan bu yenilik," Bürokraside, devlet yönetiminde ve toplumsal yaşamda modernleşmenin bir gereği olarak bir dizi yenileşmeyi getirdi".[18] Padişahın kanunu tanıması ve herkesin kanun önünde eşit sayılması yeniliğin farklılıklarındandır. "Gülhâne-i Hatt-ı Hümayûn'un ilan edilmesinde ve Tanzimat düzeninin kurulmasında yabancı devletlerin siyasi tesiri ve rolü ne olursa olsun, Tanzimat'ı siyasi bir eserden çok bir haklar eseri olarak kabul etmek yerinde

[15] Karal, **age**, C.5, s.61.
[16] Karal, **age**, C.5, s.67.
[17] Karal, **age**, C.5, s.77.
[18] Mustafa Gündüz, **Osmanlı Mirası Cumhuriyetin İnşası, Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar**, Ankara: Lotus yay., 2010, s.21.

olur". [19] Osmanlı devletini, güçlü döneminde olduğu gibi görmek isteyen Osmanlıcılık düşüncesi için önemli olan Tanzimat, "Osmanlıcılığın ilk yazılı belgesi olarak gösterilebilir".[20] Bu fermanla verilen hakların Osmanlı toplumunu olumsuz yönde etkileyeceği tahmin edilememişti. Zengin gayr-i Müslimler ile fakir Müslümanları eşit konuma getiren düzenlemeler, her zaman fakirin zarara uğrayacağı sonuçlar vermiştir. Bu anlamda:

> "Hürriyet ve eşitlik, zengin ve Avrupa desteğine sahip gayr-i Müslimler lehine düşünülmüş ve gayr-i Müslimlerin kendilerini siyaseten Osmanlıdan ayırmasına zemin teşkil etmiştir. Tanzimat ve Islahat Fermanlarının fertlere verdiği hukuki eşitlik ve hürriyet, başka alanlarda devletin aleyhine kullanılmıştır."[21]

Devlet içinde, Müslümanlarla beraber gayr-i Müslim tebaanın varlığı ve onlara modernleşme sürecinde özellikle Islahat Fermanı ile verilen haklar, Müslümanlar tarafından hoş karşılanmamıştır. Hatta bunu, yeniliklere karşı çıkılması gerektiğine dair bir kanıt olarak görmüşlerdir. Ancak Islahat Fermanı ve gayr-i Müslimleri ilgilendiren diğer reformlar, Osmanlı modernleşmesinde sadece bir kısımdır. Asıl muhalefet, Müslüman halkın sistemi iyi kurulamamış değişim hareketlerine katılmasının istenmesiyle olmuştur. Özellikle I. Meşrutiyet dönemi, değişim hareketlerinin pratikleşmeye başladığı dönemdir. Bu nedenle Osmanlı padişahlarından II. Abdulhamid, en çok tartışılan padişahlardan biri olmuştur.

Osmanlı devletinin XVII. yüzyıldan sonra başlattığı modernleşme hareketlerinin en yoğun yaşandığı dönem olan II. Meşrutiyet, çeşitli akımların faaliyet gösterdiği bir dönem olmuştur. Ekonomik, sosyal, kültürel, askeri ve siyasi alanlardaki değişimlere karşı gösterilen olumlu ve olumsuz görüşler sadece aydınlar ve devlet adamları çevresinde olmamış, dönemin birçok basın-yayın organı da tartışmalara katılarak düşünce akımlarının halk arasında da güçlenmesini sağlamışlardır. Toplumun karşı karşıya kaldığı değişim hareketlerine karşı ilgisinin başlamasının önemli sebeplerinden biri; kitap, dergi ve gazetelerin yoğun olarak modernleşme ve değişim hareketlerini konu almasıdır. Avrupa ile ilişkilerin en yoğun yaşandığı ve Batılılaşma kavramına alışma evresinin başlangıcı olarak değerlendirilen bu dönem "Batı ile Türkiye arasında

---

[19] Karal, **age**, C.5, s.193.
[20] Mustafa Gündüz, **II. Meşrutiyet'in Klasik paradigmaları, İçtihad, Sebilü'r- Reşad ve Türk yurdu'nda Toplumsal Tezler,** Ankara: Lotus yay.,2007, s.28.
[22] Bayram Kodaman**,** "Osmanlıdan Cumhuriyet'e Çağdaşlaşma Sorunları", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2005, S.18 s.149.
[23] Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul: İletişim yayınları, 2009, s.26.

demir perdelerin artık tamamen yıkıldığı, her alanda kapıların ardına kadar açıldığı bir dönemdir."[22]

Osmanlı devletinde, meclisin tekrar açılması ve padişahın yetkilerinin sınırlandırılmasıyla Osmanlı devlet yönetiminde bir takım değişimler gerçekleştirilmiştir. Halk ve aydın sınıfın hoşuna gidecek olan bu sistemin devlet adamları ve padişah cephesinden bakıldığında olumsuz tarafının da olacağı ve kendilerinin otoritesinin sınırlanacağı da görülmektedir. Yönetim hakkını kazanmak yasalarla olur. "Güç, genel olarak yasalar yoluyla ortaya çıkar ve onlarla düzenlenirse keyfi kullanım olasılığı en aza indirgenir".[23] Yasaların ve meclisin varlığı, halkın yararına olan ve halkın görüşlerini seslendirebileceği bir ortam oluşturmuştur. Türk toplumu, bu döneme, her ne kadar Batı'yı örnek alarak ve aydınlarının mücadelesiyle girmişse de toplumun yararına olacak olumlu değişimler, ciddi bir sıkıntı doğurmamıştır. "Parlamento yalnızca bir tartışma alanı değil, önemli karar alma süreçlerinin merkezi olarak da kamu alanını tam anlamıyla temsil etmektedir".[24] Nitekim 'Meclis neden var?' sorusundan çok, meclisi dolduran kimselerin politik duruşları ve dönemin düşünce akımlarından hangisinin doğru yola götürebileceği, sorun olarak ortaya çıkmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde siyasi akımların ve faaliyetlerinin çok yoğun olmasının sebebi, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin tekrar açılmasıdır. Bir taraftan siyaset üretmenin zorunluluğu, diğer taraftan devleti içine düştüğü bunalımdan kurtarma düşüncesi, birçok siyasi akımın faaliyete geçmesine ortam hazırlamıştır. II. Meşrutiyet'in siyasi görüşleri; Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık ve Osmanlıcılıktır. Ayrıca sosyalizm de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Sosyalizm "II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmış, o zaman içinde çekingen ve fazla yayılmamış bir düşünce akımı idi."[25] Ancak bu akımlar içinde "en yaygın siyasi görüşler Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılıktır."[26]

İslamcılık, "Yeni Osmanlıların dağıldıkları 1870-76 yıllarında şekillenmeye başlamıştır."[27] Osmanlı toplumunun ve devletin değişimi konusunda, dini temel alan bir görüşü savunmuşlardır. "İslamcıların fikirlerinin odak noktası, Osmanlıların Tanzimat'la birlikte kültür benliklerini kaybetmeye başladıklarıydı. Bunun karşısında

---

[22] Mustafa Ergün, **İkinci Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri (1908-1914),** Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1978, s.18.
Ankara: Ocak Yayınları, s.50.
[23] Giafranco Poggi, **Modern Devletin Gelişimi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.123.
[24] Poggi, **age**, s.133.
[25] Ergün, **age**, s.53.
[26] Gündüz, **age**, 2007, s.27.
[27] Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.90.

geçmekte en uygun yol, Tanzimat'ın gizli olarak inkâr ettiği "Şeriatın değerleri"ni tekrar Osmanlı toplumuna getirmekti."[28] Osmanlı devletinin dini değerlere tekrar sarılarak eski ihtişamına kavuşabileceğini düşünen bu akımın "önderleri arasında Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gelmektedir."[29] Devlet yöneticileri tarafından da destek alan bu görüşü, II. Abdulhamid, kendi devrinden önce şekillenmeye başlayan 'İslamcılık' hareketini hem iç hem de dış politikasında kullanmıştır.[30]

Batıcılık, modernleşme sürecinde, yönelimin hep Avrupa'ya doğru olması gerektiği üzerine siyaset üreten bir akımdır. "Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan en eski düşünce akımıdır. Amacı, devleti Batı örneğine göre yeniden kurmaktır."[31] Bu görüşün en önemli sorunu Batı'dan alınacak yeniliklerin hangi alanlarda ve ne kadar olacağıdır. Çünkü Avrupa'yı taklit etmenin çözüm olacağını savunanlar, teknolojiyi ve onun yararlı olan özelliklerini almayı uygun görmüşlerdir. Bu durum günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Batıcılık eksenli düşünce hareketi, özellikle II. Meşrutiyet döneminde güncelliğini korumakla beraber bu güne kadar gelen bitmemiş bir süreçtir.

Milli özelliklerin ortaya çıkarılması fikriyle ortaya çıkan Türkçülük akımı, devletin kurtuluşunun milli bilinci uyandırmakla sağlanacağını savunmuştur. "İlk olarak Yeni Osmanlılar döneminde, kültürel ve bilimsel alanda başlayan Türkçülük, gelişerek ve genişleyerek en yüksek düzeyini II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında almıştır."[32] Bu dönemde, milliyetçilik hareketlerinin Osmanlı Devleti içinde bulunan diğer milletlerin ayrılarak özgürlüklerini ilan etmeleri ve genel olarak dünyada gelişen milliyetçilik hareketleri, bu düşüncenin kısa zamanda ilerlemesini sağlamıştır. Daha sonraki yıllarda, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atacak olan bu düşünce hareketinin gelişmesinde, cemiyetler önemli rol almıştır. Bunlar içinde en önemlisi Türk *Yurdu Cemiyeti* ve onun yayın organı *Türk Yurdu Mecmuasıdır*.[33]

Modernleşme sürecinde önemli tartışma konularından birisi de eğitim olmuştur. Bazı aydınlar, Osmanlı eğitim sisteminin değişimi konusunda, Avrupa okullarının örnek alınması gerektiğini savunmuşlardır. Daha önce yönetim tarafından müdahale edilmek istenen bu kurumların yeniden yapılandırılması ve en azından varlığını sürdürerek

---

[28] Mardin,**age**, 2008, s.91.
[29] Gündüz,**age**, 2007, s.32.
[30] Mardin,**age**, 2008, s.92.
[31] Ergün,**age**, s.50.
[32] Gündüz,**age**, 2007, s.29.
[33] Gündüz,**age**, 2007, s.31.

değişime ayak uydurması çalışmalarına karşı gösterilen olumsuz tavırlar da medreselerin kapatılmasına doğru bir süreci başlatmıştır.

2.2.İlmiye Teşkilatı'nın Modernleşme Sürecine Etkisi

Osmanlı İlmiye teşkilatı, eğitim işlerini yürüttüğü gibi devlet yönetiminde de önemli işlerden sorumlu olmuştur. Devlet yönetiminde etkili olan ilmiye sınıfının en başında bulunan 'Şeyhülislam'[34], kendisine sorulan konular hakkında "dinin hükmünü açıklayan fetvalar vermek, müderris ve müftü atamak, terfi işlerini yapmıştır."[35] İlmiye teşkilatı, faaliyetlerinde özgür olmuştur, teftiş edilmeleri ve devletin onlarla ilgili bir yaptırımı söz konusu olmamıştır. İlmiye teşkilatının yuvası olan medreseler de "devletin kontrolünden bağımsız eğitim müessesleriydi."[36] Halk tarafından otoritenin temsili olarak algılanan ve saygınlığı olan İlmiye teşkilatı, devlet yönetimindeki etkin nüfuzlar ile görevlerini sürdürdüler.

Ulema ve ilmiye sınıfı, Osmanlı bürokrasisi içinde yer alması sebebiyle, devletle hiçbir sorun yaşamadan varlığını etkin bir biçimde sürdürmüştür. Bu kimseler, "devlet içinde iki şekilde yapılanmışlardır: Birincisi vakıf yönetimlerine girip vergi toplamak, ikincisi ise eğitim aktivitelerini organize etmek."[37] Devletin modernleşme sürecine girmesinden sonra, ulemanın dolayısıyla ilmiye teşkilatının yönetim ve eğitim faaliyetlerindeki konumu tartışılmıştır. Modernleşme karşısında statülerinin etkileneceğini bilen ilmiye arasında iki değişik görüş sahipleri oluşmuştur: yönetimle iyi geçinenler ve yönetimin değişim sürecine karşı olup mevcut düzeni dolayısıyla kendilerini korumak isteyenler. " Elbette içtihadın yanında olan âlimler olduğu gibi saltanatın yanında olan 'saray uleması' da vardı."[38]

XVII. yüzyıl, Batılı tarzda yenileşmenin başlama süreci olması itibariyle, Osmanlı tarihi açısından önemli bir başlangıçtır. "Devletin zayıflamaya, sosyal ve ekonomik düzenin bozulmaya başlamasıyla, evvela vakıf müessesesi, sonra da ona bağlı olarak eğitim ve öğretim sistemi çökmeye yüz tutmuştur."[39] Ulemanın kendi aileleri adına açtığı vakıflar ve nüfuzlarını meşruiyet aramadan korumak istemeleri, yönetimin de onlara karşı tavır almalarına neden olmuştur. Nitelik kaybı giderek artmıştır. "Aile

---

[34] İlmiye sınıfının en yüksek makamını temsil eden yetkilidir.
[35] Hüseyin Özdemir, **Kılıç, Kalem ve İlim**, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 2006, s.142.
[36] M. Enes Ergene, **Geleneğin Modern Çağa Tanıklığı**, İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2005, s.294.
[37] Ömer Çaha, Lütfullah Karaman, "Civil Society İn the Ottoman Empire", **journal of Economic and Social Researh**, 2008, 8, p.2.
[38] Mustafa İslamoğlu, **İmamlar ve Sultanlar**, İstanbul: Denge Yayınları,1997, s.21.
[39] Ergene, **age**, s.294.

vakıfları, medrese sistemini çökerten unsurlardan biridir."[40] 'Beşik ulemalılığı' da başka bir neden olarak ortaya çıkmıştır. "İlmi mansıp (memuriyet) babadan oğla intikal etmeye başladı. Ulemanın beşikteki çocuğuna da rütbeler verilir oldu."[41] Ayrıca "Ehliyetsiz kimseler vakıf mütevellilerince müdür ve müderris tayin edilmeye başlayınca, medreseler ilim yapılan ve ilim üretilen yer olmaktan çıkarak, ilim tarihi okutulan ve eskinin tekrar edildiği yer haline geldi."[42] Bu gelişmelerle beraber "Tanzimat döneminde açılan yeni okullar bir medrese-mektep ikililiği ortaya çıkardı"[43] Mevcut düzeni koruma taraftarı olan İlmiye teşkilatı ve ulema "Medrese ve medresede okuyan insanların artık eğitim hayatında, mülki hayatta da, içtimai hayatta da yerini modern okulların almasından"[44] etkilenmişlerdir. İlmiye sınıfı ve ulemanın bir kesimi, değişimin nedeni olarak, devlet yönetiminin Batılılaşma fikri olarak gördüler. Bu yüzden bazıları Batılılaşma fikrine muhalif oldular. 'Küskünler sınıfı' diyeceğimiz bu kimseler eleştirilmeye başlandılar. Karal, söz konusu durumla ilgili şu düşünceleri vurgulamıştır: "Ulema, İslam kamuoyunu batılı olan her şeye düşman yapmıştır. Böyle bir durumda herhangi bir ıslahat çalışmasının halktan veya halkın herhangi bir sınıfından çıkmasının mümkün olmayacağı meydandadır."[45]

1820 yılında Efkaf Nezareti'nin kurulması, daha önce ilmiye teşkilatının elinde olan vakıfların devlet denetimine geçmesini sağladı. "Vakıf gelirlerinin devlet tarafından kullanılması ilmiyenin eğitim yönünden omurgasını oluşturan medreselere büyük bir ekonomik darbe vurdu."[46] Ulema ve ilmiye sınıfı arasında bir ikilik olsa da bu kimselerin çoğu devlet yönetimine ve yeniliğe muhalif olmuşlardır. Buna örnek olarak;

> "Şeyhülislamın başını çektiği ilmiyenin üst tabakası devletle işbirliği yapıyor ve sultan halifenin isteklerine boyun eğiyordu, ancak bilhassa Anadolu'daki kasaba ve şehirlerde görev yapan daha alt tabakadan ilmiye mensuplarının çoğu ekonomik, ideolojik ve sosyal anlamda merkezden uzaklaştı. Bunlar aynı zamanda kendi tutumlarını İslam'dan sapmış bir devlete karşı samimi müminlerin bir protestosu olarak meşrulaştırdılar."[47]

---

[40] Ergene, **age**, s.295.
[41] Tahsin Ünal, **Türk Siyasi Tarihi**, İstanbul: Kamer Yayınları, 1998, s.39.
[42] Ergene, **age**, s.296.
[43] Ergene, **age**, s.297.
[44] İlber Ortaylı**, Son İmparatorluk Osmanlı**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2008, s.144.
[45] Karal, **age**, 1995, C.5, s.10.
[46] Karpat, **age**, 2007, s.220
[47] Karpat, **age**, 2007, s.218.

II. Mahmud döneminde medreseler, "askerlere dini hizmet verilmesi için ordu birliklerine sultan tarafından, imam ve hatip olarak gönderildi."[48] Bu durumu tepkiye karşılayan ilmiye reformlara karşı da aynı tepkide bulunmuştur. Şeyhülislam ve bazı âlimler ise sultana tam destek verdi ve II. Mahmud tarafından kabul edilerek Bakanlar Kurulu'nun bir üyesi oldu. Böylece "İlmiyenin siyasal tercihler doğrultusunda devlet işlerine dâhil edilmesi süreci başlamıştır."[49]

Osmanlı'da devlet teşkilatının oluşmasında önemli etkileri olan ulemanın modernleşme sürecinden sonraki statüleri, önemli bir tartışma konusudur. Devlet yöneticilerinin değeri modernleşme sürecine kadar "ulemaya yakınlığı ile ölçülmüştür."[50] Ancak modernleşme sürecinde bir kısım ulema reformlara karşı muhalif olmuştur. "Ulemanın gücü özellikle toplumların kritik ve önemli dönemlerinde daha bariz bir biçimde hissedilirken"[51] onların tepkili olmasının asıl önemli nedenlerinden biri de devletin sıkıntılı dönemi olan 'reform' gibi önemli bir konuda ulemadan sessiz kalınmasının istenmesi ve reform sürecinde onlarla ilgili olumlu bir gelişmenin olmamasıdır. Reform sürecinde, ulemanın tepkisi olmuş, bunun nedenleri üzerinde fazla durulmamıştır. Oysa ulema, aydın vasıflarını taşıyan etkin kimselerdir. "Yenileyici, tedbirli, ayırabilen, kültürlü, düşünen, azimli, kuvvetlendiren, sıkıntı gideren ve sözü geçen"[52] özellikleriyle ulema, reform sürecine dâhil edilmemiştir. Onların tavırları, muhafazakârlık yönünde olmuştur. Modernleşme kendi aydınını yaratmış, muhafazakârlık ise âlimleriyle tedbirler alarak mevcut düzen koruyuculuğunu üstlenmiştir. Sonuç olarak medreseler konusunda bu kesim, medresenin varlığının devam etmesinden yana taraf olmuşlardır. Medreselerin bu güne kadar ulaşmasının ve hala halkın benimsediği bir kurum olarak mezun edecek öğrenci bulmasının ardındaki nedenlerden birisi de bu tutum olmuştur.

2.3. Muhafazakârlık

İnsanlar, belirli davranış ve alışkanlıklara sahiptirler ve alışkanlıklarını devam ettirmeye isteklidirler. Bu durum bütün insanlar için geçerlidir. İnsanlar ilginç ve yeni olana, bilinmeyene ve belirsizliğe karşı doğal bir tepki gösterirler. "Bilinmeyene

---

[48] Karpat,**age**, 2007, s.219.
[49] Karpat,**age**, 2007, s.221.
[50] Abdulcelil Candan, **Ulemanın Gücü**, Van: Bilge Adam Yayınları, 2004, s.33.
[51] Candan, **age**, s.62.
[52] Candan, **age**, s.41.

güvenmemek, tecrübeyi teoriye tercih etmek hemen hemen herkes için makuldür."[53] İnsanların yeniye, tam olarak denenmemiş ve teoride kalmış olana güvenerek belirsiz bir sürece doğru yol almayı doğru bulmamasının nedeni olarak yine insan zihninin yapısal bir özelliğinin bulunduğu söylenebilir. Bu nedenle muhafazakârlık kavramı, insanın yaratılışı gereği kendiliğinden gelen bir tutum olarak da görülebilir. " Doğal muhafazakârlık insan aklının bir eğilimidir."[54] Bundan dolayı yeniye karşı temkinli olma ve mevcut olanı koruma eğilimini, yüzeysel bir fikir olarak değil psikolojik altyapısı olan ve zihnin özelliğinden kaynaklanan bir bakış açısı olarak değerlendirmek gerekir. Mevcut olanı koruma düşüncesi, aslında, denenmiş olanın ve bilinenin bilinmeyene, yeniye tercihidir. Bütün acemilikler ve temeli olmayan uygulamalar insan aklının değişimden korkmasına sebep olmuştur; çünkü "eskide, deneyimlerin sağladığı bir güven ve süreklilik vardır."[55]

Tarihte mevcut olanı koruma tutumunun olmamasının sebebi, değişim ve yeniliklerin son üç yüz yılda olduğu gibi yoğun olmamasıdır. "1700'e kadar muhafazakâr doktrine sahip parti olmamıştı."[56] "Sakson, Norman ve Plantagantlar dönemlerinde herkes muhafazakârdır, herkes bilinmeyene karşı güvensizdi, herkes benzerliği sevdi."[57] Bu doğal tutumun çok iyi planlanması ve doktrinlere sahip olması gereken bir akım olmasına da gerek yoktu. Muhafazakârlık rakipsizdi ve insanların doğal yapısına uygun bir özelliğe sahipti. Bu nedenle "reformlardan önce özellikle politik muhafazakârlığı anlamak imkânsızdır. Çünkü başka bir şey yoktu."[58] Politik muhafazakârlık başta olmak üzere, bu akımın dünyada önem kazanması ve kendisini daha sağlam temellere sahip olarak yeniden, güçlü olarak var etmesi reformların başlamasıyla mümkün olmuştur. "Bütün tanımlamalar bu akımın reformun başlamasıyla var olduğunu göstermektedir."[59] Hıristiyanların din anlayışının ve kilisenin baskın olarak şekillendirdiği Avrupa toplumları, dinleri üzerinde yapılan eleştirilere ve daha önce hayal edilmesi bile imkânsız olan din alanındaki değişim hareketlerine sessiz kalmamıştır. Onlar mevcut olanı koruma görevinin manevi olarak kendilerinde olduğu düşüncesiyle hareket etmişlerdir. "Rahipler ve rahip olmayan Hıristiyanların çoğu reform sürecinde İncil kaynaklı ve güvenilir din âlimlerinden beslenmişlerdir.

---

[53] Lord Hugh Cecil, **Conservatism**, London: Williams and Nergate, 1912, p.9.
[54] Cecil, **age**, p.8.
[55] Cecil, **age**, p.10.
[56] Cecil, **age**, p.39.
[57] Cecil, **age**, p.20.
[58] Cecil, **age**, p.20.
[59] James Glentworth Butler, **Present Day conservatism and Liberalizm,** Boston: Sherman, French Company, 1911, p.29.

'Conservatism' ve 'statükoculuk' olarak isimlendirilen muhafazakârlık, "mevcut yapıya hayat veren geleneksel değer ve normların koruma taraftarlığı, hızlı değişimle geleneklerden kopulmasına karşı çıkmak"[60] anlamında kullanılır. "Muhafazakârlığı doğuran Fransız Devrimi'dir."[61] Conservatism, E. Burke'nin 1790 yılında, Fransız İhtilali sırasında radikal devrimci grup olan Jakoben'lere karşı kullandığı bir kavramdır[62]. Toplumu, radikal bir biçimde değiştirmenin geri dönüşü imkânsız etkiler yaratacağını ileri sürerek kendini var eden bir akımdır. Kavramsal isimlendirmeden de anlaşılacağı üzere muhafazakârlık; "muhafaza etmek, korumak" kökünden gelir. Eski düzenin kurumlarının yeni düzende de var olması gerektiği ve bu kurumların zaman içinde kendiliğinden uğrayacağı değişim görüşünü savunur. "Bir burjuva akım olan muhafazakârlıklık, Jakoben hareketin devrimci müdahalelerine karşı çıkar ve onun yerine daha evrimci bir değişimden yana olduğunu ilan eder."[63]

Burke'nin *The Reflecton on the French Revolution*'u, İngiltere'nin politik akıl ve adaleti ölçüt alınarak Fransız Devrimi'ni kınaması ile ilgili bir kitaptır. Burke, yaşamı boyunca, mevcut olanı koruyan bir kimse olarak tanınmıştır. "Burke, Amerika'nın arkadaşıydı; çünkü Amerika özgürlüktü. O, Fransız düşmanıydı çünkü Fransa anarşi ve dinsizlikti."[64] Kitabında, devrim hakkında özellikle beş ölçüt üzerinde durmuştur. "Birincisi, dinin önemini ısrarla vurgulayarak dinin devlet tarafından tanınması, ikincisi bireyselliği, özelleştirmeyi ortaya çıkaran politik ve sosyal reformlardan bütün kalbiyle nefret etmesi, üçüncüsü devrimin eşitlik ile ilgili ilkelerine saldırarak, olması gereken ve gerçek olan farklılıkların sürdürülmek istenmesi, dördüncüsü özel mülkiyetin devam etmesi, beşincisi toplum mekanik olmaktan öteye organik bir varlıktır düşüncesinin vurgusu olmuştur. Bu bakımdan toplumun geçmişi ile olan bağının koparılmaması gerektiği düşüncesine yer vermiştir."[65] Böylece muhafazakârlık, ilkelere sahip bir akım olarak etkin bir şekilde yani politik olarak taraftar toplayıp yönetimin dikkatini çekmeye başlamıştır.

Her siyasi akım veya düşüncede olduğu gibi bu fikir de zamanla değişime ihtiyaç duymuştur. Özellikle rakip sayılacak modernist ve liberal parti ve düşünce akımları "gelişim, gelişme, hareket gibi kelimeleri kullandıkları için halk tarafından inandırıcı

---

[60] Ömer Demir ve Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ankara: Vadi Yayınları**,** s.293.
[61] Cecil, **age**, p.39.
[62] Peter Viereck, **Conservatism: From John Adams to Churchill**, Princeton N,J: Van Nostrand, 1956, p.10.
[63] FatimeYalınkılıç**, Modernizm ve Muhafazakârlık Düşünce Akımlarının Sosyolojik Analizi**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2007, s.22.
[64] Cecil, **age**, p.42.
[65] Cecil, **age**, p.48.

bulundular ve onların bir şeyler yapmaları gerektiğini düşündüler."[66] Muhafazakârlıklar, değişimi, yine toplumun mevcut yapısını korumak şartıyla uygun gördüler. Genel olarak politik yaşamda ayakta durabilme mücadelesine sahiptiler. Vizyon oluşturma sürecinde bu akım, "Geleceğin muhafazakârlığı aktif olmalı. Eski metotları yararsız olduğunda ve gerekli durumlarda geçmişin kurumlarını, günümüz değişim isteklerine uygun şekilde adapte etmek gerekir"[67] fikrini benimsediler. Sanılanın aksine değişimi de sindirebilecek sisteme sahip olan muhafazakârlığı peşin olarak değişim ve yeniliğe karşıt gruplar olarak göstermek önyargı sayılabilir. Muhafazakâr, tarihsel süreklilik adına değişimi özümseyecek bir düzen anlayışına sahiptir. Yeter ki süreklilik algısı kırılmaya uğratılmasın. Yani değişim 'mutedil' olsun, tanıdık referanslarla yapılsın ve düzen 'aşırı' ölçülerde zorlamasın. Başka bir ifadeyle muhafazakâr, değişim sürecinde denetimi yitirmek istemez."[68]

Batı'da iktidar mücadeleleri ve modernleşme süreci ile başlayan muhafazakârlık akımı, Osmanlıda ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gibi olmamıştır. Irk, dil, din ve kültür özelliklerinin birleşmesi sonucu doğan milletler, modernleşme konusunda farklı süreçleri yaşamıştır. Bu farklılık Osmanlı ve Türk modernleşmesi sürecinde de görülmüştür. "Batıda iktidar hakkını ilahi temele veya laik bir temele dayandıran tezler, aynı zamanda kilisenin, monarşinin, burjuvazinin yönetme hakkı olduğunu"[69] göstermektedir. Oysa Osmanlıda iktidar yalnızdır ve tek sistemdir. "İktidarın kaynağı hakkındaki zengin tezlerin karşılığı Osmanlı toplumunda hiç olmamıştır."[70] İktidar, içerde politik bir olgu olarak görülmekten öteye kültürel bir unsur olarak görülmüş ve siyasi çatışmaları doğuracak zemin, Osmanlı toplumunda uzun süre olmamıştır. Padişahın yönetimi, "adaletle hükmettiği sürece yönetme hakkı meşruiyetini sürdürecektir. Böyle bu kavramlaştırmada kılı kırk yaran akıl yürütmelerinin yeri yoktur; adaletle yönetmenin tekniğini açıklayan 'Nasihatname' türü eserler, maksadı gerçekleştirme için kâfidir. Kısaca siyasal felsefenin kök salacağı, besleneceği bir çatışma zemini ortada yoktur. Siyasi iktidar rakipsizdir."[71]

Osmanlı devletinde yönetim biçiminin mutlak monarşi olması ve monarşi yerine halkın söz sahibi olduğu modern yönetim şekli olan cumhuriyetin Osmanlı'ya intikal etme süreci bu akımın başlangıcını da beraberinde getirmiştir. "Cumhuriyet, Osmanlı

---

[66] J. J. Coxhead, **The Conservatism of the Future**, Oxford: 1884, p.2.
[67] Coxhead**, age**, p.3.
[68] Ahmet Çiğdem, **Muhafazakârlık**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, C.5, S.187.
[69] Pultar vd.**, age**, s.154.
[70] Pultar vd.**, age**, s.153.
[71] Pultar vd.**, age**, s.155.

devlet yapısında Lale Devri'nin yeni 'tasarım' arayışlarıyla başlamış ve II. Mahmud ile birlikte geniş çaplı 'yeniden inşa uygulamalarına dönüşmüş değiştirme süreçlerinin mantık ve olgusal tarihinin uzantısı olarak görülebilir."[72] Dış kaynaklı zorlamalar ve kurtuluş reçetelerinde, 'problemin kaynağı iktidar ' olarak gösterilmiş ve yenileşme, yönetimden itibaren başlatılmak istenmiştir. Değişimin köklü olmasının iktidarı devirmek değil iktidar kavramıyla beraber yönetim şeklini de değiştirmekle mümkün olacağı, kanaat haline gelmiştir. Birinci ve ikinci meşrutiyet dönemleri, cumhuriyet fikrinin coğrafyamıza hızlı bir şekilde geleceğinin habercisi olmuştur. Özellikle bu dönem devlet adamlarının ve aydınların çalışmaları, Türk modernleşme sürecinin altyapısını oluşturmuştur.

Osmanlı devletinin son iki asrında modernleşmeyi destekleyenler ve modernleşmeye karşı gelen akımlar ortaya çıkmıştır. Değişim sürecin hızlı başlaması, yönetimin ve ilgili kesimlerin hazırlıksız olması, değişimin ne olacağı ve ne kadar olacağı sorularına verilecek olan cevabı güçleştirmiştir. Pultar, konu hakkında şöyle demektedir:

> "Modernleşme başlangıcında siyasi felsefe eksikliğinin yol açtığı iki tutum ortaya çıkmaktadır; Birincisi batıdan gelen her türlü siyasi kurama, olağanüstü bir pragmatizmle yaklaşmak ve pratik formulasyonlara ulaşmak, ikincisi ise, modernleşme ile başlayan siyasi meşruiyet krizinin yol açtığı çatışmalarda yeni siyasi taleplerin modern dünyanın ürettiği kuramları araçsallaştırması."[73]

Buna bağlı olarak oluşan akımlar, Türk siyasi tarihinin en hareketli dönemlerinden birini oluşturmuştur. Batıcılık akımı, doğrudan Avrupa'yı ölçüt alarak konumunu belirlemiştir. Osmanlıcılık, milliyetçilik, az da olsa sosyalizm ve İslamcılık fikir akımları modernleşme sürecinde mevcut yapıyı dikkate alan bir tutuma sahip olmuşlardır. Osmanlı ve Türkiye'de mevcut yapıyı korumak isteyenler, genellikle din ve milliyetçilikten etkilenmişlerdir. " Türkiye'de muhafazakârlığın iki büyük kaynağı vardır: bunlar din ve milliyetçiliktir."[74] İslamcılık akımı muhafazakârlığın özü dikkate alınarak yapılandırılmıştır. Osmanlıcılık fikrinde de muhafazakârlığın izlerini görmek mümkündür. "Osmanlıcılık, temelde hem geleneksel dini toplumlardan hem de Tanzimatçılar veya İslamcılar tarafından hedeflenmiş idealden çok farklı olan bir dizi yeni Müslüman gruplar yaratmaya yardım etmiştir"[75] Hem değişimi ihtiyaç olarak

---

[72] Çiğdem**, age**, C.5, s.25.
[73] Pultar vd.**, age**, s.154.
[74] Çiğdem, **age**, C.5 s.25.
[75] Kemal H. Karpat, **İslamın Siyasallaşması**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.586.

gören, devletin yasa ve düzenini değiştirmeye istekli olan hem de toplumun temel yapısına dokunmayarak, özünün kaybolmasını engellemeyi amaçlayan düşünce ilgi görmüştür. "Sadece siyasetin ve yasaların belirlediği normlar değil din, adet, gelenek ve görenek gibi kurumların ürettiği normlar da aynı ölçüde geçerli ve bağlayıcıdırlar."[76]

2.4.Osmanlı Devleti'nde Muhafazakârlık ve Medreseler

Batı'da muhafazakârlık, din alanında yapılan reformlarla başlamıştır. Osmanlı devletinde reform süreci, bu akımın doğmasına sebep olmuştur. Devlet içinde var olan gayri Müslimleri ilgilendiren reformlar, onlara çeşitli ayrıcalıklar sağladığı için toplumun bir kısmı reformlara karşı çıkmıştır. Özellikle ilmiye sınıfı ve medrese çevresinin bir kısmı, yenilik hareketlerine karşı gelmiştir. Bu durumun sebeplerinden birisi de kendilerine tanınan statü ve toplumdaki etkilerinin azaltılmak istenmesi olmuştur.

İslam dininin ilme teşvik ettiği, Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinden anlaşılmaktadır. Sadece bir örnek vermek gerekirse "Rabbinin ismiyle oku." (El-Alak, 1) Yine Hz. Muhammed'in "İlim Çin'de bile olsa arayın" sözüyle bilim ne kadar uzakta olsa da aranması ve insanların ilme sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. İslam'ın hâkim olduğu devletlerde ve Müslüman toplumlarda bilimle uğraştığından dolayı hiç kimse hor görülmemiş, kınanmamış ve kötü muameleye maruz kalmamıştır. "Hiçbir Müslüman bilim adamının bizzat bir keşif veya bilimsel teorisinden dolayı, Hıristiyanlıkta ve başka dinlerde olduğu gibi ateşe atılarak veya işkence ile öldürülmediğini hatırlatmak yeter."[77] İslam âlimleri, sosyal bilimlerde, fen ve tıp bilimlerinde araştırmalar yaparak, bilime katkıda bulunmuşlardır. "Müslümanların en erken ve en çok meşgul oldukları temel bilim matematik"[78] olmuştur. İlk defa, Selçuklu devletinin kurulmasına öncülük ettiği medreselerde de din ilimleri ve akli ilimler alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Selçuklulardan sonra Osmanlı devletinin geliştirdiği medreseler, devletin temel eğitim kurumu olmuştur. Osmanlı padişahlarının da önem verdikleri bu kurumlar, XVI. yüzyıl sonlarına kadar devletin ihtiyaç duyduğu kadroları yetiştirmekte bir sorun yaşamamıştır. Devlet için önemli bir konumda olan ilmiye sınıfı, "eğitimde uzmanlaşmış kurumlar olan medreselerde yetişiyordu. Medrese eğitimi, ilmiye sınıfının, din, görevlisi, yargı organı ve medrese hocası olarak

---

[76] Bekir Berat Özipek, M**uhafazakârlık, Akıl, Toplum, Siyaset**, Ankara: Kadim Yayınları, 2005, s.73.
[77] Mehmet Bayraktar, **İslamda Bilim ve Teknoloji Tarihi**, Ankara: DİA, 2009, s.5.
[78] Bayraktar, **age**, s.25.

yükleneceği işlevler için gerekli bilgi, değer ve normları aktaran bir seçkinler eğitimi niteliğindeydi."[79] İlmiye sınıfına girmenin medrese eğitimi almaktan başka yolu yoktu. "İlmiye sınıfına ayak basmak için, mutlaka yüksek medreseden 'Rüus' diploması alma şartı vardır"[80] Devlet yönetiminden başlayarak halka kadar indirgenebilen bir etkiye sahip olan medreseler "Osmanlı'nın hayata bakışını, kimliğini, bilgi sistemini, dünya ve ahret görüşünü, resmi ve toplumsal örgütlenme biçimini şekillendiren en temel kurumdu."[81] Eğitim ve bilgi sisteminin kurucusu, aynı zamanda uygulayıcısıydı. Halkın kültürünü biçimlendiren en önemli sosyal kurumdu. "Dini düşüncenin sistematiği, medreseler vasıtasıyla kurulurken, bunun kitlelere yansıtılması hitabet ve sohbet kanallarıyla gerçekleşmekteydi. Cami kürsüleri bu kanalların doğal merkeziydi."[82]

Medreselerde XVII. yüzyıldan itibaren bir gerileme yaşanmaya başlayınca, yönetim bu konuda bazı önlemler alarak medreseleri önceki etkinliğine kavuşturmak istedi. Yapılan çalışmalar eğitim kurumlarının statik yapısını değiştirmedi.

> "XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Müslüman kesimin, Sıbyan Okulları ve Dar'ul Huffaz'lardan meydana gelen ilk eğitim sistemi medreseler ve Enderun'dan oluşan orta ve yüksek eğitim kurumları bazı bozulmalar olsa da varlıklarını koruyordu. Yeni gereksinmeler bu sistem ve bu sistemin bilim anlayışına bir değişiklik getirmeden buna yeni eklentiler yapılarak karşılanıyordu."[83]

XVII ve XVIII. yüzyıllarda, medreselerin konumu ve işlevi ayrıca yönetimin bu kurumlara olan bakış açısı değişmeye başladı. XVIII. yüzyılda, " III. Selim ve yeni düzenin gerekli olduğuna inanmış ekibi, askerlik alanındaki yenilikler için almış oldukları metodu eğitim ve öğretim için de yürüttüler. Yani medreseyi kendi haline bıraktılar ve ordu gereçlerini karşılamak üzere bir teknik öğretim kurmaya çalıştılar."[84] Daha sonra da yönetimin tutumu değişmedi. Bu duruma karşılık olarak medrese çevresi ve ilmiye sınıfı, Batılılaşmanın kendileri üzerindeki değişimlerinden rahatsız olarak bütün yeniliklere karşı mevcut durumdan yana olduklarını gösterdiler. Bundan sonra da ilmiye sınıfının, yönetimle anlaşan ve iyi ilişkileri olan şeyhülislam ve merkezde bulunan bazı ilmiye sınıfı mensupları hariç, çoğunluğu yeniliklere karşı muhafazakâr bir duruş sergilemiş oldukları anlaşılmaktadır. Medrese ve ilmiye teşkilatı üzerinde yapılmak istenen değişikliğe karşı gelmede, Türk muhafazakârlığının da durağan bir

---

[79] Tekeli ve İlkin, **age**, s.7.
[80] Yılmaz Öztuna, **Osmanlı Tarihi**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994, C.8, s.90.
[81] Ergene, **age**, s.294.
[82] Ergene, **age**, s.43.
[83] Tekeli ve İlkin, **age**, s.27.
[84] Karpat, **age**, 2009, s.67.

şekilde başladığı söylenebilir. Ulemanın kendisini korumak amacıyla yaptığı eylemlerden farklı olanı, yönetimle arası daha kötü olan ve düzen değişiminden en çok zarar gören yeniçeri yani Kabakçı Mustafa İsyanı örneğinde olduğu gibi askerî bazı kişilerle ittifak halinde bazı radikal eylemlerde bulunmasıdır.

Osmanlı eğitim sisteminin temeli olan medreselerin gerilemesinin ardında, özellikle beşik uleması geleneği, yeteneksiz kimselerin camiaya girmeleri, medreseye öğrenci alma usulündeki eksiklikler ve özellikle programın eskiye nazaran akli bilimlerden soyutlanarak sadece Arap dili ve dini ilimlere ağırlık vermesi vardır. "17. asırdan sonra medreseler yalnız dini ilimler veren, bu sahada adamlar yetiştiren müesseseler haline gelmiştir."[85] Bu kurumların akli ilimleri programdan çıkarması, değişime karşı çözümlerinin eksik olacağını göstermiştir. "XVII. ve XVIII. yüzyılları kapsayan dönem içinde medresenin iki yönden gelen etkilerle eğitimini salt nakil ilimler alanına doğru daralttığı söylenebilir. Bu etkilerden biri tasavvufa karşı tutumunu katılaştırmak biçiminde olmaktadır. İkinci etki medrese programlarından akli ilimlerin ve felsefenin büyük ölçüde dışlanmasıyla olmuştur denebilir."[86] Toplumun manevi gücü olan medreselerin halk arasındaki itibarı devam etmiştir. Bundan dolayı medreseler ve ilmiye teşkilatı üzerindeki değişim güç olmuştur. "Medrese yapısal ve fonksiyonel olarak geleneksel eğitim temsilciliği konumundan çıkarılarak, *Dâr'ül-Hilâfet'il-Âliye* modeli olarak yeniden yapılandırılmıştır. Ders programları yenilenmiştir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı İstanbul ile sınırlı kalmıştır."[87] Değişimlerin merkez olarak seçilen yerlerle sınırlı kalması da başarısızlığın nedenlerinden biri olmuştur.

Medreselerin eğitim programları en çok eleştirilen konulardan birisi olmuştur. Medreselerden, yenilikleri özümseyecek eğitim programlarına sahip olması beklenirken medreseler, eski programlarında var olan din dersleri dışındaki bilimleri programa dâhil etmemiştir. Bunun yanında asıl sorunlardan biri, medreselerin ülkedeki sayısıdır. Medreselerin modernleşme olgusu olmasa bile yönetimle arasında bir sorun olacaktı. Çünkü bu kurumlar "Osmanlı İmparatorluğu'nun sayısal olarak artan eğitilmiş insan gücü talebini karşılamakta yetersiz kalıyordu."[88] Zaten medreselerin büyük çoğunluğu şehirlerde ve bazı büyük kasabalarda yoğunlaşmıştı. Medreselerden beklenen, Batı tarzında bir eğitime sahip olmalarıydı. Bu eğitim sisteminde din, gelenek ve toplum

[85] Ünal, **age**, s.37.
[86] Tekeli ve İlkin, **age,** s.39.
[87] Ramazan Buyrukçu, **Türkiye'de Mesleki Din Eğitim- Öğretimi**, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2007, s.66.
[88] Tekeli ve İlkin, **age**, s.41.

yerine akıl ön planda tutulmuştur. "XVII ve XVIII. yüzyıllar Avrupa'da bilim ve düşüncenin büyük atılım yaptığı yıllardır. Aydınlanma düşüncesinin temeli olan aklın işleyişini özgür kılmaya dayanır. Bu yolla bireyi ön plana çıkarır. İnsanın kaderini kendi eline ya da aklına bırakır."[89] Osmanlı toplumundan çok ilmiye teşkilatının benimseyemeyeceği bu düşünce biçimi, bazı ilmiye mensuplarının değişime karşı olmasına nende olduğu söylenebilir.

İlmiye teşkilatı ve medreseler din ve geleneği ön planda tutmuşlardır. Oysa bilim ve felsefede yaşanan gelişmeler, toplumların her alanında değişim yaşamasına etki etmiştir. "Dünyada bu gelişmeler varken Osmanlı sisteminin mekanizmaları bu gelişmeleri oldukça geç, parçacı ve seçmeci bir biçimde izleyebiliyordu."[90] Bilimin gelişmesini sağlayan laboratuarların Osmanlı'da, Avrupa'dan çok sonra "XIX. yüzyıl ortalarında kuruldu."[91]

Bazı âlimlerin hem değişimden hem de mevcut kurumların devamlılığından yana olmaları, muhafazakâra, ilmiye ve medreseye de bazı değişimlerin zorunlu olduğu gerçeğini kabul ettirmişti. Onlar, modernleşme sürecinde kökten yok sayılmaya karşıydılar. Ancak yönetimi destekleyen ilmiye mensupları da mevcuttu. "Dini liderler yenilik ve değişime karşı değildiler; tek istekleri bunları toplumun ihtiyaçlarına ve İslam'a uygun olmasıydı. Besbelli ki değişimin inançlarıyla uyumlu olduğunu kanıtlayan mantıklı argümanlar duymak istiyorlardı. Ne var ki II. Mahmud'un ilmiyesi toplumu değil devleti güçlendirdiği belli olan reformları mazur göstermekle meşguldü."[92] Devletin âlimlerden istediği şey, eskiden olduğu gibi yönetimin meşruiyetini halka anlatmak ve onları ikna etmekti. Ne de olsa onlar, toplumda büyük bir nüfuza sahiptiler. " Geçmişte İslam ve ilmiye, devletin eylemlerine meşruiyet kazandırmıştı. Şimdi ise ilmiyenin görevi, modernleşmenin İslam'a uygun olduğu gerekçesiyle, toplumu ve kurumları reforma tabi tutan Sultan Halifesinin İslami ehliyetinin zarar görmediğini kanıtlamaktı."[93] Bazı ilmiye ve medrese mensupları bu yeni görevi yerine getirmemişlerdir. Özlerine ters gelecek bu talebin sonradan sonuçsuz kalacağı ve bu görevin başka kesimlere verileceği görülecektir. Karpat'a göre:

> "XVII ve XVIII. yüzyılda, zoraki dini argümanlar ileri sürülerek Osmanlı Devleti'nin yozlaşmasına rasyonel açıklamalar getirilmesinin önüne geçen ve

[89] Tekeli ve İlkin, **age**, s.47.
[90] Tekeli ve İlkin, **age**, s.54.
[91] Tekeli ve İlkin, **age**, s.52.
[92] Karpat**, age**, 2007, s.221.
[93] Karpat, **age**, 2007, s.218.

böylece çok yüksek bir konum elde eden ilmiye, toplum içindeki etkisini hızla yitirmiş ve yerini yükselen bürokrasiye ve modern okullardan yetişen din dışı entelektüellere bırakmıştır."[94]

İlmiye mensuplarının bazıları konumlarını bu şekilde belirlemişken, öte yandan, özellikle kırsal kesimde olan ve çoğunluğu temsil eden ilmiye ve medrese kesimi:

"Bürokratlara nazaran sosyal reformu çok daha gerçekçi bir şekilde kavradılar. Kırsal kesimdeki ulema, reformları ekonomik ilerleme, devlet işlerinde etkinlik ve dürüst yönetim gibi kıstaslar temelinde, tam anlamıyla faydacı açıdan tanımlıyor ve bütün bunları, dünyevi konulara ilgisiz olmayan Ortodoks bir İslam'la bir arada var olması gerektiğini savunuyordu. Bu yüzden devleti açıkça eleştiriyordu."[95]

Osmanlı devletinin değişim sürecine Tanzimat'la beraber girmesiyle oluşan fikir akımlarından olan Batıcılık, değişim isteyenlerin buluştuğu düşünce akımı oldu. Diğer akımlar yani Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık özünde muhafazakâr tutuma sahip olan ama değişimin farkında olan düşünceleri içeriyordu. 'muhafazakâr' adlı bir siyasi akımın olmamasının belki de en bir sebebi, bu düşüncenin diğer akımlar içine gizlenmesidir. Yani muhafazakârlık tek bir parça olmayı başaramamıştır. Düşünce akımları içinde İslamcılık, özünde Osmanlı geleneğini sürdürmek isteyen bir tutuma sahip olmuştur. Bu düşünceye sahip kimselerin temel fikirleri; "Maddi gerileme ve çöküşün arkasında rol oynayan geniş bir ahlaki ve fikri temel yatmakta(…) Gerilik ve zaafın gerçek sorumlusu, İslam dininin kendisi değil tarihsel anlayış ve yanlış uygulamalardır. (…) Çözüm Kur'an ve sünnete dönüş, İçtihat kapısının açılması ve Cihad ruhunu uyandırmaktır."[96]

2.5. Modernleşme ve Medreseler

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde Batı, başlı başına bir model olmakla beraber Rusya da önemli bir rol oynamıştır. "Toplumsal değişim sürecinde Batı ve Rusya önemli iki değişken olarak rol oynamıştır. Osmanlı modernleşmesinin, zorunluluktan mı kaynaklandığı yoksa iradi bir eylem mi olduğu her zaman kolay yanıtlanacak bir soru değildir. Ancak Osmanlı modernleşmesi, zorunluluklar karşısında

[94] Karpat, **age**, 2007, s.219.
[95] Karpat, **age**, 2007, s.223.
[96] Yasin Aktay, (Editör), **İslamcılık (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, C.6 s.47.

iradi müdahalenin bir sentezi olarak değerlendirilebilir."[97] Osmanlı Devleti'nin yetersizliğini kabul edip değişimi kabullenmesi, aynı zamanda bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Çünkü modernleşmenin nereden ve nasıl başlayacağı belirlenememişti. "Değişmenin niteliği, düzeyi, süresi, yönü, etki alanı ve oranı, değişmenin dinamikleri olarak" ayrı ayrı cevap verilmesi gereken bir karmaşıklığa sahipti."[98] Modernleşmeye, en fazla ihtiyaç duyulan alan olan ordudan başlanmalıydı. Bu amaçla yeni okular açıldı. Yeni okullar ilk etapta teknik donanımı karşılamak amacıyla kurulmuş olsa da bu süreç, zamanla devletin temel eğitim kurumları olan medreselere kadar indirgendi. Değişimin odağında program değişiklikleri vardı. "Islahat hareketlerinin amacı din görevlilerinin mesleki bilgiler yanında çağdaş bilgilere de sahip olarak yetiştirilmesi olduğu ders ve öğretim programlarından anlaşılmaktadır."[99] Medreseler konusunda yapılan değişimlerden sonuç alınamayınca Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bu kurumlar kapatılmıştır.

2.6. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Eğitimi millileştirmek, İlköğrenimi zorunluluk hale getirmek ve ülke geneline yaymak ulus-devletlerin en önemli özelliklerindendir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin de yapısı gereği eğitimde reformlara gidilmiştir. Kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ülkedeki bütün eğitim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplamıştır. "Hemen hemen bütün ülkelerde eğitim bir devlet politikası olarak ele alınmaktadır."[100] Ülkenin her yerinde uygulanacak eğitim programları devletin belirlediği ekonomik, sosyal, felsefi ve siyasal amaçlar yansıtılarak hazırlanmaktadır. Dolayısıyla okullar bireyleri sadece kendisine yetebilen, meslek sahibi bir vatandaş olmaktan öteye başka fonksiyonları da yürütürler. "Okul, mevcut politik inanç, değer ve normlar içinde öğrencileri sosyalleştiren politik olayları eleştirel bir biçimde tartışan bir yer olarak görülebilir."[101] Ulus-devlet modelinde okullar, siyasi iktidarın sağlanmasında önemli kurumlar olarak görülmektedir. Devletin politikaları buralarda doğar ya da devlet varlığını okullar aracılığıyla topluma kabul ettirir. "Okul, mevcut hükümet sistemini meşrulaştırır, politik yapısının istikrarını sağlar."[102] Devlet ve iktidarın

---

[97] Kemal H.Karpat, 2005, **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, s.75.
[98] Feyyat Gökçe, **Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim**, Ankara: Tekağaç Yayınları, 2000, s.6
[99] Buyrukçu, **age**, s.65.
[100] Mehmet Şişman**, Eğitimde Mükemmellik Arayışı**, Ankara: PegemA Yayıncılık, 2002, s.17.
[101] Şişman, **age**,s.18.
[102] Şişman, **age**, s.19.

varlığını sürdürmesinin, ülkedeki eğitim sistemine bağlı olması, devletin eğitim sistemini oluşturması ve ona müdahale etmesi meşru görülmüştür. "Eğitim sisteminin temel işlevlerinden biri de siyasal otoritenin dayandırıldığı ideolojiyi yeniden üretmektir. Eğitim sitemi bir yandan her dönemin siyasal ideolojisinin yeniden üretilmesin işlevini gerçekleştirirken, öte yandan oluşan elitler, basın ve diğer güçlerle birlikte özellikle yüksek öğretim düzeyinde bu ideolojinin muhalefetini de üretmiş ve bir sonraki dönemin sayasal ideolojisinin hazırlanmasına yardımcı olmuştur."[103]

[103] Tekeli ve İlkin, **age**, s.59.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE (DİYARBAKIR, BATMAN VE SİİRT İLLERİ ÖRNEĞİ) FAALİYET GÖSTEREN GELENEKSEL EĞİTİM KURUMLARI (MEDRESELER)

Yüzyıllardır temel eğitim kurumu olmuş ve bu özeliğini 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yitirmiş olan medreseler, bu dönemden sonra varlıklarını farklı suretlerde sürdürerek bu güne kadar ulaşmışlardır. Kendileriyle beraber geçmişi ve geleneği yani "toplumların kuşaktan kuşağa aktardığı 'sosyal sermayeyi"[1] de taşımışlardır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan medreselerin bir kısmı, cumhuriyetin ilanından beri varlığını korumuştur. Ancak bazı medreseler de 2000 yılından sonra kurulmuştur. Bilindiği gibi Osmanlı medreseleri bazı şehir ve merkezlerde faaliyet gösteriyordu ve bu medreseler, özellikle Osmanlının son dönemlerinde devletin yönlendirmesiyle işleyişini sürdürüyordu. Şark medreseleri veya doğu medreseleri olarak bilinen medreseler de Osmanlı yönetimi altında kurulmalarına karşın, bölgede devletin hâkimiyeti altında olan medreseler oldukça azdı.

> "Şark medreseleri derken Osmanlı devletinin organizesinde ve yönlendirmesinde olmayan, hatta Osmanlı devletinin üzerinde köklü bir etkisi bulunmayan ve sadece bölge halkının çabasıyla kalabilen gayri resmi medreseler kastetmekteyiz. Zira bölgede Osmanlı medreseleri zaten oldukça azdı."[2]

Osmanlı döneminde bölgede medrese sayısı az olmasına karşın var olan medreselerde kullanılan eğitim metotları, okutulan kitaplar ve medresenin temel özellikleri bölgede açılan medreselere örnek teşkil etmiştir. Bu gün medreselerde uygulanan eğitim programlarına bakıldığında geleneksel Osmanlı medreselerinde kullanılan bazı kitapların bölgede kullanıldığı belirlenmiştir.

---

[1] Halis Çetin, **Siyasal Akımlar**, Ankara: Orion Kitabevi, 2007, s.224

[2] Çiçek, **age**, s.29

1. BATMAN VE ÇEVRESİNDE FAALİYET GÖSTEREN GELENEKSEL EĞİTİM KURUMLARI (MEDRESELER)

16 Mayıs 1990 tarihinde il olan Batman, beş ilçeye sahiptir. Batman'ın komşuları; kuzeyde Muş, batıda Diyarbakır, doğuda Bitlis ve Siirt ve güneyde Mardin'dir. 297 bin nüfuslu şehirde, 2007 yılında Batman Üniversitesi açılmıştır. Batman'da 22 okul öncesi, 350 ilköğretim ve 19 ortaöğretim kurumu mevcuttur[1]. Bu kurumlar dışında geleneksel eğitim kurumu (medreseler) olarak tespit edilen kurum sayısı 11'dir.[2] Bölgede 'medrese' terimi; gelirini halktan sağlayan, öğrencilerin yatılı olarak eğitim gördüğü, din eğitimi ağırlıklı programları olan ve din adamı yetiştiren mütevazı kurumlar olarak kullanılmaktadır. Bu kurumlar dernek, Kuran kursu veya öğrenci evi adıyla hizmet vermekte ve 'medrese' adıyla, resmi bir statüsü bulunmamaktadır. Bu çalışmada Batman şehir merkezinde ve il sınırları içinde bulunan 11medrese incelemesi mevcuttur.

1.1.1. Beyder Medresesi

1.1.2. Tarihi Gelişimi Ve İdari Yapısı

Bu kurum, 2006 yılında Batman ilinin Çarşı Mahallesi'nde, birkaç imamın bir araya gelip yeni bir medrese kurma fikriyle çalışmalara başlanmıştır. İlk önce bir dernek çatısı altında faaliyet gösteren bu kurum, şimdi öğrenci evi olarak hizmet vermektedir. Medreseden sorumlu bir seyda bulunmaktadır. Daha sonra bir müderrisle daha anlaşılarak, iki seyda ve 19 öğrencisiyle faaliyetine devam etmektedir. Medresenin resmi bir statüsü bulunmamaktadır.

1.1.3. Öğretim Kadrosu

Medresede sorumlu bir seydanın yanında bir seyda daha çalışmaktadır. Sorumlu seydanın herhangi bir maddi kazancı olmamakla birlikte, çalışan diğer seydaya belirli bir maaş verilmektedir. Genel olarak sabah 8.00 de ders vermeye başlayan Seydalar, ikindi vaktine kadar ders vermeye devam etmektedir.

---

[1] http://www.meb.gov.tr/Stats/ist9899/ist_8.htm

[2] Bu sayı, araştırmacının şu ana kadar tespit ettiği sayıdır.

1.1.4. Öğrenciler

Medresede toplam 19 öğrenci mevcuttur. Öğrenciler Muş, Batman ve Diyarbakır'a bağlı köy ve ilçelerden gelmektedir. Sorumlu müderrisin ifadesine göre, buradaki medreseye daha çok köylerden rağbet edilmektedir. Gelen öğrenciler, orta ve düşük gelirli ailelerin çocuklarıdır. Öğrenci kabulü belirli şartlara göre gerçekleşmektedir. Bunlar:

1-Velinin izninin olması

2-Gelen öğrencilerin herhangi bir örgütle bağlantısının olmaması

3-İlköğretim mezunu olması

Öğrenci kabulünde imtihan yoktur ama ilk kabulde kesin bir dil kullanılmamaktadır. Öğrencilerin ahlak ve zekâ seviyesi, bir ay kadar değerlendirilmeye alınmakta ve devam edip etmeyeceği bu değerlendirme sonucu belirlenmektedir. Öğrencilerin yaşı üzerinde önemle durulmaktadır. Medresenin 15 yaşındaki öğrencileri kabul etmeme anlayışının yanında, kesin bir sınırı da bulunmamaktadır. Genelde 20 yaş üstü öğrenciler de müracaat etmemektedir.

Tablo 8: Beyder Medresesi Öğrenci Yaşları

Yaş	**Öğrenci sayısı**
26	1
20	1
18	4
16	4
15	1
17	1
Toplam	12

1.1.5. Eğitim-Öğretim

Medresenin belirli bir yazılı eğitim programı vardır. Okutulacak dersler ve kitaplar bellidir. Sorumlu seyda, medresede öğrenciyken almış olduğu dersleri, medrese eğitimi veren diğer seydaların fikirleri ve temin edilebilecek ders kitaplarını dikkate alarak, Arapça yazılmış, yedi yıllık bir program hazırlamıştır.

Tablo 9: Beyder Medresesinde Okutulan Dersler

Ders Kategorisi	Şer-i İlimler	Alet İlimler (Dil Öğretimi)
1. Sınıf	1- Tecvid 2-Hadis-i Arbain 3-İman Akidesi (Şeyh İbrahim Hakkı) 4-Sure Ezberleme 5-Tesbihat-Kamet-Ezan	1-Emsile 2-Bina
2. Sınıf	1-Bacuri (Fıkıh) 2-Umdet-i Saliki (Fıkıh)	1- Avamil (Gramer) 2-Zuruf 3-Terkib 4-Sadulah sağir (Gramer) 5-Durus-u Nahvi (Günümüz Mısır ve Suriye Medreselerinde de okutulan kitaptır)
3. Sınıf	1-Feth-u Muin (4 ciltlik Fıkıh kitabı)	1-Şerh-ul Muğni veya Şerhu Kıtru Neda (li İbni Hişam) (öğrenci isteğine bağlı) 2-Sadini (sarf-Gramer) 3-Hallul Meakidil Kavaid
4. Sınıf	1-Ulumul Kuran 2-El Methalil İla Dirasetül Fıkhu İslam (1. Kısım) 3-Riyazüs'Salihin (ikinci yarısı) 4-Min hac (İmam Nevevi) (kitabın yarısı) 5-El: Multeka (Hanefiler için) (kitabın yarısı)	1-Şerh-i İbni ekil 2-Suyuti (İdafe Babına kadar)
5. Sınıf	1-EL Veciz (Fi Şerhil Kevaidil Fıkhiye) 2-Min Hac (kalan yarısı) 3-EL Multeka (kalan yarısı) 4-Teysiru Müstelahül Hadis 5-Adabul Fetva ve Mufti ve Mustefti(Fetva verme dersi)	1-Cami 2-Feslul Elifi (sözlükle ilgili) 3-Mizbahul Munir (Şafiler için Sözlük) Vel Mağrib(Hanefiler için) 4-Şezel Arf Fi Fenni Sarf
6. Sınıf	1-Tefsirul Celaleyn (Kehf Suresine kadar) 2-Sahih Buhari'nin Hadis'inin ikinci yarısı	1-İsa Huci Mantık Dersi 2-Metnü Süllem Mantık Dersi 3-Risaletün Fi İlmi Ved'i 4-Risaletün Adabi Fi İlmi adabil Bahsi (Muhammed Muhyeddin) Münazara ve araştırma İlmi öğretir. 5-El Belagatül Vadiha (Güzel konuşma dersi) 6-Feslu Tai (Sözlük)
7. Sınıf	1-Celaleyn (Tefsirül celaleyn) İkinci yarısı 2-Sahihi Buhari 3-El Veciz (Fıkıh Usülü) 4-Metnu Cevheretu Tevhid (akide-inançla ilgili kitap)	1-El Mukaddime Min Şerhil Telhis 2-Metnu Telhis 3-Babul Cimi Minel Kamusil Muhid

Medrese'de mezhep farkı gözetilmemektedir. Genelde Şafi ve Hanefi mezhebine mensup öğrenciler olduğu için, programda, bu mezheplere ağırlık verilmektedir. Şiilik mezhebi benimsenmemiştir ve bu konuda şimdiye kadar herhangi bir ilgi söz konusu olmamıştır.

Medresenin eğitim ve öğretimle ilgili bazı yazılı kuralları vardır[3]. Bunlar:

1-Gelen öğrencilerden Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi'ne kaydolunması istenir.

2-Her 10 kişi için bir müderris olmalıdır.

3-Her hafta, öğretim programı dışında iki sohbet yapılır. Bu sohbetler genellikle fıkıh, siyer, nefis tezkiyesi konularıyla ilgili olmaktadır.

4-İstirahat ve uyku saati, gün içinde sekiz saattir.

5-Günde 2 saat Kuran-ı Kerim ve ders metinlerini ezberleme çalışması yapılır.

6-Her sene Kuran'dan bir cüz ezberlenir.

7-Namazlar cemaatle kılınır.

8-Sabah ve akşam zikir yapılır. (Sünnet dualar okunur)

9-Her gün bir saat mütalaa yapılır. (Bir gün sonraki dersin akşamdan gözden geçirilmesi).

10-Her hafta öğrencilerin ezberleri dinlenir. (Sözlü)

11-Sınıf bitiren öğrenciler, okudukları derslerden imtihan olurlar. Bu durum genellikle bahar sonuna denk gelmektedir.

12-Haftada 1,5 gün tatil vardır. Perşembe öğleden sonra başlar, Cuma akşamı biter.

13-Her öğrenci Arapça yazma eğitimi alır ve alıştırmalar yapar.

14-Haziranda her öğrencinin 15 gün yaz tatili olur. (Bir ay olması planlanmaktadır.)

15-Cuma hutbesi alıştırması yapılır.

1**6-**Arapça konuşmaya önem verilir. İmkânlar dâhilinde Arapça konuşulan ülkelere gezi düzenlenebilir.

Müderrisler, medreseye sabah 8.00'de gelirler. Her öğrenci seydadan ders alır. Ders alan öğrenciler, tekrar ve ezber etkinliklerine başlarlar. Akşam namazına kadar çalışan öğrenciler, akşam namazını cemaatle kıldıktan sonra yemek yerler. Öğrenciler

[3] Müderris'in Arapça yazıyla hazırlamış olduğu dosyadan alınmış metindir.

her akşam Türkçe yazılmış bir roman veya hikâye okurlar. Bu kitaplar Hekimoğlu İsmail ve Emine Şenlikoğlu'nun yazmış olduğu romanlar ve dünya klasikleridir. Akşam 21.30'dan sonra etkinlikler sona erer ve öğrenciler yatakhaneye gidip uyurlar. Bu saatten sonra uyumak zorunludur.

1.1.6. Bina Durumu, Ders Araç Gereçleri

Medrese, iki katlı bir binanın ikinci katında bulunan iki daireden oluşur. Kalabalık bir çarşı sokağının arkasında bulunan medresenin alt kısmında, üç dükkân bulunmaktadır. Karşılıklı iki daire de kiralıktır. Birinci dairede; iki yatakhane, bir mutfak, bir müzakere odası, bir müderris odası, bir banyo, bir tuvalet ve bir balkon bulunmaktadır. İkinci dairede ise; bir yemekhane, bir ezber odası, bir müderris odası, sıra ve masaları olan bir sınıf, bir tuvalet, bir erzak odası ve bir balkon bulunmaktadır.

Medrese, kaloriferli değildir. Kışın odun sobası kurulmakta ve elektrikli ısıtıcılar kullanılmaktadır. Her yer halılarla kaplanmıştır. Öğrenciler odalara serilen minderlere oturarak dinlenmekte, ezber etkinliklerini de ayakta dolaşarak yapmaktadırlar. Ders kitaplarının dışında, çok az kullandıkları bir sınıf ve yazı tahtası mevcuttur. Daha önce medresede bilgisayar bulunmasına karşın şimdi bulunmamaktadır. Bunun nedeni, bilgisayarın bozulması ve internet bağlantısının olmamasıdır.

Birinci dairede, iki büyük kitaplığı dolduracak kadar kitap bulunmaktadır. Bu kitaplardan ciltli olanlar:

1- M.bin el Ensari, **El cami'ûl li ehkamul Kur'an**, Kurtubi, Darulhadis, Kahire, 2003, 12 cilt

2-Vehbi el Zuhili, **El Fıkhul İslamiye**, Darulfikir, Şam,1997, 11 cilt

3-Halil Ahmet Essahanfuri, **Bezlul Meçhul**, Darulfikir, Şam, 2000, 9 cilt

4-Ahmed Bin Ali İbnu Hacer, **Fethul Bari** Mektebul Mısır, 2001, 15 cilt

5-İmam Nevevi, **Sahihul Muslim**, Darulhadis, Kahire, 2001, Hadis, 9 cilt

6-Muhyiddin El Durusi**, İ'rabul Kuran-ı Kerim**, Daru İbnu Kesir,1988, 10 cilt

7-Haydar Hatipoğlu (Çev.) **İbnu Mace**, Kahraman Neşriyat, 10 cilt

8-Muhammed Ali Es-Sabuni, **Safvetu- Tefasir**, İz Yayıncılık, İstanbul, 7 cilt

9-Mahmud Şakir, **İslam Tarihi**, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2004, 8 cilt,

10- Seyid Kutup, **Fizilal Kur'an**, Hikmet Yayınları, İstanbul, 16 cilt

11-Elmalılı, M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kuran Dili**, Aziz Yayıncılık, İstanbul, 10 cilt

12- Said Nursi, **Risale-i Nur Külliyatı**, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2004

1.1.7. Mali Durum, Gelir Ve Giderler

Seydayla, 15.04.2010 tarihinde yapılan görüşmede, kurumun herhangi bir sabit gelirinin olmadığı belirtilmiştir. Özellikle ramazan ayında, halk tarafından gıda, zekât ve bağış yapıldığı söylenmiştir. Toplanan gıdalarla öğrencilerin mutfak giderleri karşılanmakta, diğer paralarla ise kira, elektrik, su ve diğer masraflar karşılanmaya çalışılmaktadır. Medresenin sabit giderleri:

1–800 TL: Bir müderris maaşı

2–600 TL: Kira

3-Ortalama 400 lira elektrik, su ve diğer giderler.

1.1.8. Öğrencilerin Günlük İhtiyaçları, Yemek, Çamaşır, Temizlik Konuları

Medresede her gün iki öğrenci nöbet tutmaktadır. Nöbetçiler; yemek, temizlik ve çamaşırdan sorumludur. Öğrenciler, nöbet sırasına göre, kendileri yemek yapmaktadır. O gün görevli olan öğrenci, aşırı masrafa kaçmadan medrese sorumlusunun önerilerini de dikkate alarak yemek yapmaktadır. Kahvaltı ve diğer öğünlerde de en az iki çeşit yemek mevcuttur. Mutfakta pişirilen yemek, diğer dairede bulunan yemekhaneye getirilir. Yemeği beğenmeyen öğrenciler, mutfakta bulunan kahvaltılık yiyecekleri yiyebilmektedirler.

Medresede bulunan çamaşır makinesi, haftada bir çalıştırılmakta ve öğrencilerin çamaşır sorunları giderilmektedir. Her sabah öğrenciler toplu olarak medreseyi temizlemektedirler.

1.2. Seyda Mola Sabri Hazzo Medresesi

1.2.1. Tarihi Gelişimi Ve İdari Yapısı

Medrese, Kozluk ilçe merkezinde bulunan İbrahim Bey Camisi'nin avlusunda bulunmaktadır. İbrahim Bey Camisi 1706 yılında yapılmıştır. İbrahim Bey, Murtaza Bey'in oğlu olan bir Osmanlı beyidir[4]. Cumhuriyet kurulduktan sonra bölgede çıkan isyan ve karışıklıklardan dolayı, cami harabe olmuş ve ambar olarak kullanılmıştır. Bu durum 1940'lı yıllara kadar sürmüştür.

Cami ve medrese, 1950 yılında Molla Sabri tarafından onarıldıktan sonra faaliyete geçmiştir. Bu tarihten sonra hem cami imamlığını hem de medresenin seydalığını, Molla Sabri yapmıştır. Molla Sabri bu tarihten sonra İbrahim Bey Camisi'nde, şartların yetersizliğine rağmen tedrisata başlamış, bölgede birçok talebe yetiştirmiştir. "Öğrencilere Farsça dersleri de vermiş, genellikle Osmanlı döneminde okutulan medrese kitaplarını okutmuştur."[5] Hoca "Talebelerinin eğitimiyle uğraştığı gibi onların resmi okulları okumaları için yönlendirdi."[6] Ayrıca Molla Sabri bölgedeki bazı adli vakaları çözerek toplumsal huzurun oluşmasını sağlamıştır. Güneydoğu bölgesinde eskiden beri halk arasında çıkan olayları, mahkemeye başvurmaktan ziyade böyle büyük âlimlerin yanlarına gelip, aralarındaki uyuşmazlığı çözmeleri için ricada bulunuyorlardı. Bu gün halen bu durum devam etmektedir.[7] 30 öğrenci kapasitesi olan medrese, günümüze kadar sayıları 20 ile 30 arasında değişen öğrenciye eğitim vermiştir. Molla Sabri, 2005 yılına kadar ders vermiş ve bu tarihten sonra hastalık sorunları nedeniyle müderrisliğe ara vermiştir.1995 yılından bu güne kadar Molla Sabri'nin oğlu Molla Abdurrahim tek başına seydalığa devam etmektedir.

1.2.2. Öğretim Kadrosu

Medresede sorumlu bir seyda bulunmaktadır. Buradan mezun olan öğrencilerin bazıları Kozluk ilçe merkezine imam olarak atandıktan sonra medreseye tekrar gelerek bir süre ders vermişlerdir. Seyda her gün sabah 8.00'den sonra medreseye gelerek öğrencilerin dersini vermeye başlar. Bir öğrenciye ders verme süresi 40 dakika ile 1 saat

---

[4] Müderris Abdurrahman İnal, 29.05.2010 tarihli görüşme.
[5] İrfan Atak, **Kozluklu Molla Sabri'nin Hayatı Ve Tasavvuf Anlayışı**, Ankara Ü. İlahiyat Fak. Yayınlanmamış LT Ankara: 2007, s.27.
[6] Atak, **age,** s.36.
[7] Atak, **age,** s.30.

arasında değişmektedir. Cami kitabı ve üstündeki kitaplardan ders alan öğrenciler (ortalama 3.sınıf ve üstünde olanlar) yedi kişidir. Bu öğrenciler, seydadan ders aldıktan sonra diğer alt seviyedeki öğrencilerin derslerini vermekle görevlendirilir.

1.2.3 Öğrenciler

Medresede toplam 20 öğrenci mevcuttur. Öğrenciler Batman ve Diyarbakır'a bağlı köy ve ilçelerden gelmektedir. Öğrencilerin % 80'i köylerden gelmekte ve % 60'ı düşük gelirli ailelerin çocuklarıdır. Öğrenci kabulü, belirli şartlara göre gerçekleşmektedir. Bunlar:

1-Referans: Seyda, buraya kayıt olmak için gelen öğrencilerin imamlardan veya tanınmış kimselerden alınmış bir referansa sahip olmasını şart koşmaktadır. Referansı olmayan öğrenciler alınmamaktadır.

2-Kuran'ı bitirmiş olmak

3-12 yaşını bitirmiş olmak

Bu medresenin ilk seydası olan ve 2005 yılında vefat eden Molla Sabri, eğitimini tamamladıktan sonra hocasından icazet[8] ister. Hocası, hasta yatağında öğrencisini dinledikten sonra "İyileşir iyileşmez sana diplomanı vereceğim" der ve bir süre sonra vefat eder. Sözlü olarak icazeti alan fakat yazılı olarak alamayan Molla Sabri, 1950-1995 yılları arası yaptığı seydalık döneminde hiçbir öğrencisine bu belgeyi vermemiştir. Bunun için, öğrencilerini, diğer müderrislerin yanına göndermiştir.

Medreseden mezun olanların çoğu, aynı zamanda, Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi mezunu olduğu için KPSS sınavını geçerek kadrolu imamlık yapmaktadır. Buradan mezun olanlar veya birkaç yıl eğitim alan kimselerin bazıları müftü, doktor, ilahiyatçı ve öğretim görevlisi (Prof. A.Baki G., Zeki S.) olmuştur. Hatta yurt dışında öğretim görevlisi olanlar ve Ankara Siyasal Bilimlerden mezun olanlar da vardır. Öğrenciler daha önce dışarıdan bitirme sınavlarına girerek kısa zamanda ilk orta ve lise diplomalarını alarak üniversiteye de devam etme imkânı bulmuştur. Şimdi de öğrencilerin tümü Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi'ne ve Açık Öğretim Ön Lisans İlahiyat programlarına kayıtlıdırlar. Buradaki öğrencilerin yaşları 14 ile 20 yaş arasında değişmektedir.

[8] Medrese öğrencilerinin mezun oldukları zaman kendilerine verilen belge, diploma.

Tablo 10: Seyda Mola Sabri Hazro Medresesi Öğrenci Yaşları

Yaş	Öğrenci sayısı
20	1
19	2
18	4
16	5
15	6
14	2
Toplam	20

1.2.4. Eğitim-Öğretim

Medresenin yazılı bir eğitim programı yoktur. Okutulacak kitaplar ve okuma sırası belli olduğu için yazılı bir programa ihtiyaç duyulmamıştır. Bazı medreseler dersleri sınıflamışlarsa da bu medresede sınıflama yoktur. Programda medresenin eğitim süresince şu dersler okutulur:

Tablo 11: Seyda Mola Sabri Hazro Medresesinde Okutulan Dersler

1-Ğayet-ul İhtisar	2- İbn-i El Kasım	3-Emsile	4-Izzi	Avam-ul Curcani
6-Terkip	7-Züruf	8-Terkip	9-Sadullah	10-Şerh-ül Muğni
11-Saduddin	12-El Elfiye	13-El Kafiye	14-El Behçet-ul Merdiyye	15-Fevaid-ud Diyaiyye
16-İsağuci	17-Muhyiddin	18-Ebabekr-i Vad ve Ebabekri İstiare	19-Fenari ve Kavl-i Ahmedi	20-Abdul Ğafur El Lari
21-Abdul Hâkim	22-Çağmini	23-Çağmini	24-Şerh-ul İsam ala El Feride	25- Er-risalet-ul Vad'iye
26-Abdulvehhab ala el Velediye	27-Hebbiyye	28-Şerhüş Şemsiyye	29-Mühtasar-ul Meani	30-Şerhul Akaid en Nesefi'ye
31-Şerh-ul Mekasıd	32-Şerh-ul Mevakıf	33-Cem-ul Cevami	34-El Bedrü't Tali Fi'Halli Cemü'l Cevami	35-Risaletu'l Hisap
36-Bacuri	37-El Envar Li Ameli'l Ebrar	38-İanet-ül Talibin	39-El Muğn-il Muhtaç	40-Buhari

1.2.5 Bina Durumu, Ders Araç Gereçleri

Medrese, İbrahim Bey Camisi'nin avlusunda yer almaktadır. Binanın birinci katı abdesthane, ikinci katı medrese olarak kullanılmaktadır. Medresede bir ders odası, üç öğrenci odası, bir yemekhane ve bir banyo bulunmaktadır. Kalorifer tesisatı

bulunmamakta, kışın kurulan odun sobalarıyla ısınma sorunu giderilmektedir. Bina 30 öğrenci kapasitelidir.

Medresede ders kitapları ve ortak çalışma odasında bulunan yazı tahtasından başka herhangi bir ders araç-gereci bulunmamaktadır. Burada İki büyük kitaplığı dolduracak kadar kitap vardır.

1.2.6. Mali Durum, Gelir Ve Giderler

Medresenin belirli bir geliri bulunmamaktadır. İslam dinine göre kurumlara zekât, fitre ve adak gelirleri bağışlanamadığı için[9] hayırseverlerin verdikleri sadakalarla kurumun iaşe ve diğer giderleri karşılanmaktadır. Öğrencilere yemek yapmak amacıyla tutulan aşçı, ayda 400 lira karşılığında çalışmaktadır.

1.2.7 Öğrencilerin Günlük İhtiyaçları, Yemek, Çamaşır, Temizlik Konuları

Medresede çalışan aşçı, sadece yemek yapmaktan sorumludur. Bulaşık ve temizlikten, her gün sırasıyla belirlenen öğrenciler sorumludur. Medresede yemek, bir odada yer sofrası hazırlanarak topluca yenilmektedir. Kahvaltı, öğle ve akşam yemekleri ikişer çeşittir. Müderris aylık yemek listesini hazırlamakta, aşçı da listeye göre yemek yapmaktadır. Yemeği nadir de olsa yemeyenler, buzdolabında bulunan yiyecekleri yiyebilmektedir. 28.05.2010 tarihinde yapılan görüşmede müderris, medresenin herhangi bir sıkıntısının olmadığını söylemiştir. Medresede bir adet çamaşır makinesi mevcuttur. Hafta tatili olan perşembe ve cuma günleri, çamaşır makinesi kullanılarak öğrencilerin çamaşır sorunları giderilmektedir.

1.3. Kubbeli Medrese

1.3.1. Tarihi Gelişimi Ve İdari Yapısı

2004 yılında Batman ilinin Mehtap Mahallesi'nde faaliyet göstermeye başlamıştır. Kubbeli Camisinin avlusunda bulunan bu medresenin hocası, Suriye'de, 'Suriye Haseke Tel İrfan İlimler Enstitüsü' mezunudur. Mezun olduğu bu kurum, ilköğretimin ikinci kademesi ve lisenin birleşimi sayılan ve yedi yıl süren bir okuldur. Kubbeli Camisi'nin imamı, Milli Eğitim Müdürlüğü, Sağlık Müdürlüğü ve Müftülük onayı ile Kuran kursu adına ruhsat alarak eğitim faaliyetine başlamıştır.

[9] Müderris Molla Abdurrahman İ. İle 28.05.2010 tarihinde yapılan görüşmeden.

1.3.2. Öğretim Kadrosu

Cami imamı aynı zamanda medresenin tek seydasıdır. Kendisi eğitim seviyesi en yüksek olan yedi öğrenciye ders vermektedir. Bu öğrenciler ise kendilerinden bir alt seviyede olan öğrenciye ders vermektedir. Bu silsile ders alacak en son öğrenciye kadar usta-çırak ilişkisi biçiminde sürer. İmam, öğrencilerden kıdemli olanına çeşitli sorumluluklar verir. Kendisi hazır bulunmadığı zamanlarda problemleri çözmek, cemaate ibadetlerde imamlık yapmak ve hutbe okumak gibi görevler kıdemli öğrenci tarafından yerine getirilmektedir.

1.3.3. Öğrenciler

Medresede toplam 20 öğrenci mevcuttur. Öğrenciler ülkemizin farklı şehirlerindendir: Gaziantep, Adana, Diyarbakır, Mersin, Mardin ve Batman. Medrese hocasının dediğine göre, burada şimdilik 30 öğrenci kapasitesi vardır ancak yeni binanın faaliyete geçmesiyle daha fazla öğrenci söz konusu olabilir. Öğrencilerin medreseye kayıt yaptırmaları için gerekli şartlar; ortalama altı yıl medrese eğitimi almaya istekli olmak, ilköğretim mezunu olmak, veli onayı mahiyetinde bir belge getirmek ve imam olabilecek nitelikte olmaktır. Öğrencilerin yaşları 13 ile 24 arasında değişmektedir.

Tablo 12: Kubbeli Medresesi Öğrenci Yaşları

Yaş	Öğrenci sayısı
24	1
21	1
20	2
19	1
18	3
17	2
16	3
15	5
14	1
13	1
Toplam	20

1.3.4. Eğitim-Öğretim

Medresede sınıf ortamı olmadığı için yazılı bir eğitim programı da yoktur. Okutulacak dersler ve kitaplar bellidir. Ortalama altı yıl gerektiren bu eğitimi bazı öğrenciler sekiz yılda bazıları da dört yıl gibi kısa sürede bitirebilmektedir.[10] Öğrencilere bire bir eğitim verildiği için öğrencilerin öğrenme hızı, medreseden mezun olacakları zamanı belirler.

İmam, en kıdemli öğrencisine ders verdikten sonra kıdemli öğrenci de kendisinden bir alt seviyedeki öğrenciye ders vermektedir. Bu durum, ders alacak son öğrenciye kadar aynı tarzda devam eder. Bireysel öğretim, medresenin asıl metodudur. Sınıf ortamında ders yerine bire bir eğitim verilir.

Sabah ders alan öğrenciler öğle namazına kadar aldıkları dersi tekrar ederler. Öğle namazını cemaatle camide kıldıktan sonra yemek yerler. İkindi vaktine kadar bir dinlenme zamanı vardır. İkindi namazından sonra, öğrenciler, camide veya medresede günün dersini birbirlerine yardım ederek tekrar ederler. Aldıkları derslerin birçoğunu ezberlemeleri gerektiği için ayakta dolaşarak sesli bir şekilde metinlerini tekrar ederler. Bu durum, derslerini ezberleyinceye kadar sürer. Akşam namazı kılındıktan sonra akşam yemeği yenir. Yemekten sonra öğrenciler çay sohbeti düzenler. Bu sohbet perşembe akşamları seyda eşliğinde ve cami cemaatinin katılımıyla gerçekleşir. Sohbette genel dini bilgiler verilir ve sorular cevaplanır. Sohbet bitiminden sonra öğrenciler mütalaa yaparlar. Böylece o gün bitmiş sayılır. Buraya gelen ilk öğrenci sırasıyla şu dersleri alır: 1-Kuran-ı Kerim 2-tecvit 3-sarf 4-nahiv 5-fıkıh 6-hadis 7-tefsir 8-kelam 9-siyer 10-mantık 11-fıkıh usulü 12-hadis usulü 13-belagat.

Bu dersleri almakla sorumlu olan öğrenci, alet ve şer'i derslerini beraber almaktadır. Medresenin seydası aslında bu özelliğe sahip olmalarının hem olumlu hem olumsuz etkilerinin bulunduğunu söylemektedir. Sadece Arapça öğrenmek amacı olan öğrenciler, bu durumda kendilerinin medresesini tercih etmemektedir. Verilen eğitim, aslında öğrencilerin nitelikli bir imam olmasını sağlamak içindir.

Bölgede eğitim veren medreselerin en önemli varlık sebebi, köylere ve kadrolu imamı olmayan camilere imam yetiştirmektir. Bu faktör geçmişten bu güne kadar geçerliliğini korumuştur. Medreseden mezun olan öğrenciler imamı olmayan camilere

[10] Medresenin eğitim programları temel derslerde aynıdır. Fakat bazı farklı kitapların/derslerin de olduğu bilinmektedir. Bu yüzden temel dersler 4-5 yılda bittikten sonra bazı konularda (fıkıh, kelam, hadis) uzmanlaşmak amacıyla farklı ve daha fazla eserler okunmaktadır.

fahri imam[11] olarak gönderilmiştir. Caminin bulunduğu köy veya mahalle halkı, imama zekât vererek ve çeşitli yardımlarda bulunarak imamın görevde kalmasını sağlamıştır. Ancak son yıllarda köyler de dâhil birçok camiye kadrolu imam gönderilmiştir. Bu durum medreseleri zor durumda bırakmıştır. Bu günün medreseleri bu duruma çözüm olarak, öğrencilerini Açık Öğretim İmam Hatip Liseleri'ne kaydettirmeyi uygun görmüşlerdir. Böylece KPSS sınavında başarılı olanlar, kadrolu imam olarak atanabilmiştir. Bu çözüm öğrencilerin geleneksel tarzda eğitim veren bu kurumlara olan ilgisinin devam etmesini sağlamıştır.

Medresedeki öğrenciler Halk Eğitim Merkezi'nin açtığı bilgisayar kurslarına yönlendirilmektedir. Böylece geleneksel metotlarla eğitim gören öğrencilerin devlet memuru olarak çalışması durumunda resmi kurumlarda karşılaşabileceği muhtemel sorunlara karşı uyum sağlayabilecek niteliğe sahip olması amaçlanmaktadır. Ayrıca başka yeteneklere sahip olmak isteyen öğrencilere destek verilmese de engel olunmamaktadır.

Öğrenciler dini bayramlarda izinli sayılırlar. Bunun dışında mazeret izinleri de verilmektedir. Her yıl, yaz mevsiminde öğrencilere bir ay ev izni verilmektedir. Medresenin boşalmaması için ilk önce 10 kişiye izin verilmekte, izinden döndüklerinde de sonraki on kişiye izin verilmektedir. Her haftanın perşembe günü öğleden sonra hafta tatili başlar ve cuma gününün akşamına kadar devam eder.

Medresenin en önemli öğretim metodu ezberdir. Özellikle ayet ve hadislerin ezberlenmesiyle beraber bazı ders kitaplarındaki bilgilerin de ezbere bilinmesi zorunluluğu, öğrencilerin gün boyu derslerle meşgul olmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda seyda, on beş günde bir, ezber kontrolü yapmaktadır. Bir anlamda sözlü sınav olan bu etkinlikten on beş gün sonra da yazılı sınavı yapılmaktadır. Yani öğrenciler, bir ayda, bir sözlü sınav bir de yazılı sınav olmaktadır. Müderris derslerin tekrarına veya bir sonraki derse geçmelerine karar vermektedir.

Medresede, şimdiye kadar icazet töreni yapılmamıştır. Seydanın enstitü mezunu olması yani bölgedeki medreselerden mezun olmaması nedeniyle müderris, icazet [12] töreninde diploma dağıtacak yetkiyi kendisinde bulmamaktadır. Daha önce medreselerden mezun olan öğrencilere diploma niteliğinde bir belge dağıtılmaktaydı.

[11] Fahri imam kavramı, resmen devlet memuru olmayan, devletten maaş almayan kimsedir. Gönüllü çalışan din görevlisi anlamındadır.
[12] İcazet Töreni, Medreseden mezun olan öğrencilerin diploma törenidir.

Ama şimdi, imam olarak atanabilmek için İmam Hatip Lisesi diploması veya ön lisans gerektiği için icazet törenlerine ve verilen belgeye gerek duyulmamaktadır.

1.3.5. Bina Durumu, Ders Araç Gereçleri

Kubbeli Camisi avlusunda yer alan medrese binası, abdesthane bölümünün ikinci katında yer almaktadır. Medresede, üç ders odası (hücre)[13], bir seyda odası, bir mutfak ve dar bir salon yer almaktadır. Öğrenciler caminin abdesthane bölümünü kullanmaktadır. Medresenin kapasitesinin otuz kişi olduğunu belirten seyda, yirmi öğrencisiyle problem yaşamadan faaliyetlerini sürdürebildiğini söylemektedir. Fakat geçen seneden itibaren avluda yapılan yeni bir cami inşaatıyla beraber inşaatın hemen bitişiğinde, dört büyük derslikli bir kuran kursu inşaatı vardır. Öğrenciler, yakın zamanda bitecek olan bu binanın faaliyete geçmesiyle daha rahat bir ortamda ders alacaklardır.

Öğrenciler, derslerini çoğunlukla kitaplardan işlemektedirler. Öğrencilerin dersliğinde sadece bir adet kitaplık ve bir kitaplık dolusu yardımcı kaynak kitaplar mevcuttur. Dersliklerde bulunan yazı tahtası ve tecvit dersleri için kullanılan vcd cihazından başka kullanılan herhangi bir ders araç gereci mevcut değildir.

1.3.6. Mali Durum, Gelir Ve Giderler

Medrese, 2004 yılında faaliyete geçtikten sonra idari işleri de yürüten seyda, kurumun herhangi bir sabit gelirinin olmadığını belirmiştir. Ayrıca kimseden bu amaçla yardım toplanmamaktadır. Durumu bilen cami cemaatinin yardımları sayesinde medrese ve cami giderleri karşılanmaktadır. Cami cemaatinden olan bir kimsenin, caminin yeni inşasına ek olarak bir arsa hibe etmiştir. Bunun sonucunda daha büyük bir cami ve Kuran kursu inşası gerçekleşmiştir. Bazı mahalle sakinleri de zekât ve hayırlarını bu müesseseye bağışlamaktadırlar. Seyda, gelir ve gider işlerinden sorumludur.

1.3.7. Öğrencilerin Günlük İhtiyaçları, Yemek, Çamaşır, Temizlik Konuları

Seydanın mezun olduğu Suriye'deki okulda, kahvaltıda tek çeşit yemek ve iki küçük ekmek; öğle yemeğinde, tek çeşit yemek ve üç küçük ekmek; akşam yemeğinde, tek çeşit yemek ve üç küçük ekmek verilmekteydi. Ayrıca isteyen öğrenci, maddi imkânları ölçüsünde kendisine dışarıdan yiyecek alabilirdi. Bu kurumda herhangi bir

[13] Genelde cami bitişiğinde yapılan medresenin her odasına verilen ad.

yemek sıkıntısı mevcut değildir. Öğrenciler nöbet sırasına göre kendileri yemek yapmaktadır. O gün görevli olan öğrenci aşırı masrafa kaçmadan öğrencilerin de tercihlerini dikkate alarak iki çeşit yemek yapmaktadır. Kahvaltı ve diğer öğünlerde de en az iki çeşit yemek mevcuttur. Mutfakta pişirilen yemek, mutfak küçük olduğu için büyük bir dersliğe serilen sofraya getirilmekte ve beraberce yenmektedir. Bulaşık yıkama ve temizlik işleri o gün nöbetçi olan öğrenci tarafından yapılmaktadır.

Medresede bulunan çamaşır makinesi belirli aralıklarla çalıştırılmakta ve öğrencilerin çamaşır sorunları giderilmektedir. Herkesin diş temizliği ve vücut temizliğine önem vermesi istenmekte ve diş fırçası ve macunu kullanımı, teşvik edilmektedir. Medrese girişinde, herkesin diş fırçasını ve macununu koyabileceği duvara asılı bir dolap yapılmıştır.

Medrese öğrencileri, cami imamının hazır bulunmadığı zamanlarda cemaate imamlık yapmaktadırlar. Bazı haftalarda hutbe okuyan öğrencilere cemaat ve mahalle sakinleri ilgi göstermektedir. Medrese öğrencileri cuma günleri izinli olan bazı cami imamlarının yerine cuma hutbesini okumaktadır. Bu durum bir staj etkinliği gibi düşünülebilir. Öğrencilerin yoğun olarak teorik dersler almasına karşın böyle uygulamalı etkinliklerle karşılaşması aldıkları eğitimin kalitesini yükseltmektedir.

Mahalle sakinleri ve cami cemaati, medresede okuyan öğrencilere saygı göstermekte ve onların gelecekte etkili birer imam olacaklarını bilerek davranmaktadırlar. Öğrenciler de dışarıda, mütevazı duruşlarıyla ve davranışlarındaki olgunluklarıyla bu saygınlığa karşılık vermektedir.

1.4. Molla Metin Medresesi

1.4.1.Tarihi gelişimi ve idari yapısı

Seydanın yeni bir medrese kurmak istemesiyle çalışmalara başlanmıştır. Seyda bölgedeki birçok medresede öğrenci olarak bulunmuştur. Mezun olduktan sonra, kadrolu müezzin olarak göreve başlamıştır. Görevinden tatmin olmayan ve yeni bir medrese kurmak isteyen müezzin, arkadaşlarından da manevi destek alarak 2003 yılında ilçede bir hayırseverin verdiği bir evde, sayıları 10-15 arasında değişen öğrencileriyle faaliyete başlamıştır. Daha sonra zengin bir hayırseverin yardımıyla yeni bir arsa ve bina yapımına karar verilmiş, 280 metrekarelik bir binanın inşaatına başlanmıştır. 2 katlı olarak inşa edilen binanın temeli, birçok kat eklenebilecek nitelikte yapılmıştır. Medrese

öğrencileri ve seyda da bizzat inşaatta çalışmışlar ve 2007'de bina bittikten sonra eğitim faaliyetine başlanmıştır. Medrese inşasında öğrencilerin çalışmasının sebebi, ekonomik sıkıntılardır. Mahalle sakinlerinin de inşaata ekonomik katkıları olmuştur. Edindiği ilmi başka öğrencilere aktarma sorumluğunu manevi açıdan kendinde hisseden seyda, aynı zamanda hafızdır.

1.4.2. Öğretim Kadrosu

Burada tek müderris çalışmaktadır. Seyda bir günde ortalama 10 öğrenciye ders verir. Bazı öğrenciler aynı seviyede olduğu için iki ve üç kişilik gruplar da vardır. Seyda sabah 09.00'dan sonra ders vermeye başlar. Diğerlerine oranla yüksek seviyede olan öğrenciler de alt seviyede olan öğrencilere ders vermektedir. Başka bir öğrenciden ders alan öğrenci, ders aldığı öğrenciden memnun kalmadığı zaman veya onun ders verme metodundan memnun olmadığı zaman, öğrencinin eğitmeni değiştirilmektedir ve bu bir kırgınlığa sebep olmamaktadır.

1.4.3. Öğrenciler

Bu kurumda 33 öğrenci bulunmaktadır. Yedi öğrenci de yaz kursu için gelmektedir. Öğrencilerin medreseye kabulü için; kendini idare edebilecek, kendi temizliğini ve günlük ihtiyaçlarını yapacak yeterlilikte olması ve ilköğretim mezunu olması gerekmektedir.

Bu kurum, 'Beşiri İlim ve İrfan Vakfı' adıyla bilinmektedir. Öğrenciler Batman ve ilçelerinden gelmektedir. Medresede öğrencilerin uyması gereken kurallar, Türkçe ve Arapça yazılmıştır. Medresede herhangi bir disiplin sorunu yaşanmamaktadır. Bunun sebebi, ilimdir. Verilen ilmin etkisiyle oluşan manevi atmosfer, öğrenci-müderris ve öğrencilerin birbirleri arasında sevgi-kardeşlik bağının gelişmesini sağlamıştır. Müderrisin biraz kızması bile öğrencileri derinden etkilemektedir. Bu ortamda insanlar gayet yapıcı ve ılımlı bir kişilik kazanmaktadır. Verilen eğitime kolaylıkla uyum sağlanmaktadır.

1.4.4. Eğitim-Öğretim

Öğrencilerin daha etkili öğrenebilmelerinde eksikliklerinin olduğunu söyleyen seyda, bir öğrencinin genelde yedi yıl içinde mezun olduğunu ifade etmiştir.. Medresede yazılı bir eğitim programı olmamakla beraber öğrencinin hangi dersleri alacağı bellidir. Gelen öğrenci için önemli olan ilk şart Kur'an-ı Kerim ve onun tecvitli okumasıdır. Sonra bazı akide kitapları ve sarf ilmi (*emsile, bina, izzi*) ile eğitime devam edilir. Daha sonra, nahiv (*avamil, terkip*) derslerine geçilir. Yazılı programı olan medreseler, eğitim sürelerini yedi yıl göstermişseler de sınıf geçme sistemi olmadığı için öğrencilerin öğrenme hızı mezun olma zamanının kısaltmakta veya uzatmaktadır. Diğer medreselerde verilen derslerle bu medresede verilen dersler aynıdır. Öğrenciler, bu medresede gece gündüz derslerle ilgilenmekte ve bazı öğrenciler yıllarca eve gitmemekte, onlar için herhangi bir tatil söz konusu olmamaktadır. Medresede başarılı bir öğrenci, altı yılda mezun olmaktadır. Buradan mezun olanlar imam ve müezzin olarak çalışmaktadır, bazı öğrenciler de İlahiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra müftülük okuluna kayıtlarını yaptırmıştır. Öğrencilerin medresede sıkıldıklarını fark eden müderris öğrencilerine başka medreseleri önermekte ve bunu sonucunda bazı öğrenciler, medrese değiştirme imkânını bulmaktadırlar. Gidecekleri medreselerle iletişime geçilerek, öğrencilerin bilgi seviyeleri hakkında görüş alışverişi yapılmaktadır. Örneğin geçen sene İstanbul'daki bir medreseye giden öğrenci ile ilgili bir telefon görüşülmesi yapılmış, İstanbul'daki müderrise öğrencinin durumu ile ilgili istenilen bilgiler verilmiştir. Daha önce icazet töreni düzenlemeyen Seyda iki yıl içinde bir icazet töreni düzenlemeyi planlamaktadır.

4.5.Bina Durumu, Ders Araç Gereçleri

İki katlı medresenin üst katında; dört müzakere odası, iki yatakhane, iki lavabo, bir banyo, bir mutfak ve bir yemekhane bulunmaktadır. Ders kitapları dışında kullanılan herhangi bir ders araç gereci bulunmamaktadır.

1.4.6. Mali Durum, Gelir ve Giderler

Medresenin sabit bir geliri bulunmamaktadır. Vatandaşlar genellikle medreseye erzak yardımında bulunmaktadırlar. Medreseye günde yüz ekmek gerekmektedir. Fabrikadan alınan un torbaları fırına teslim edilmekte ve fırıncı da bir torbanın üçte

birini ekmek pişirme karşılığında almakta ve kalanını ekmek yaparak medreseye göndermektedir. Medresenin şebeke suyu dışında bir de kuyusu mevcuttur.

1.4.7. Öğrencilerin Günlük İhtiyaçları, Yemek, Çamaşır, Temizlik

Halkın getirdiği erzaklar müderrisin evine gönderilmekte ve müderrisin ailesi öğle ve akşam, 40 kişilik yemek yapmaktadır. Yemeğin müderrisin evinde yapılmasının nedeni, aşçı tutma imkânlarının olamaması; ayrıca yemek işlerinin eğitim faaliyetlerini yavaşlatacağı düşüncesidir. Medresenin temizliği öğrenciler tarafından yapılmaktadır ve her odanın görevlileri vardır. Temizlik sorunu bu yola giderilmektedir. Öğrenciler yatakhanede bulunan ranzalarda yatmaktadır.

1.5. Cimzerk Medresesi

1.5.1. Tarihi gelişimi ve idari yapısı:

Medrese, 2004 yılında faaliyetine başlamıştır. Kuran kursu olarak geçen bu kurumda, müderris, gönüllü olarak Arapça ve din ilimlerini öğretmektedir. Seyda, köye geldikten sonra çalışmalarına başlayarak buradaki medresenin yapımında rol almıştır.

1.5.2. Öğretim Kadrosu

Başlangıçta tek seyda çalışmıştır. Daha sonra medreseye bir seyda gelmiştir. Sorumlu seyda kadrolu imam olarak çalışmakta, diğer müderris ise fahri olarak çalışmaktadır. Sorumlu seyda, sekiz ders vermektedir; fakat bazı öğrenciler aynı seviyede olduğu için iki, üç ve dört kişilik gruplar halinde ders verilmektedir. Ders verme işi, saat 11.00'den sonra başlamaktadır. Mutalaa, diğer medreselerde akşam olmasına rağmen bu medresede kahvaltıdan sonra olmaktadır. Bu sebeple ders verme işi öğleye yakın bir zamanda başlar. Sabah namazından sonra saat 08.00'e kadar Kur'an dersleri verilir. Bir öğrenciye verilen ders, ortalama 45 dakika sürmektedir. Bazen bir dersin 1,5 saat sürdüğü de olmaktadır. Yüksek seviyede olan bir öğrenci, alt seviyede olan altı öğrenciye ders vermektedir.

1.5. 3. Öğrenciler

Burada 30 öğrenci bulunmaktadır. Öğrencilerin Kur'an kursuna kabulü için yazın uygulanan Kur'an kursunun şartları geçerlidir. Medrese için gerekli şartlardan biri,

öğrenci adayının ilköğretim mezunu olmasıdır. Bazı öğrenciler İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra, bazıları da askerlik görevini yerine getirdikten sonra gelmişlerdir. Öğrenciler; Batman, Diyarbakır, Siirt ve Mardin'den gelmektedir. Öğrenciler, gün içinde aldıkları dersleri tekrar ederler. Bir dersin ezberi ortalama bir saat sürer. Öğrenciler birbirlerinin dersini dinlemekte ve eksikliklerini kendi aralarında gidermeye çalışmaktadır. Akşam 10.30'a kadar dersle meşgul olmaktadırlar. Öğrencilerin hepsi, Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat ön lisans programlarına kayıtlıdırlar.

1.5.4. Eğitim-öğretim

Medresede yazılı bir eğitim programı olmamakla beraber öğrencinin hangi dersleri almaları gerektiği belirlidir. Buradaki medresede, *Emsile*, *Bina*, *İzzi*, *Avamil*, *Zuruf*, *Terkip*, *Metni Muğni*, *Kavaid*, *Elfiye*, *İsağuci* ve *Cevherü Tevhid* adlı kitaplar-metinler ezberlenmektedir. Her medresede olduğu gibi burada da öğrencilerin yazılı ve sözlü sınav olmaları, belli bir sisteme dâhil değildir. Zamanı belli olmayan bu ölçme işlemlerinde müderris, gerekli gördüğü takdirde sınav yapar. Diğer medreselerde verilen dersler burada da verilmektedir. *Emsile*, *bina*, ızzi, *avamil*, *zuruf*, *terkip*, *Sağdullah Sağir*, *şerhu'l- Muğni*, *sadini*, *hal*, şerhu'l- *Kıtır*, *Suyuti*, (bununla berber talebenin durumu iyi ise *Beycuri*), *Molla Cami*, *Muğnitullah*, (Bununla beraber *Muğni Muhtaç*), *Kul Ahmed*, *Risale-i vad'*, *İsamı istiare*, *Abdulğafur, Şerhu şemsiye*, *Muğteserul Meani*, *Beycuri alel cevhere kelam*. Buraya kadar, öğrenciler, bu dersleri almakta sorumludur. Bundan sonra siyer, hadis ve fıkıh kitaplarını okurlar. Medresede Diyanet yayınların bazı eserleri de okunur. Program, ezber gerektirdiği ve ağır olduğu için medresede roman türü kitaplar okutulmamaktadır. Bazen de öğrencilerin bu kitaplara dalıp gayelerinden sapma ihtimalleri olmaktadır. Seydayla 02.07.2010 tarihinde yapılan görüşmede, seydanın öğrencileriyle her zaman sohbet ettiğini ve Türkçe kitaplar okumalarının önemli olduğunu ama sadece romanların okunmaması gerektiği ifade edilmiştir.

1.5.5. Bina Durumu, Ders Araç Gereçleri

Binada altı oda, bir mutfak, bir yemekhane, dört duşluk, yedi tuvalet ve bir müderris odası mevcuttur. Medresenin sabit geliri olmamakla beraber bazı köylüler

arazilerini bir yıllığına medreseye vermektedir. Müderris de araziyi ektirmekte ve gelirini medrese masrafları için harcamaktadır. Aşçı, yemek ve bulaşık işlerinden sorumludur. Her öğün 30 kişilik yemek yapmaktadır. Öğrenciler medresenin temizliğinden sorumludur. Her odayı temizlemekle görevli öğrenciler vardır. Ders kitapları dışında yazı tahtası ve şahsi bilgisayarlar bulunmaktadır. Müderrisiler bazen bilgisayarda araştırma yapmaktadır. İnternet bağı olan bu medresede bazı dini filmler de izletilmektedir.

1.5.6. Mali Durum, Gelir ve Giderler

Medresenin sabit geliri yoktur. Bazı yıllarda köylüler bazı arazileri medresenin geliri için ekmektedir. Medresede bir aşçı vardır. Kendisine asgari ücretin altında bir maaş verilmektedir. Aşçının kendisi de burada ders almaktadır. Köylüler diğer fahri seydaya zekât vererek, ihtiyacını karşılamaktadır.

1.5.7. Öğrencilerin Günlük İhtiyaçları, Yemek, Çamaşır, Temizlik

Medresenin temizliği cezalı öğrenciler tarafından yapılmaktadır. Kurallara uymayan, sigara içen, ders esnasında konuşan ve dersini ezberlemeyen öğrenciler medrese temizliğinden sorumludur. Cezalı öğrenciler olmadığında gönüllü öğrenciler temizlik yapmaktadırlar. Öğrenciler yatakhanede bulunan ranzalarda yatmaktadır.

2. DİYARBAKIR VE ÇEVRESİNDE FAALİYET GÖSTEREN GELENEKSEL EĞİTİM KURUMLARI (MEDRESELER)

Bölgenin en büyük ve merkezi illerinden biri olan Diyarbakır, geleneksel eğitim kurumlarının (medreseler) bu gün de faal olduğu illerimizden biridir. Osmanlı döneminde de Mesudiye ve Zinciriye medreseleri dışında birçok medrese, eğitim faaliyetine devam etmiştir. Bunlar dışında "Mecaniye, İpariye, (Sefa), Sarulizade, Şeyh Rumi, Tesfir, Hoca Ahmet Paşa Cami, İskender Paşa, Hüsreviye, Ali Paşa, İma'diye, Rağıbiye, Latifiye, Kadiriye ve Sucaciye"[1] vardır. Medreselerin çok olduğu bu şehirde "yüzyılın başlarına kadar her yıl, toplam 600 talebenin"[2] okunduğu bilinmektedir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kapatılan, devlet denetimden uzak ve tamamen sivil inisiyatifle bu güne kadar varlığını devam ettiren medreseler birkaç çeşit idi. Korkusuz'a[3] göre Bunlar:

1-Bizzat köy imamı (müderrisin) meccanen açıp, her ihtiyacını kendisinin karşıladığı medreseler

2-Köydeki Şeyh Efendi'nin kendi tekkelerinin yanında inşa ettiği medreseler (Norşin, Ohin, Cizre, Tillo, medreseleri gibi)

3-Köy ağasının ya da yöre tarafından 'bey' olarak bilinen kişinin yapıp iaşesini de üstlendiği medreseler. Bedirhan Bey Medresesi gibi.

4-Dindar köy halkının yapıp, her türlü ihtiyaçlarını da karşıladıkları medreseler

Diyarbakır'a 1974 yılında Dicle Üniversitesi açılmıştır. Günümüzde Diyarbakır'da 60 okul öncesi, 1183 İlköğretim ve 55 Ortaöğretim okulu mevcuttur.[4] Bu çalışmada il ve il sınırları içinde olan 15 medrese incelenmiştir.

2.1. Silvan Hıznevi Medresesi

2.1.1. Tarihi Gelişimi Ve İdari Yapısı

2009 yılında Diyarbakır ilinin Silvan ilçesine bağlı Yüksek Mahallesi'nde yapılan caminin zemin katında kurulmuştur. 'Hıznevi Kuran Kursu' adı altında hizmet vermektedir. Cami imamı, medresenin müderrisi olarak da görev yapmaktadır.

---

[1] Mehmet Şimşek, **Amid'den Diyarbekir'e EğitimTarihi**, İstanbul: Kent Yayınları, 2006, s.40.
[2] M. Şefik Korkusuz, **Cumhuriyet Öncesi Diyarbekir'de Maarif**, İstanbul: Kent Yayınları, 2009, s.34
[3] Korkusuz, age**,** s.15.
[4] http://www.meb.gov.tr/Stats/ist9899/ist_8.htm.

Medreseden sorumlu olan seyda, kendisine yardımcı olması için bir yardımcı seydayla daha anlaşarak faaliyetlerine devam etmektedir.

2.1.2. Öğretim Kadrosu

Medrese'de iki sorumlu seyda vardır. Her seyda eğitim seviyesi en yüksek olan beş öğrenciye ders vermekte ve bu öğrenciler de kendi seviyelerinden daha düşük olan öğrencilere ders vermektedir. Eğitmeninden memnun olmayan öğrencilerin eğitmenleri, müderris tarafından değiştirilmektedir. Öğrencilerin memnuniyetinin ön planda olduğu bu uygulamada, öğrenci başarısızlığında eğiticinin rolü en aza indirgenmektedir.

2.1.3. Öğrenciler

Medresede toplam yirmi öğrenci mevcuttur. Öğrenciler; Batman, Diyarbakır, Mardin ve Siirt illerinden gelmektedir. Gelen öğrenciler, orta ve düşük gelirli ailelerin çocukları olmakla beraber, köyde yaşayanlar çoğunluktadır. Öğrencilerin medreseye kabul şartları, resmi Kuran kursuna kabul şartlarını da içermektedir. Bunlar:

1-İlköğretim mezunu olmak

2-Veli onayı. (Öğrenci velileri ile görüşülerek onların onayının olduğu teyit edilir.)

3-Öğrencinin herhangi bir örgütle bağlantısının olmaması. (Öğrenciler bir süre gözlenerek kanaate varılır.)

Öğrencilerden üç tanesi, evli olmaları nedeniyle akşam eve gitmektedirler. Diğerleri yatılı kalmaktadırlar. Öğrenciler; kumaş pantolon, gömlek giymekte ve başlarına takke takmaktadırlar. Namaz vakitlerinde medresenin üst katında bulunan camide cemaatle namaz kılmakta ve namazdan sonraki tesbîhat bölümünü kendileri okuyarak pratik yapmaktadırlar.

Öğrencilerden yirmi yedi kişi, Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi'ne; üç kişi de Açık Öğretim İlahiyat Ön Lisans bölümüne kayıtlıdır.

Tablo 13: Silvan Hıznevi Medresesi Öğrenci Yaşları

yaş	Öğrenci sayısı
28	1
26	1
24	1
19	4
18	2
17	5
16	4
14	2
Toplam	20

2.1.4. Eğitim-Öğretim

Medresenin yazılı bir eğitim programı yoktur. İki medrese seydasıyla 27.05.2010 tarihinde yapılan görüşmede, yedi yıl süren bir eğitimlerinin olduğunu, yazılı olmayan ayrıca esnek olabilecek bir eğitim programı ve ders kitapları olduğu ifade edilmiştir. Medresenin yıllık eğitim programı tablo 14 de gösterilmiştir.

Tablo 14: Silvan Hıznevi Medresesi Eğitim Programı

Ders Kategorisi	Şer-i İlimler	Alet İlimler (Dil Öğretimi)
1. Sınıf	1- Tecvid 2-Hadis-i Arbain 3-İman Akidesi (Şeyh İbrahim Hakkı) 4-Sure Ezberleme (Tebarek,Yasin) 5-Tesbihat-Kamet-Ezan	1-Emsile 2-Bina
2. Sınıf	1-Bacuri (Fıkıh) 2-Umdet-i Salık (Fıkıh)	1- Avamil (Gramer) 2-Zuruf 3-Terkib 4-Sadulah sağir (Gramer) 5-Durus-u Nahvi (Günümüz Mısır ve Suriye Medreselerinde de okutulan kitaptır)
3. Sınıf	1-Feth-u Muin (4 ciltlik Fıkıh kitabı)	1-Şerh-ul Muğni veya Şerhu Kıtru Neda (li İbni Hişam) (öğrenci isteğine bağlı) 2-Sadini (sarf-Gramer) 3-Halul Meakidil Kavaid
4. Sınıf	1-Ulumul Kuran 2-Min hac (İmam Nevevi'nin 4 ciltlik eseri)	1-Molla Cami 2-Suiti
5. Sınıf	1-Riyazü's Salihin (Hadis) 2-Safvet et Tefasir (Tefsirlerin özü anlamındadır)	1-Süllem (Mantık) 2-Mağnifullah (Mantık) 3-Kavlu-l Ahmet (Mantık)
6. Sınıf	1-Müstalihi-l Hadis 2-Usul-ül Fıkıh 3-Feraid (mirasla ilgili kitaptır)	1-Usam-ül İstiare (mecaz anlamla ilgili bir ders) 2-Velediye (Münazara)
7. Sınıf	1-Tefsi-rü Nesefi 2-Sahihi Buhari 3-İlim-ül Kur'an (Kur'an Terimleri)	1-Muhteşem-ül Meani (Meani, Bedi ve Beyan olarak 3 bölümü vardır) 2-Cem'ul Cevami (usül İlmi)

Sınıf sisteminin yerine bire bir eğitim verilmektedir. Medreseden mezun olan öğrenci olmadığı ve öğrencilerin öğrenme hızları farklı olduğu için, medreseden ne kadar sürede mezun olunabileceği net olarak bilinmemekle beraber, ortalama beş yılda mezun olunabileceği müderris tarafından belirtilmiştir.

Öğrencilerin haftalık tatili perşembe günü ikindi vakti başlamakta ve cuma akşamı sona ermektedir. Her iki dini bayramda izinli sayılan öğrenciler, yaz döneminde de bir aya kadar tatil süresine sahiptirler.

Medrese resmi olarak Kuran kursu olarak faaliyet göstermektedir. Mahalle halkının ilgisinden dolayı seksen öğrenci Kuran ve din bilgisi dersini almak amacıyla medreseye gelmektedir.

2.1.5. Bina Durumu, Ders Araç Gereçleri

2009 yılında yapılan Yukarı Mahalle Camisi'nin zemin katında faaliyet gösteren medresenin iki seyda odası, üç büyük öğrenci odası, bir banyosu ve bir mutfağı mevcuttur. Binanın girişinde abdesthane ve tuvaletler bulunmaktadır. Medresenin sağ bölümünde mutfak ve yatakhane olarak kullanılmak üzere yapılan büyük bir binanın inşaatı devam etmektedir.

Medrese öğrencileri yer yataklarında uyumaktadır. Kısa zaman sonra yapılacak olan yatakhane bölümü, ranza ve diğer malzemelerle donatılacağı için bu durum geçicidir.

Medresede bulunan ders araç gereçleri:

1-Ders kitapları

2- İki adet yazı tahtası

3-Tv ve cd

4-Kasetçalar (Tecvit derslerinde kullanılmaktadır)

2.1.6. Mali Durum, Gelir Ve Giderler

2009 yılından beri faaliyet gösteren bu kurumdaki öğrencilerin iaşe masrafları ilçenin zengin bir ailesi tarafından karşılanmaktadır. Medresede seyda olarak çalışan iki personelinden biri, resmi imamdır. Diğer personeline verilen 500 lira maaş ve ev kirası, yine zengin olan aynı aile tarafından sağlanmaktadır. Bunun dışında mahalle sakinlerinin yaptığı gönüllü yardımlarla medresenin diğer ihtiyaçları karşılanmaktadır.

2.1.7. Öğrencilerin Günlük İhtiyaçları, Yemek, Çamaşır, Temizlik Konuları

Medrese sorumlusu olan iki öğrenci, o günkü kahvaltı, öğle ve akşam yemeğini hazırlar. Öğrenciler nöbet sırasına göre yemek ve temizlik işlerini yapmaktadır. O gün görevli olan öğrenciler, seydanın belirlediği haftalık yemek listesine göre yemek yapmaktadır. Öğünlerde bulunan yemek çeşidi, günlere göre değişmektedir. Haftada iki defa etli yemek yapılmakta ve her perşembe günü de 'Maklube' olarak bilinen bir çeşit yemek yapılmaktadır. Haftalık yemek listesine göre yemekler:

1-Kahvaltı: iki çeşit yiyecek

2-Öğle yemeği: iki çeşit yemek

3-Akşam yemeği: iki çeşit yemek

Öğrenciler her gün sabah kahvaltıdan önce temizlik yapmaktadırlar. Medresede bulunan çamaşır makinesi, haftada iki defa çalıştırılarak öğrencilerin çamaşır sorunları giderilmektedir.

2.2. Yukarı Dolaylı (Fedle) Medresesi

2.2.1. Tarihi Gelişimi Ve İdari Yapısı

1920 yılında Diyarbakır ilinin Bismil ilçesinin Yukarı Dolaylı köyünde kurulmuştur. Faaliyet tarihi, köy camisinin faaliyet tarihiyle aynıdır. Müderrisin anlattığına göre Abdulkadir, Abdulsamed, Yasin, Muhammet, İbrahim, İhsan ve Şirin adlı âlimler geçmişte bu medresede ders vermiştir.1961-1962 yılında Şirin hocadan ders alan fahri bir imam, bu medresede öğrenim gördüğünü doğrulamaktadır. Medresenin müderrisi aynı zamanda köydeki caminin de imamıdır.

2.2.2. Öğretim Kadrosu

Medresede bir sorumlu seyda vardır. 1920 yılından beri faaliyet gösteren medreseye gelen cami imamı, bu geleneği sürdürmek amacıyla, kendisine müftülük teklifi gelmesine karşın, camide kalıp medresede eğitim vermeyi tercih etmiştir. Bölgedeki medreseler genellikle seydaları tarafından tanınmaktadır. Dolayısıyla medreselerin eğitimleri, orada ders veren hocalarının seviyesiyle değerlendirilmektedir. Birçok imam tarafından tanınan seyda aynı zamanda köyün cami imamıdır. Seyda evinin bir odasını kütüphane olarak kullanmaktadır.

2.2.3. Öğrenciler

Medresede toplam on iki öğrenci mevcuttur. Ayrıca şu anda askerlik görevini yapan iki öğrencisi daha vardır. Öğrenciler Batman ve Diyarbakır'a bağlı köy ve ilçelerden gelmektedir. Gelen öğrenciler orta ve düşük gelirli ailelerin çocuklarıdır. Öğrenci kabulü için gerekli bir şart yoktur. Genellikle 10 yaşını tamamlamış öğrenciler gelmektedir. Öğrencilerin ilköğretim mezunu olma şartı yoktur. İlköğretim için yaşı geçmiş öğrenciler de kabul edilmektedir. Bu medresede öğrenciler gönüllülük esasına bağlı olarak eğitim görmektedirler. Açık öğretim lisesine giden öğrenciler bulunmakla beraber gitmeyenler de mevcuttur. Bu konuda seydanın teşviki vardır; ama bu bir koşul değildir. Öğrenciler istediği zaman medreseyi terk edebilirler. Burada öğrenci üzerinde tamamen saygı çerçevesinde manevi bir bağlılık oluşturma söz konusudur. Öğrenci yaşları, 14 ile 22 yaş arasında değişmektedir.

Tablo 15: Yukarı Dolaylı Medresesi Öğrenci Yaşları

Yaş	Öğrenci sayısı
22	1
19	2
18	3
17	2
16	3
14	1
Toplam	12

2.2.4. Eğitim-Öğretim

Medresenin yazılı eğitim programı yoktur. Ağırlıklı olarak Arapça gramer dersi ve şer'i ilimler öğretilmektedir. Öğrencilerin alabilecekleri kadar ders verilir. Gramer dışında fıkıh, hadis ve mantık dersleri de verilmektedir. Anlam bilgisi ayrı bir ders olarak okutulmaktadır. Hatiplik ve güzel konuşma ile ilgili dersler de verilerek öğrencilerin, anlama ve kavrama yeteneği de geliştirilmektedir.

Medreseden mezun olmak için belirli bir süre yoktur. Eğitim süresi dört ile yedi yıl arasında değişmektedir. Başarılı öğrenciler, beş yıl içinde mezun olabilmektedirler. Öğrencilerin izin durumları ve medresede kalma süreleri ile ilgili herhangi bir kural yoktur. Öğrenciler yaz döneminde ailelerine yardım etmek için genelde bir ay izin almaktadır.

2.2.5. Bina Durumu, Ders Araç Gereçleri

Medrese, köy camisine bitişik halde yapılan iki küçük oda ve mutfak olarak kullanılan bir bölmeden oluşur. Öğrenciler lavabo ve banyo ihtiyaçlarını cami için yapılan abdesthane bölümünden karşılamaktadırlar. Öğrenciler için yetersiz olan binaya ek olarak, bir mutfak ve abdesthane yapılması düşünülmektedir.

Ders kitapları dışında herhangi bir ders araç- gereç bulunmamaktadır. Medresede öğrencilerin kullanacakları yardımcı kaynaklar ve çeşitli ders kitaplarının olduğu bir kitaplık bulunmaktadır.

2.2.6. Mali Durum, Gelir Ve Giderler

1920 yılından beri faaliyet gösteren bu kurumun belirli bir geliri bulunmamaktadır. Akşam yemeği köylüler tarafından karşılanmaktadır. Burada medrese olduğunu bilen kimseler, genellikle gıda yardımında bulunmaktadır. Kurumun belirli bir gideri de yoktur. Köye şebeke suyunun henüz gelmemesi ve daha önce kuyu suyu kullanılmasından dolayı herhangi bir su gideri de olmamıştır. Medresede, cami için gelen elektrik kullanılmaktadır. Köylüler, öğrencilerin yemek ihtiyacını, kendi evlerinde pişirdikleri yemekten karşılarlar. Akşam yemeği vaktinde her öğrenci bir eve bir tabakla gider ve gittikleri evde pişen yemekten bir miktar alır ve medreseye getirirler. Topladıkları çeşit çeşit yemekleri sofraya bırakırlar. Bütün öğrenciler yemekleri paylaşarak yer.

2.2.7. Öğrencilerin Günlük İhtiyaçları, Yemek, Çamaşır, Temizlik Konuları

Medrese sorumlusu olan öğrenci, o günkü kahvaltı ve öğle yemeğini hazırlar. Öğrenciler nöbet sırasına göre kendileri yemek yapmaktadır. O gün görevli olan öğrenci, mutfakta bulunan malzemeye göre aşırı masrafa kaçmadan yemek yapmaktadır. Öğünlerde bulunan yemek çeşidi, günlere göre değişmektedir. Akşam yemekleri köylüler tarafından karşılandığı için bazı zamanlarda sofrada birçok çeşit yemek bulunmaktadır. 20.05.2010 tarihinde yapılan görüşmede Seyda, şöyle demiştir: ”Benim öğrenci olduğum dönemde yemek sorunumuz vardı. Köylüler de fakir olduğu için bu durumdan biz de etkileniyorduk. Ama şimdi böyle bir sorun yaşanmamaktadır.”

Öğrenciler, her gün sabah kahvaltıdan önce temizlik yapmaktadırlar. Medreseye

daha önceden getirilen üç adet çamaşır makinesi bozulduğu için çamaşırlar şimdilik elde yıkanmaktadır. Bazen köylüler de öğrencilerin çamaşırlarını yıkamaktadırlar.

Medresede öğrenciler için ranza bulunmamaktadır. Köylülerin temin ettiği yer yatakları, caminin bitişiğindeki hücrelere serilerek öğrencilerin yatak sorunu giderilmektedir.

Seydayla 20.05.2010 tarihinde yapılan görüşmede, kendisine müftülük teklifi geldiğini ama medrese geleneğini sürdürme fikrinin daha ağır basması üzerine köyde, medresede kalıp eğitim vermeye karar verdiğini belirtmiştir. Medrese geleneğini sürdürmek amacıyla kariyerden vazgeçen seydanın, yaşadığı çevrede çok saygın bir yerinin olduğu diğer medrese hocalarıyla yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır.

2.3. Yukarı Sazlık Köyü Medresesi

2.3.1. Tarihi Gelişimi Ve İdari Yapısı

Köyün hemen girişinde bulunan Yukarı Sazlık Köyü Camisi 1990 yılında yapılmıştır. Camiye 2003 yılında, kadrolu olarak atanan imam, caminin avlusuna bir oda yaptırarak on öğrencisiyle medrese eğitimine başlamıştır. Medresenin herhangi bir resmi statüsü bulunmamaktadır. Caminin imamı, aynı zamanda medresenin de sorumlusu ve seydasıdır.

2.3.2. Öğretim Kadrosu

Medresede bir seyda bulunmaktadır. Sabah namazında camiye gelen seyda, öğrencileri ve cami cemaatiyle birlikte namaz kıldıktan ve tesbihat yaptıktan sonra her öğrenciye birer sayfa düşmek suretiyle Kur'an okutmaktadır. Sabah 6.00'da öğrencilere ders vermeye başlamaktadır. Seydayla 03.06.2010 tarihinde yapılan görüşmede kendisinin de medresede öğrenciyken, hocasının sabah erken saatlerde ders verdiğini ve bu durumun başarıyı daha da arttırdığını belirtmiştir. Ayrıca tek başına olduğundan ve bir öğrenciye verilen dersin ortalama bir saat sürdüğünden dolayı, derslerini, günün geç saatlerinde vermesi halinde, günlük işlerini ve cami görevlerini aksatacağını düşünmektedir. Seyda, bütün öğrencilerine bizzat kendisi ders vermekte ve sabah 8.00'de yapılan kahvaltıdan sonra tekrar ders vermeye başlayıp öğleden önce 10.00 ila 11.00 civarında ders verme işlemini tamamlamaktadır.

2.3.3. Öğrenciler

Medresede toplam on öğrenci mevcuttur. Öğrenci sayısı yıl içinde bazen 13'e kadar yükselmektedir. Öğrenciler, Batman ve Diyarbakır'a bağlı köy ve ilçelerden gelmektedir. Medreseye öğrenci kabulü için öğrencinin eğitime istekli olması ve kendini idare edecek nitelikte olması şartı aranmaktadır. Seyda şimdiye kadar dört öğrenci mezun etmiştir. Buradaki medresede icazet töreni olmamaktadır. Seyda öğrencilerini icazet aldığı hocanın yanına göndererek onun izniyle mezun olmasını sağlamaktadır. Bu kurumdaki öğrenciler 15 ile 20 yaş arasındadır.

Tablo 16: Yukarı Sazlık Köyü Medresesi Öğrenci Yaşları

Yaş	Öğrenci sayısı
15	5
17	2
20	3
Toplam	10

2.3.4. Eğitim-Öğretim

Medresenin belirli bir yazılı eğitim programı yoktur. Seydanın ifadesine göre öğrenciler şu dersleri almaktadırlar:

1-Birinci sınıf: *Kuran-ı Kerim, Mevlid, İman Akidesi*

2-İkinci sınıf: *Emsile, Bina, Izzi*

3-Üçüncü sınıf: *Avamil Zuruf, Terkip*

4-Dördüncü sınıf: *Sadini, Şerh-ul Muğni, Halul Muakid*

5-Beşinci sınıf: *Suyuti, Cami*

6-Altıncı sınıf: *Cem'u Cevamı'* (bu sınıfta mantık dersleri vardır. Bazı öğrencilerin bu dersleri iki yılda bitirdikleri görülmüştür.)

2.3.5. Bina Durumu, Ders Araç Gereçleri

Medrese, eğitime başladığı ilk yıllarda, caminin bir bölümüne camekân bir set çekilerek, öğrencilerin orada ders görmesi ve orayı yatakhane olarak kullanması sağlanmıştır. Ancak bu durumun sıkıntı yaratması sebebiyle cami avlusunda bir oda yapılmıştır. 2010 yılının başında, cami avlusunda, caminin giriş bölümünde; bir oda, bir banyo, iki tuvalet ve bir çamaşırhane yapılmaya başlanmıştır. Köylüler medreseye

sırasıyla kendi evlerinde hazırladıkları yemekleri getirdiği için ayrıca mutfak inşa etme ihtiyacı görülmemiştir. Medrese 15 öğrenci kapasitelidir; 15 kişilik yemekten daha fazlasını hazırlamak köylülere ağır geleceğinden, bu sayının üzerinde öğrenci alınmamasına dikkat edilmektedir.

Medresede ders kitabı dışında bir bilgisayar ve bir yazıcı mevcuttur. Birkaç rahle dışında herhangi bir araç gereç bulunmamaktadır. Medrese kaloriferli değildir. Kışın odun sobası kurulmakta ve elektrikli ısıtıcılar kullanılmaktadır. Her yer halılarla kaplanmıştır. Öğrencilerin yatak ihtiyacı, köylülerin getirdiği yer yataklarıyla karşılanmaktadır.

Seyda kendisine ait olan kitaplarını camiye ve medresede bulunan tek odaya getirerek, öğrencilerinin faydalanmasını sağlamıştır. Medrese tadilatta olduğu için kitaplar geçici olarak bir odaya alınmıştır.

2.3.6. Mali Durum, Gelir Ve Giderler

Kurumun herhangi bir sabit geliri yoktur. Yemekler de köylüler tarafından hazırlandığı için, mutfak giderleri sadece kahvaltı ile sınırlıdır. Köylülerin ve medreseyi tanıyanların seydaya verdikleri sadakalarla kahvaltı, temizlik maddesi ve diğer giderler karşılanmaktadır.

2.3.7. Öğrencilerin Günlük İhtiyaçları, Yemek, Çamaşır, Temizlik Konuları

Medrese sorumlusu olan öğrenci; kahvaltı, temizlik ve çamaşır işlerinden sorumludur. Öğrenciler bu görevleri nöbet sırasına göre yapmaktadır. Kahvaltı ve diğer öğünlerde de en az iki çeşit yemek mevcuttur. Köylülerin getirdiği yemek, odaya serilen sofrada, beraberce yenir ve sorumlu öğrenci, bulaşıkları yıkayarak ev sahibine temiz tabakları iade eder. Medresede bulunan çamaşır makinesi ihtiyaca göre haftada bir veya iki defa çalıştırılmakta ve öğrencilerin çamaşır sorunları giderilmektedir.

2.4. Başaklı Medresesi

2.4.1. Tarihi Gelişimi Ve İdari Yapısı

2002 yılında Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin Başaklı köyünde faaliyetine başlamıştır. Köy camisinin avlusunda yapılan iki katlı medrese Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği adı altında hizmet vermektedir. Seydayla 05.08.2010 tarihinde

yapılan görüşmede, kendisinin bu köye Mardin'in bir köyünde bulunan bir medreseden geldiğini ifade etmiştir. Mardin'den geldikten sonra bu köyde eğitime başlamıştır

2.4.2. Öğretim Kadrosu

Medresede bir baş müderris ve dört yardımcı müderris vardır. Yetkili seyda, Mardin'in bir köyündeki bir medreseye de bakmakta ve haftanın bazı günlerinde oraya gitmektedir. Sabah 8.00'den sonra ders verilmektedir. Öğrencilere ders verildikten sonra da ihtiyaç halinde gerekli açıklamalar yapılmaktadır. Seydalardan ikisi evli oldukları için köyde bulunan iki evi onararak oraya yerleşmişlerdir. Seydalara, asgari ücretin altında olan bir maaş verilmektedir.

2.4.3. Öğrenciler

Medresede toplam 70 öğrenci vardır. Öğrenciler Urfa, Mardin, Batman ve Diyarbakır illerinden gelmektedir. Öğrencilerin medreseye kabulü için ilköğretim mezunu olmaları gerekmektedir. Öğrenciler Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat ön lisans programına kayıtlıdırlar.

2.4.4. Eğitim-Öğretim

Medresenin yazılı bir eğitim programı veya öğrencileri ilgilendiren herhangi bir yazılı kuralı yoktur. Öğrencilerin mezun olması için dört ile sekiz yıl arasında medresede kalması gerekmektedir. Mezun olmak için aşağıda yazılı olan kitapları okuması gerekmektedir: *Emsile, Bina, İzzi, Avamil Bergevi, Avamil Cuurcani,Terkip, Zuruf, Sadulah Sağir, Nağmul Ecrumiye,, Şerhul Muğni, Şerhul Kıtır, Sededini, Hal, Diyuti, Cami, Muğni Tuleb, Süllem, Fennavi, Kavlul Ahmed, Muğtasar.*

Öğrenciler sabah 5.30'da uyanırlar. 7.30' a kadar, bir önceki günün dersleri ve o gün alacağı dersler gözden geçilir. Kahvaltı yapıldıktan sonra yarım saatlik bir temizlik süresi vardır. Ders alındıktan sonra öğle yemeği için ara verilir. Öğleden sonra kısa bir dinlenme ve uyku zamanı vardır. Alınan ders gün boyunca kavranmaya ve bazı bölümler ezberlenmeye çalışılmaktadır.

2.4.5. Bina Durumu, Ders Araç Gereçleri

Köy camisinin avlusunda yapılan beş odalı ve iki katlı bir binada hizmet verilmektedir. Bu kurumda seydalarla beraber yetmiş beş kişi yaşamaktadır. Cami ve avlusu, öğrencilerin eğitim faaliyetlerini yaptıkları yerler arasındadır. Ders kitapları dışında öğrencilerin kullandığı bir bilgisayar mevcuttur. İçinde birçok Arapça kitap olan cd ve dvd'ler kullanılırken internet bağlantısı olmadığı için internetten faydalanılamamaktadır.

2.4.6. Mali Durum, Gelir Ve Giderler

Herhangi bir sabit geliri bulunmayan medresenin masrafları, köylüler ve medresenin varlığından haberdar olan hayırseverler tarafından karşılanmaktadır. Evli olan iki seydaya, asgari ücretin altında ve sabit olmayan bir ücret ödenmektedir. Müderrisler gün boyu eğitim-öğretim faaliyetleri ile ilgilenmektedirler.

2.4.7. Öğrencilerin Günlük İhtiyaçları, Yemek, Çamaşır, Temizlik Konuları

Medresenin diğerlerinden farkı, ekonomik sıkıntı yaşamasıdır. Yemekler, avluda bulunan bir odun ocağında pişirilmektedir. Büyük kazanlara konan yemeğin pişmesi için önceden odunlar toplanmakta ve köz haline getirilmektedir. Öğrenciler yer sofralarında topluca yemek yemektedirler. On kişi, bir kapta yemek yemektedir. Yetmiş öğrenci tek çeşit yemeği yedi kapta yemektedirler. Sabah kahvaltısında da iki çeşit yemek vardır. Yemek, çamaşır ve temizlik, öğrenciler tarafından yapılmaktadır. Günlük nöbetler ikindi zamanı başlar, ertesi günün ikindi vaktine kadar sürer. Köy ortamı olduğundan, öğrenciler hafta tatili olan cuma günlerini de genelde medresede geçirmektedir. Mazereti olan öğrencilere izin verilmektedir. Buradaki yaşam alışkın olunan yurt ortamlarından farklıdır. Öğrenciler mütevazı bir yaşam biçimine sahiptirler. Öğrenciler diğer medresedeki olduğu gibi uzun kollu gömlek, kumaş pantolon ve takke kullanmaktadır.

2.5. Boşalan Medresesi

2.5.1. Tarihi Gelişimi Ve İdari Yapısı

Medrese, Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin Boşalan köyünde faaliyetine başlamıştır. Ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Köyün cami imamı aynı zamanda medresenin de seydasıdır. Kurumun resmi bir statüsü bulunmamaktadır. Köydeki yaşlılardan alınan bilgilere göre Cumhuriyet Dönemi'nden beri faaliyet göstermektedir. Köylülerle 25.07.2010 tarihinde yapılan görüşmede konu hakkında şöyle denilmiştir.

> "Medreseler üzerindeki baskılar yüzünden büyük ve tarihi medreseler kapatıldı. Ama köylerde bulunanlar ise daha gizli kaldılar ve faaliyetlerine devam ettiler. Buradaki medrese Cumhuriyet'in kuruluşundan beri vardır. O dönemlerde köye devlet görevlileri geldiğinde ders kitapları ve dini kitaplar saklanıyordu. Cumhuriyet döneminde köylüler daha önceleri çok fakirdiler ve bu yüzden medreselerde de çok sayıda öğrenci yetiştiremiyorlardı. Ayrıca o dönemlerde kitap sıkıntısı da vardı ve kitaplar piyasada bulunmadığı için elle yazılıyordu ve çoğaltılıyordu. Bu günkü âlim ve müderrisler ekonomik sıkıntılar içinde medresede eğitim görmüşlerdir. Örneğin Bu medreseden mezun olan yaşlı bir imam, köyde, tahin almak için bir eve gider ve ev sahibi ona bir yumurta verir. Bunu gören ev sahibinin çocuğu yumurta diye bağırarak ağlamaya başlar. Çünkü yumurta yemek bile lüks sayılıyordu. Çocuğun susması üzerine ev sahibi çocuğu dövmeye başlar."

Öğrencilerin medresede kalacağı süre ile ilgili herhangi bir zorunluluk yoktur. Öğrenci her an medrese değiştirebilir. Bunun bir kuralının olmaması bazen sorun olabilmektedir. Araştırma esnasında bazı öğrencilerin birçok medrese değiştirdiği gözlenmiştir. Bu durum öğrencilerin etkili bir eğitim almalarını engellemektedir.

2.5.2. Öğretim Kadrosu

Seyda, medreseden mezun olduktan sonra Suriye'de 'Ma Ahedul Esed'i (İmam Hatip Lisesi) bitirerek ve Haseki'de sözlü imtihana tabi tutularak oradan lise diploması almıştır. Daha sonra Mısır'a giderek El Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olmuştur. Seyda çok iyi Arapça pratiğine sahiptir ve İngilizceyi de bilmektedir. Seydayla 05.08.2010 tarihinde yapılan görüşmede eğitim hakkında şunları söylemiştir:

> "Aslında Arap ülkelerinde de medrese eğitiminin, diploması olmadığı için bir geçerliliği yoktur. Medresede okutulan kitap sayısı 25'i geçmemesine rağmen bu eğitimin göze çarpan tarafı öğretim metodudur. Bazı insanlar gerçeği

ararlar bazı insanlar ayıpları ararlar. Medrese konusunda sanırım ayıpları ararsak yanlış sonuçlar çıkarırız. Burada önemli olan bakış açısıdır. Medreseler eleştirilebilir ama medrese üzerinde yapılan uygulamaları da eleştirmeliyiz. Unutulmamalıdır ki bilimin temellerini atanlar medrese kökenlilerdir. Astronomiyi, matematiği de geliştirenler onlardır, uçanlar da onlardır. Osmanlı Devleti siyasi, sosyal ve askeri açıdan birçok açıdan eleştirilebilir. Osmanlı eğitimi de özellikle 19. yüzyıldan sonra eleştirilmeye açıktır."

2.5.3. Öğrenciler

Burada eğitim gören 15 öğrenci vardır. Öğrenciler diğer medresedeki öğrenciler gibi sabah namazından önce uyanmakta ve ders aldıktan sonra da gün boyu öğrenme faaliyetleri ile ilgilenmektedirler. Öğrenciler, Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat ön lisans programına kayıtlıdırlar. Öğrencinin kapasitesi ve medresenin şartları, mezun olacakları zamanı belirlemekle beraber öğrenciler ortalama altı yılda mezun olmaktadır.

2.5.4. Eğitim-Öğretim

Medresenin yazılı bir eğitim programı vardır. Diyarbakır'da çalışan bazı seydalar bir araya gelerek beraber çıkardıkları programı uygulamaktadırlar. Diğer medrese programlarıyla benzerlik gösteren programın farkı, Hz. Muhammed'in ve sahabelerin hayatı ile ilgili son zamanlarda yazılmış eserlere de yer vermesidir. Seyda, program ve medrese eğitimi hakkında şu görüşlere sahiptir: "Medrese eğitiminin üç önemli özelliği var. Birincisi ezber metodudur. İkincisi müzakeredir. Üçüncüsü mütalaa'dır. Şimdiki okullarda sadece mütalaa vardır."

2.5.5. Bina Durumu, Ders Araç Gereçleri

Medrese, köy camisinin avlusunda yapılmış olan tek katlı, eski bir binada hizmet vermektedir. Öğrenciler ibadet saatleri dışında camiyi eğitim-öğretim faaliyetleri için kullanmaktadırlar. Ders kitapları dışında kullanılan bir araç gereç bulunmamaktadır.

Herhangi bir sabit geliri bulunmayan medresenin masrafları, köylüler tarafından karşılanmaktadır. Medrese, öğrenci yemeklerini bir yıl boyunca 'tahin' yoluyla köylülerden karşılamış, daha sonra öğrencilerin kendi yemekleri yapmasının daha uygun olduğu kanaatine varılmıştır. Öğrenciler yemek ve temizlik işlerini nöbetleşe yapmaktadır.

2.6. Şube Medresesi

2.6. 1.Tarihi gelişimi ve idari yapısı:

2002 yılında Diyarbakır'ın Bismil İlçesinde Şube Camisi'nin arka bölümünde yapılan bir binada faaliyetine başlamıştır. Birçok köyde de imam olarak çalışan seyda, uzun yıllar medresede ders vermiştir. Sekiz yıl önce atandığı caminin arka bölümüne yapılan bu medreseye öğrenci kabul ederek seyda görevine başlamıştır.

2.6. 2. Öğretim kadrosu

Cami imamı aynı zamanda medresenin de seydasıdır. 31 yıllık eğitim tecrübesi olan seyda, sabah 8.00'den sonra ders vermeye başlar ve öğle vaktine kadar devam eder. Ders verme süresi sabit değildir, bazı günler ikindi vaktine kadar devam eder. Seyda mezun olabilecek öğrencilerini belirledikten sonra dört seydayı misafir olarak çağırır ve öğrenciler farkında olmadan, bu seydalar tarafından yazılı ve sözlü sorulara tabi tutulur. Seydaların değerlendirmelerine göre mezun olup olmamalarına karar verilir. Misafir seydalar tarafından başarılı olarak değerlendirilmeyen öğrencileri çağıran seyda, bu öğrencileri yer değişikliğinin faydalı olacağını düşündüğü gerekçesiyle başka medreseye gönderir. İcaze töreninde de diğer medreselerden seydalar ve tanınmış âlimler çağrılır, ilmi seviyesi en yüksek olan âlim, bir hutbe okur ve öğrencilerin imam olabileceklerine dair sözlü bir izin verir ve seydanın imzaladığı diploma niteliğinde olan belge, yaşlı olan âlimler tarafından öğrenciye verilir.

2.6. 3. Öğrenciler

15 öğrencisi olan medresenin medreseye öğrenci kabulü ile ilgili bir şartı yoktur. Öğrenci yaşı da medreseye kabul için bir ölçüt değildir. Seydayla 14.07.2010 tarihinde yapılan görüşmede, daha önce 60 yaşında olan bir yaşlının da medreseye kabul edildiği belirtilmiştir. Medrese kurallarına uygun davranması istenmektedir. Medresede öğrencilerin cemaatle namaz kılması, izinsiz dışarı çıkmaması, dışarıya çıkması durumunda etrafına bakınmaması, günde bir cüz Kur'an okuması, dışarıda dolaşmaması, medresenin belirlediği edep kurallarına uyması, yabancılarla sohbetlerinde şaka yapmaması, medreseye arkadaşlarını getirmemesi, tatil dışında öğrencilerin medresede sohbet ve oyunlar oynamaması beklenmektedir.

2.6. 4. Eğitim-öğretim

Medresede okutulan kitapların çoğu aynıdır. Asli ve fer'i ilimler olarak gruplandırılan eğitim programı vardır. Toplam 10 asli ders, yani öğrencinin mezun olması için alması gereken zorunlu dersler (*Sarf, Nahiv, Mantık, İstiare, Mantık, Kelam, Belagat, Münazara, Usulü Fıkıh, Vedı'*) vardır. Diğer medreselerde verilen dersler burada da verilmektedir. Öğrencilerden, bir alanla ilgili derslerden en az 6-7 kitap okuyarak alana hâkim olması beklenmekle beraber bazı öğrenciler daha az kitap okuyarak aynı seviyeyi yakalayabilmektedir. Bu durum öğrencilerin zekâ farklılıklarından kaynaklanır. Seyda, derslerin eski metotlarla verilmesini kısmen eleştirmektedir. Özellikle bazı derlerin toplu olarak ve daha da derinlemesine verilmesinin başarıyı arttıracağını düşünmektedir. Bu yöntemle zaman tasarrufu da sağlanabilmektedir. Bu medresede bir öğrenci ortalama yedi yılda mezun olur.

2.6. 5. Bina durumu, ders araç gereçleri

Şube Camisi'nin arka bölümünde yapılan binanın üç odası, mutfak ve banyosu bulunmaktadır. Öğrenciler yer yataklarında yatmaktadır. Bina kapasitesi 15 kişilik olduğu için 15 öğrenci barınmaktadır. Öğrencilerin faydalanması için oluşturulan iki kitaplıkta, öğrencilerin derslerine yardımcı olacağı düşünülen yardımcı kaynaklar ve öğrencilere ait açık öğretim kitapları mevcuttur.

2.6. 6. Mali durum, gelir ve giderler

Cami cemaatinin yaptığı erzak yardımları ve sadakalarla medresenin ihtiyacı karşılanmaktadır. Bazen medresede bulunan öğrenciler mahalle sakinleri tarafından mevlit yemeğine davet edilir. Ekmek ihtiyacı da bir fırından karşılanır. Halk bu durumu bildiği için fırına ekmek ücretini ödemektedir.

2.6. 7. Öğrencilerin günlük ihtiyaçları, yemek, çamaşır, temizlik

Medresede bulunan erzaklarla her öğün bir veya iki çeşit yemek, öğrenciler tarafından yapılmaktadır. Her gün bir öğrenci yemek yapmaktan ve temizlikten sorumludur.

2.7. Yuvacık Medresesi

Medrese, Diyarbakır ilinin Bismil ilçesinin Yuvacık Köyü'nde bulunan caminin avlusunda, 80 yıl önce kurulmuştur. (şapka inkılâbı döneminde faaldi) Cami imamı aynı zamanda medrese hocasıdır. Ayrıca kendisine asgari ücret verilmekte olan bir yardımcı seyda da vardır. Seyda, medrese ile ilgili araştırma yapanlara yardım ettiğini fakat bu durumun olumsuz sonuçlarıyla karşılaştığını 04.08.2010 tarihinde yapılan görüşmede ifade etmiştir. Örnek olarak şu olayı anlatmıştır;

> "Bir gazeteden gelen araştırmacılar köye gelip medrese hakkında bilgi aldılar. Fotoğraflar çektiler ve eğitim ve öğretimle ilgili soru sordular. Bazı hocaların isimleri verildiği için onlara istedikleri bilgi verildi. Kısa süre sonra bir dergide öğrenci ve hocanın fotoğrafları yayınlandı ve eğitimleri ile ilgili yazılar yazıldı. Daha sonra köye 50 komandoyla baskın yapıldı. Öğrenciler ve hoca gözaltına alındı. Aramalar yapıldı. Seydanın evi üzerinde helikopter dolaştı. Bu duruma çok üzüldük."

20 öğrencisi olan medresede, öğrencilerin hepsi Açık Öğretim İmam Hatip ve İlahiyat Ön Lisans programlarına kayıtlıdırlar. Öğrenci kabulü için, öğrencilerin 15 yaş altında olmaması ve medrese eğitimi almaya istekli olması yeterlidir. Öğrenciler; Diyarbakır, Muş, Ağrı, Batman, Erzurum ve Mardin'den gelmektedir. Cuma günü, hafta tatilidir. Bunun dışında belirli bir tatil yoktur.

Yazılı programı olmayan medresede okutulan kitaplar ve dersler diğer medreselerle aynıdır. Bazı fıkıh ve tefsir dersleri ilave olarak okutulur. Ayrıca Gülistan ve Bostan, Osmanlıca okunur. Öğrenciler ortalama 6 yılda mezun olabilmektedir. Her müderris icazet verme yetkisine sahip değildir. Burada çalışan seyda icazet vermektedir. Seyda, Farsça ve Arapçayı iyi derecede bilmektedir.

Cami avlusunda, iki katlı bir bina yapılmıştır. Medresenin herhangi bir malzeme sorunu yoktur. Ayrıca yemekleri de aşçı yapmaktadır. Öğrenciler ranzalarda yatmaktadır. Çamaşır makinesi ihtiyaç duyulduğunda çalıştırılmaktadır. Temizlik, öğrenciler tarafından sırasıyla yapılmaktadır.

2.8 Halid Bin Velid Camisi Medresesi

Medrese, Diyarbakır'ın Bayındırlık Mahallesi'nde bulunan Halid Bin Velid Camisi'nin avlusunda, 1990 yılından beri faaliyet göstermektedir. Ne zaman faaliyete geçtiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Resmi statüsü Kur'an kursudur. Cami imamı

aynı zamanda medresede seydalık yapmaktadır. Medrese'de bir müderris ve on beş öğrenci bulunmaktadır. Sabah 8.00 de ders verilmeye başlanmakta, ders verme işlemi bazen, ikindiye kadar sürmektedir.

Medresenin belirli bir yazılı programı yoktur. Diğer medreselerde okutulan dersler burada da okutulmaktadır. Öğrenciler, sabah ders aldıktan sonra akşama kadar; tekrar, kavrama ve gerekli olan metinleri ezberleme etkinlikleri yapmaktadır. Ezberleme işi ayakta ve cami içinde yürüyerek yapılır. Yatsı namazından sonra öğrenciler öğrenme faaliyetlerine son verirler. Seyda bulunmadığı zamanlarda, eğitim seviyesi en yüksek olan öğrenci, kurumdan sorumludur.

Medresenin cami kenarında yapılmış bir mutfağı vardır. Caminin ikinci katında camekândan yapılan bölüm, yatakhane ve sınıf olarak kullanılmaktadır. Yer yatakları ve minderlerin kullanıldığı kurumda, kışın elektrikli ısıtıcılar ve soba kullanılmaktadır. Kış dönemi hariç diğer zamanlarda cami, sınıf olarak da kullanılmaktadır. Yemek ve temizlik işleri öğrenciler tarafından, sırasıyla yapılmaktadır. Medresenin masrafları halkın yardımıyla karşılanmaktadır.

1996 Yılında Halid Bin Velid Camisi Medresesinde eğitim gören bir öğrencinin hatıraları

1996 yılının haziran ayında medreseye gitmeye karar verdim. Tanıdığım birkaç imama haber vererek durumu onlara bildirdim. Birkaç gün sonra bana Diyarbakır'da geleneksel metotlarla eğitim veren bir medresenin olduğunu ve istediğim takdirde onların referansıyla oraya gidebileceğimi söylediler. Çantamı hazırladım ve medreseye gittim. Beni çok sıcak karşıladılar. O dönemde bir müderris, iki yardımcı müderris ve elli iki öğrenci vardı. Şimdi on beş öğrencinin kaldığı yerde o dönemde elli iki kişi oluşumuz, ne kadar sıkıntı çektiğimizin göstergesidir. Öğrenci yaşları 10 ile 25 arasında değişirdi.

Sabah namazından yarım saat önce uyanıyorduk. Sıraya girerek abdest alırdık. Abdest alma işi yarım saate yakın sürerdi. Cemaatle kılınan namazın ardından tesbihat ve her öğrencinin sesli okuduğu birkaç ayetten sonra öğrenciler, önceki gün aldıkları dersin tekrarını yapıyorlardı. Sabah 07.00'de kahvaltı, nöbetçi öğrenciler tarafından hazırlanıyordu. Sadece zeytin, çay ve ekmeğin olduğu sofrada çoğu zaman doymadan kalkıyordum. Saat 8.00'de çevre temizliğinden sonra her öğrenci ders almak için sıraya giriyordu. Yardımcı müderrislerden de alınan dersler, öğle namazına kadar sürerdi. Yemekler genelde iki çeşit olurdu. Yazın öğle ve ikindi arası çok sıcak olduğu için, bu süre dinlenme vakti olarak ayrılmıştı. İkindi namazı cemaatle kılındıktan sonra derslerin

kavranmasına ve ezberlenmesine devam edilirdi. Akşam namazı ile yatsı namazı arasındaki zaman içinde müderris, belirli bir konuda dini sohbet yapardı. Yatsıdan sonra yatmak zorunlu olmasa da sabah 04.00'ten önce uyanmanın zorunlu olması ve gün boyu zihnin yorgun düşmesinden dolayı herkes serilen yer yataklarında uyurdu. Halkın hibe ettiği yer yataklarının bazıları çok kirliydi. Yakınını kaybeden kimseler vefat edenin yatağını medreseye bağışlarlardı.

Bazen seyda, birkaç öğrenciyi yanına alarak çarşıda esnaf ziyaretine giderdi. Esnaflar öğrencilere gıda yardımında bulunurdu. Mahallede bir fırınla anlaşılmıştı. Öğrenciler ekmeği fırından getiriyorlardı. Kurban kesen bazı hayırseverler medreseye et gönderiyorlardı. Bazı kimseler kurbanın hepsini bağışlıyorlardı. Giderler, halkın verdiği sadakalarla karşılanıyordu. Medresede klima yoktu. Cami avlusu ve caminin içi öğrenciler tarafından derslik olarak da kullanılıyordu. Bazı öğrenciler özellikle yaz geceleri çok sıcak olduğundan ve yer sıkıntısından dolayı yatsı namazından sonra yer yataklarını caminin birinci katına indirerek orada yatarlardı.

Seyda öğrencilerle gün boyu ilgileniyordu. Taliplerinden ders almayı sevmeyen öğrenciler, başka talip ve yardımcı müderrise yönlendiriliyordu. Seydalar öğrencilerin tarafındaydı. Taliplere bu yüzden kızıldığı zamanlar oldu. O dönemde camiye gelen bazı kimseler, camiyi kullanmaları gerektiğini seydaya söylediler. Seyda duruma müsaade etmek istemedi. Çünkü bu kimseler radikaldiler ve camideki medrese öğrencilerini etkileme ihtimali vardı. Bu yüzden tehdit edilen seyda bir müddet camiye geç gelip erken gitmeye başladı. Seyda, öğrencilerin politik işlerle uğraşmasını kesinlikle istemiyordu ve özellikle bazı radikal dini grupların medrese hayatını tehlikeye atacağını düşünüyordu.

Şebeke suyu sık sık kesilirdi. Bu durumda su ihtiyacı, cami avlusunda bulunan kuyudan karşılanırdı. Şehir merkezinde kuyu suyu, sağlıklı olmamasına rağmen zorunluluktan dolayı medresede içme suyu olarak kullanılırdı. Kuyu içindeki kovayı sarkıtan halat o kadar eskimişti ki kuyunun içine küçük parçalar halinde düşüyordu. O suyu içmek bir işkenceydi. Daha sonra hastalanarak eve gelmek zorunda kaldım. İçtiğim kuyu suyu, tifo olmama sebep oldu ve bir hafta hastanede yoğun tedavi altında kaldım.

Yaklaşık üç ay kaldığım medresenin üzerimdeki en büyük etkisi öğrencilerin uyumlu ve itaatkâr olmasıydı. Özellikle seydalara karşı duyulan saygı ve içten sevgi hissedilebiliyordu. Öğrenciler hocalarını gördükleri yerde, hemen ayağa kalkıyorlardı ve izin verilmeyinceye kadar oturmuyorlardı. Oturma şekilleri ise, diz kırarak oturmaydı.

Maddi durumu orta ve düşük seviyedeki ailelere mensup öğrencilerin kıyafetleri de oldukça mütevazı idi. Ayrıca uzun gömlek, kumaş pantolon ve takke, öğrencilerde olması gereken kıyafetti. Perşembe günü ikindi namazından sonra başlayan hafta tatili, cuma akşamına kadar sürerdi. Bu serbest zamanda öğrenciler, dinlenir ve çarşıya çıkarlardı. Dışarı çıkıldığında da genellikle birkaç öğrenci beraberdi ve diğer mahallede bulunan medreseler hafta tatilinde ziyaret edilirdi.

2.9. Otogar Medresesi

2007 yılında Diyarbakır'ın şehitlik mahallesinde otogar karşısında bulunan bir binanın zemin katında hizmete girmiştir. Daha önce de 30 yıllık deneyimi olan seyda, medreseye 3 yıl önce gelerek eğitime başlamıştır. Tek seydası olan kurumda, toplam 20 yatılı öğrenci mevcuttur. Seyda öğrenci kabulünü bazı şartlar çerçevesinde yapmaktadır. Bunlar; esnek olmakla beraber 10-13 yaş aralığı, itaat, cemaatle namaz kılmak, iyi ilişkiler kurma eğilimde olmak, yemek ve temizlik kurallarına uymak ve resmi Kur'an kursu için gerekli belgeleri getirmektir.

Yazılı bir eğitim programı olmayan medresede, diğerleri gibi, hangi kitapların okutulacağı bellidir. Ders kitapları dışında eğitim için kullanılan herhangi bir araç-gereç kullanılmamaktadır. Öğrencilerin dersleri için kullandıkları gramer kitapları ve dini kitaplar da mevcuttur. Öğrencilerin ders aldıkları kitaplar ölçüt alındığında ortalama yedi yılda mezun olunabilmektedir. Sabah 08.00'de ders verme işi başlar. Bir günde altı-yedi öğrenciye ders verir. Yüksek seviyede olan bu öğrenciler de kendilerinden alt seviyede olan diğer öğrencilere ders vermektedir. Ders alma işlemi bittikten sonra öğrenciler gün boyu almış oldukları dersi kavramak ve gramerle ilgili bazı metinleri ezberleme etkinlikleriyle uğraşmaktadırlar. İkindiden akşama kadar, akşam yemeğinden sonra yatsıya kadar ve sabah namazından sonra bir saat ezber ve tekrar yapılır.

Medresenin üç ders odası, bir seyda odası, ranzalı yatakhane, mutfak, tuvalet ve banyosu mevcuttur. Temizlik ve yemek yapma işlerinden öğrenciler sorumludur. Her öğün iki çeşit yemek yapan olan öğrenciler, nöbet sistemini uygularlar. Temizlik, yine sırasıyla öğrenciler tarafından yapılmaktadır. Cuma günleri, öğrenciler için tatil günüdür. Çarşıya çıkma izni olduğundan dinlenme ve ihtiyaçlar bu günde karşılanmaktadır. Öğrenciler için yaz döneminde bir tatil söz konusudur ancak tarihi ve süresi öğrencilerin mazeretlerine göre değişmektedir.

Medresenin sabit bir geliri bulunmamaktadır. Mahalle sakinlerinin ve seydayı tanıyan kimselerin verdiği yardımlarla kurum finanse edilmektedir. Yardımlar,

öğrencilerin iki çeşit yemek yapabileceği seviyededir. Bütün yardımlar, medrese ve ihtiyaçları için harcanmaktadır. Öğrencilere burs veya ekonomik bir yardım verilmemektedir.

2.10. Sanayi Medresesi

Diyarbakır'ın sanayi camisinin zemin katında faaliyet göstermektedir. Bir dernek (Dil, Bilim ve Kültür Derneği) adına faaliyet gösteren bu kurumda 20 öğrenci vardır. Seyda, İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Medrese eğitimine katkıda bulunmak amacıyla çalışan seyda, sıkıntılı da olsa ekonomik problemleri aşarak eğitime başlamıştır. Hocayla beraber iki talip de alt seviyede olan öğrencilere ders verir. Ortalama 5 yılda mezun olunur. Bazı öğrenciler, ramazan aylarında, imamı olmayan köylere giderek imamlık yapmaktadırlar. Bu durum öğrencilerin pratik yapmalarını sağlar. Fakat imam atanmayan köy hemen hemen kalmadığı için bu imkânlar da eskisi gibi sağlanamamaktadır.

Her bir öğrencinin hocadan bire bir ders alması eğitimin kalitesini yükseltmektedir. Medrese eğitiminin göze çarpan önemli farkı, nahiv derslerinin çok olmasıdır. Bu durum öğrencilerin Arapçayı iyi derecede öğrenmelerini sağlamaktadır. Öğrencilerin tümü Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi'ne kayıtlıdırlar. Öğrenciler medresenin temizliğinden sorumludur. Daha önce yemek fabrikasından gelen yemekler artık medresede, öğrenciler tarafından yapılmaktadır.

2.11. Cami Köşesi Medresesi

Medrese, Diyarbakır'ın Seyrantepe Mahallesi'nde bulunan Huzurevleri Camisi'nin karşısında bulunan binanın alt katında hizmet vermektedir. Resmi bir statüsü ve adı bulunmamaktadır. Bir seyda ve 15 öğrenci bulunmaktadır. Öğrenciler Diyarbakır, Batman ve İstanbul'dan (Diyarbakırlı olup ailesi İstanbul'da ikamet eden bir öğrenci) gelmektedir. Seyda yaşlı olduğu için onun imam olan oğlu da bazen ders vermeye gelmektedir. Öğrencilerle 15.07.2010 tarihinde yapılan görüşmede, müderrisin çevrede tanınan biri olduğu ve şimdiye kadar birçok medresede ders verdiği ve yüzlerce icazet verdiği söylenmiştir.

Medresenin yazılı bir eğitim programı yoktur. Ortalama yedi yıllık bir eğitim sonunda buradan mezun olunur. Diğer medreselerde okutulan dersler ve kitaplar burada da okutulur. Öğrenciler sabah 08.00'den sonra ders almaktadır. Öğrenciler gün boyu, aldıkları dersleri kavrama ve ezberleme faaliyetleri ile ilgilenirler. Öğrencilerden yaş ve

eğitim seviyesi bakımından üstün olan bir talip[5] sorumludur. Yemek ve temizlik işleri öğrenciler tarafından sırasıyla yapılmaktadır. Bu kurum ekonomik sıkıntı yaşamaktadır. Gözlem yapılması için medreseye gidildiğinde 15.07.2010 tarihinde öğle yemeğinde öğrencilerin tek çeşit yemek yaptıkları ve o sırada medresede bulunan misafirlere de yemek yeme teklifinde bulundukları, misafirlerin yemek yemedikleri, buna rağmen öğrencilerden bazılarının doymadıkları ve yemek bittikten sonra sadece ekmek yedikleri görülmüştür.

Medresenin dört odası, mutfak, banyo ve tuvaleti mevcuttur. Bir binanın zemin katında faaliyet göstermektedir. Bu yer, bir hayırsever tarafından vakfedilmiştir. Seydanın çevresi ve medreseyi bilen kimselerin yaptıkları yardımlar sayesinde kurumun masrafları giderilmektedir. Perşembe günü ikindiden sonra başlayan hafta tatili cuma günü akşam olmadan bitmektedir. Öğrenciler, mazeretleri olduğunda izin alabilmektedir. Öğrenciler için belirli bir tatil dönemi yoktur.

2.12. Fakülte Medresesi

2000 yılında Diyarbakır'ın Fakülte Camisi'nin zemin katında hizmete girmiştir. Bir dernek çatısı altında faaliyetini sürdüren medresede bir seyda ve bir yardımcı seyda mevcuttur. Sabah saat 08.00'den sonra ders vermeye başlayan seydaların her biri on dört öğrenciye ders vermekte, geri kalan öğrencilere de hocadan ders alan üst seviyedeki öğrenciler ders vermektedir.

Medresede elli öğrenci vardır. İlköğretimi bitiren öğrenciler medreseye gelerek öğrenimlerine burada devam etmektedirler. Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi'ne de kayıtlı olan öğrenciler ortalama yedi yıllık bir eğitimden sonra mezun olmaktadırlar. Öğrencilerin kullanabilecekleri ve internete bağlı olmayan beş bilgisayar mevcuttur. Yazı tahtasına belirli aralıklarla yazılan hadislerin öğrenciler tarafından ezberlenmesi istenmektedir.

Medresenin giderleri hayırsever bir işadamı tarafından karşılanmaktadır. Öğle yemeği yemek fabrikasından gelmekte ve diğer öğünler öğrenciler tarafından hazırlanmaktadır. Nöbet sırasına göre öğrenciler temizlik, bulaşık ve yemek yapımından sorumludur. Çamaşır makinesi ihtiyaç halinde çalıştırılarak temizlik sorunu da giderilmektedir. Beş oda, bir mutfak, iki banyo ve bir yemekhanesi olan kurumda yirmi dört öğrenci ranzada yatmakta, diğerleri de yer yataklarını kullanmaktadırlar.

---

[5] Medresede 3 yıl eğitim aldıktan sonra öğrenciye verilen ad.

2.13. Bâb'us-Selâm Medresesi

1993 yılından beri eğitim veren medrese, Bâb'us-Selâm Camisinin bahçesinde kurulmuştur. Cami imamı aynı zamanda medresenin seydasıdır. Yirmi beş öğrencisi ve iki seydası olan kurumun eğitim programı diğer medreselerle aynıdır. Sabah 8.00'den sonra ders almaya başlayan öğrenciler, gün sonuna kadar tekrar ve ezberleme etkinliği yapmaktadırlar. Her öğrenci, hocadan, ortalama yarım saat ders alır; fakat tecvit dersi sınıf ortamında alınmaktadır.

Öğrenciler, Açık Öğretim İmam Hatip ve İlahiyat ön lisans programlarına kayıtlıdırlar. Medresenin temizliği ve yemekler öğrenciler tarafından yapılmaktadır. Medresede üç ders odası ve bir müderris odası bulunmaktadır.

4.15. Akbaş Medresesi

Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin Akbaş köyünde faaliyet göstermektedir. Caminin zemin katı medrese olarak kullanılmaktadır. Dört odası bulunan medresede toplam on dört öğrenci bulunmaktadır. Cami imamı aynı zamanda medresenin de hocasıdır. Yirmi yıllık bir medrese hocalığı tecrübesine sahip olan ve icazet de veren hoca, kimi zaman sabah namazından sonra kimi zaman daha geç saatlerde medreseye gelerek ders vermeye başlamaktadır. Bu medresede bir öğrenci ortalama yedi yıllık bir eğitimden sonra mezun olabilmektedir. Yazılı programı olmayan medresede siyer, fıkıh ve hadisle ilgili bazı kitaplar okunmakla beraber genelde tablo 17'de gösterilen program takip edilir:

Tablo 17:Akbaş medresesinde okutulması zorunlu olan kitaplar

Birinci bölüm	Kur'an, Mevlit, Nehcu'l Enam, Nubahar, Ğayetu'l- İhtisar,
İkinci Bölüm	Emsile, Bina, Izzi, Avamil, Zuruf, Terkip, Şerhul Muğni, Saduddin, Hal, Şerhu'l Kıtr
Üçüncü Bölüm	Suyuti, Molla Cami, Muğni tulab, Fenari, Kavli Ahmed, Şerh'u Şemsiye
Dördüncü Bölüm	Risaletul Vad'ı, İstiare, Münazara, Muhtasar
Beşinci Bölüm	Şerhu'l Akaid, Usul'û Fıkıh

Medresenin giderleri köy halkı tarafından karşılanmaktadır. Sabah kahvaltısı ve akşam yemeği, köylülerden temin edilmekte, öğle yemeği ise öğrenciler tarafından hazırlanmaktadır. Köy halkı, medresenin ekmek ihtiyacını tandır ekmeğiyle karşılamaktadır. Caminin zemin katı olarak kullanılan medresede yer yatakları kullanılmakta ve kış mevsiminde ısınma sorunu soba kullanılarak giderilmektedir.

2.14. Mirzabey Medresesi

Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin Akbaş köyünde faaliyet göstermektedir. 2009 yılında yapılan caminin zemin katı medrese olarak kullanılmaktadır. Tek hocası ve on öğrencisi olan bu kurumda öğrenciler yemeklerini yapmaktan sorumludur. Öğrencilerden dört tanesi aynı zamanda okula gitmektedir. Bu kurum öğrenci sayısı bakımından Diyarbakır'ın en küçük medresesidir.

3. SİİRT VE ÇEVRESİNDE FAALİYET GÖSTEREN GELENEKSEL EĞİTİM KURUMLARI (MEDRESELER)

Ülkemizin Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan Siirt, 16 Mayıs 1990 yılında il olmuştur. Bu ilde 34 okul öncesi, 274 ilköğretim ve 15 ortaöğretim kurumu bulunmaktadır.[1] 1982 yılında Siirt Eğitim Enstitüsü, Siirt Eğitim Yüksekokulu adıyla Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne bağlanmıştır. Bu ilin sınırları içinde geleneksel eğitim metotlarıyla eğitim veren medrese sayısı dokuz'dur. Bu il sınırları içinde olan medreselerde bulunan öğrenci sayısının fazla olması dikkat çekmektedir. Bunun sebebi Siirt ilinin geleneksel medreselerinin tanınmış olmasından kaynaklanmaktadır.

3.1. Gözpınar Medresesi

3.1.1. Tarihi gelişimi ve idari yapısı:

2006 yılında, iki seydanın öğrencilere ders vermeyi kabul etmesiyle medrese faaliyete geçmiştir. Halkın talebi ve müderrislerin ilimlerini aktarma isteği, medresenin kurulmasında etkili olmuştur. Seydalar, kadrolu imam olarak da çalışmaktadırlar. Öğrencilere Kur'an-ı Kerim ve tecvit dersini öğretmek amacıyla bir de yardımcı seyda bulunmaktadır. Resmi statüsü yatılı Kur'an kursudur.

3.1.2. Öğretim kadrosu

Medresede iki seyda çalışmaktadır. Ders verme işi sabahtan akşama kadar devam etmektedir. Her seyda, sayıları günde 10-15 arasında değişen öğrenciye ders vermektedir. Ders alan öğrenciler, iki 'müntehi'nin[2] yanında derslerini tekrar ederek pekiştirmektedir.

3.1.3. Öğrenciler

Burada, otuz öğrenci bulunmaktadır. Medreseye kaydolmak için öğrencinin ilköğretim mezunu olması ve öğrenci üzerinde yapılan gözlemde medrese eğitimini alacak niteliğe sahip olması gerekir. Ayrıca Kuran kursuna kaydı için gerekli olan kimlik fotokopisi, fotoğraf, diploma fotokopisi ve veli onayıyla ilgili dilekçe de istenir. Buradaki bütün öğrenciler Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat ön lisans ve İlahiyat lisansa geçiş yapmaktadırlar. Öğrenciler Batman, Siirt, Şırnak, Diyarbakır ve

[1] http://www.meb.gov.tr/Stats/ist9899/ist_8.htm
[2] İcaze alan, mezun kimse

Van şehirlerinden gelmektedir. Öğrencilerin ahlaki gelişimi ve davranışlarının nasıl olması gerektiği konusunda hassas davranıldığı için öğrenciler ve öğretmenler arasında herhangi bir sorun yaşanmamaktadır.

3.1.4. Eğitim-öğretim

Öğrencilerin daha etkili öğrenebilmelerinde eksikliklerinin olduğunu söyleyen müderris, bir öğrencinin genelde yedi yıl içinde mezun olduğunu söylemektedir. Medresede yazılı bir eğitim programı olmamakla beraber, öğrencinin hangi dersleri alacağı bellidir. Gelen öğrenci için önemli olan ilk unsur, Kur'an-ı Kerim ve tecvitli okumadır. Sonra bazı akide kitapları ve sarf ilmi (*Emsile, Bina ve İzzi*) ile eğitime devam edilir. Nahiv derslerine geçilir. Yazılı programı olan medreseler, eğitim programlarını yedi yıl göstermelerine karşın sınıf geçme sistemi olmadığı için öğrencilerin öğrenme hızına bağlı olarak, mezun olma zamanı kısalmakta veya uzamaktadır. Diğer medreselerde verilen derslerle bu medresede verilen dersler aynıdır. Öğrenciler, bu medresede gece gündüz derslerle ilgilenmekte ve bazı öğrenciler yıllarca eve gitmemekte ve herhangi bir tatil söz konusu olmamaktadır. Medresede başarılı bir öğrenci beş-altı yılda mezun olmaktadır. Buradan mezun olanlar imam ve müezzin olarak çalışmaktadırlar.

3.1.5. Bina durumu, ders araç gereçleri

İki katlı medresede; sekiz müzakere odası, iki yatakhane, iki lavabo, bir banyo bir mutfak ve bir yemekhane bulunmaktadır. Ders kitapları ve yazı tahtası dışında, kullanılan herhangi bir ders araç gereci bulunmamaktadır. Bilgisayar bulunmakla beraber eğitim amacıyla kullanılmayıp resmi işlemler için çalıştırılmaktadır. Ayrıca öğrenciler, derslerine yardımcı olması için yazılı dokümanlar da hazırlamaktadır. Diğer medreselerin kitaplarında bulunan kitaplar burada da mevcuttur.

3.1.6. Mali durum, gelir ve giderler

Halkın verdiği sadaka ve yardımlarla geçimini sağlayan medresede, iki yardımcı müderris çalışmaktadır. Bu görevlilere asgari ücretin altında bir ücret verilmektedir. Genel olarak köylüler erzak yardımında bulunmaktadır.

3.1.7. Öğrencilerin günlük ihtiyaçları, yemek, çamaşır, temizlik işleri

30 öğrenci, sırasıyla her öğünde iki veya üç çeşit yemek yapmaktadır. Her ay, müderris tarafından hazırlanan yemek listesine uyulur. Her öğrenci için bir ranza bulunan medresede kalorifer bulunmadığı için yakılan sobalarla ısınma sorunu giderilmektedir. Bir öğrenci, ihtiyaç duyduğu kadarıyla tatil hakkına sahiptir. Ama genelde bu süre yılda bir ay sürmektedir. Medresenin her bölümünün temizliğinden sorumlu öğrenciler vardır. Bu medresede temizliğe özellikle önem verilmekte ve temizlikten sorumlu öğrenciler üzerinde hassasiyetle durulmaktadır.

3.2. Gre Çelo Medresesi

3.2.1. Tarihi Gelişimi ve Teşkilatı

Medrese, 1994 yılında Beşiri'nin Kütüklü köyünde, faaliyetine, bir seydayla başlamıştır. Kuran kursu statüsündedir. Üç katlı bir binası olan medrese, şu anda bir büyük seyda ve altı yardımcı seyda olmak üzere yedi kişilik bir eğitim kadrosuna sahiptir. Medresede toplam elli öğrenci mevcuttur. Yazın yaz kursuna gelenlerle beraber bu sayı 80'e kadar çıkmaktadır. Öğrenciler Batman, Diyarbakır, Siirt, Van ve Muş illerinden gelmektedir.

Ders verme işi sabah 07.30'da başlar. Her seyda, yedi öğrenciye ders verir. Ders verme işi akşama kadar sürer. Bazı derslerde öğrenciler bir grup olur. Bunun sebebi bazı derslerin ortak olmasıdır. Örneğin bir hadis dersine, 15-20 kişilik gruplar halinde katılım sağlanmaktadır. Diğer medreselerde verilen derslerin aynısı burada da verilmektedir. Beş yılık zorunlu eğitimden sonra fıkıh, tefsir gibi alanlardan birinde uzmanlık dersleri verilir. Bu dersler, seçmeli ders olarak öğrenciye sunulmakta ve öğrenci birini seçerek, iki yıl süreyle seçilen alanda uzmanlaşma eğitimi almaktadır. Buradan mezun olan öğrenciler, kadrolu veya fahri imam olarak çalışmaktadır.

3.2.2. Bina durumu, ders araç gereçleri

Üç katlı medresenin üst katında; dört müzakere odası, iki yatakhane, iki lavabo, bir banyo, bir mutfak ve bir yemekhane bulunmaktadır. Ders kitapları dışında yazı tahtası ve şahsi bilgisayarlar bulunmaktadır. Seydalar bazen internet üzerinden de araştırma yapmaktadır.

3.2.3. Mali durum, gelir ve giderler

Medresenin sabit geliri yoktur. Bazı yıllarda köylüler, bazı arazileri medresenin geliri için ekmektedir. Medresede bir aşçı vardır. Her öğünde 2 çeşit yemek mevcuttur. Sabah kahvaltısı ise öğrenciler tarafından sırayla hazırlanmaktadır. Kendisine asgari ücretin altında bir maaş verilmektedir. Aşçı da burada ders almaktadır. Köylüler diğer fahri müderrislere zekât vermekte ve müderrislerin ihtiyacı karşılanmaktadır.

3.2.4. Öğrencilerin günlük ihtiyaçları, yemek, çamaşır, temizlik

Medresenin temizliği cezalı öğrenciler tarafından yapılmaktadır. Kurallara uymayan, sigara içen, ders esnasında konuşan ve dersini ezberlemeyen öğrenciler medrese temizliğinden sorumludur. Cezalı öğrenciler olmadığında gönüllü öğrenciler temizlik yapmaktadırlar. Aşçı yemek ve bulaşık işlerinden sorumludur. Öğrenciler yatakhanede bulunan ranzalarda yatmaktadır. Bazı öğrenciler yer yataklarında yatmaktadır.

3.3. Tillo Medresesi

Siirt ilinin Aydınlar ilçesinde 50 yılı aşkın süredir faaliyet gösteren Tillo Medresesi, sadece bölgenin değil aynı zamanda ülkemizin en büyük medreselerindendir. Molla Burhan adındaki âlimin çabalarıyla kurulan medreseye, ülkemizin her bölgesinden öğrenci gelmektedir. İki ayrı binada 400'den fazla öğrencisi ve 20 seydası olan medrese, öğrenci alırken, öğrenciler nitelikli bir komisyon tarafından sınava tabi tutulur ve sınav sonucuna göre hafızlık bölümü veya şer'i ilimlerin okutulduğu bölüme yerleştirilir. Medresenin eğitim programı, bölgenin diğer medreselerinde de uygulanmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi de diğer medreselerde ders veren hocaların birçoğunun bu medreseden mezun olmasıdır. Ortalama sekiz yılda mezun olabilen öğrenciler, medrese sorumluları tarafından değerlendirildikten sonra gerekli görüldüğünde Kuran'dan ya da belirli bir seviyeden başlamaktadırlar. Öğrencilere kelam, hadis ve fıkıhla ilgili birçok eserin okutulmasının yanı sıra öğrenciler şu dersleri almakla mükelleftirler: *Emsile*, *Bina*, *Izzi*, *Avamil Cürcani*, *Zuruf*, *Terkip*, *Sadullah Sağir*, *Curumiye*, *Şerhul Muğni*, *Sutur* (istiare), *Sadini* (izzi'nin metnidir), *Hal*, *Şerhu'l Kıtr*, *Suyuti*, *Cami*, *Muğnitullah*, *Sülem* (ders hocasının

isteğine bağlı), *Kavli Ahmed* ve *Fenari*, *Risale-i Ved'iye*, *Usamul İstiare*, *Velediye*, *Ğebiye*, *AbdulĞafur*, *Şerhu Şemsiye*, *Muğtasar*, *Cevherul Tevhid* (kelam ilmi).

Tillo medresesinin bölgedeki diğer medreselere oranla daha kurumsal olduğu söylenebilir. Bu bölgenin 800 yıllık bir geçmişinin olduğunu söyleyen müderris, son 50 yılda ailesinin bu medresede hizmet verdiğini, 17.10.2010 tarihindeki icazetname töreninde ifade etmiştir. Ayrıca sadece bölgede değil Arabistan'da da kendi medreselerinden 'ilimden önce edebin öğretildiği yer' olarak bahsedildiğini vurgulamıştır. Medreselerin yasal olarak izinsiz konumda olması, medrese çevresinin mezuniyet törenini de etkilemiştir. Mezuniyet töreninin yapılacağı tarih, birçok misafirin geleceği ve basına yansıyacağı ihtimalinden dolayı sadece öğrenci yakınlarına ve bazı müderrislere haber verilmesi yeterli görülmektedir.

İki ayrı binada eğitim faaliyetini sürdüren Tillo Medresesi, iki yıl önce faaliyete giren ikinci binasıyla, modern bir eğitim kurumu ve yurdu çağrıştırmaktadır. Gözlemlenen 23 medrese içinde, en büyük ve kurumsal niteliği olan bir medrese olarak görülmektedir.

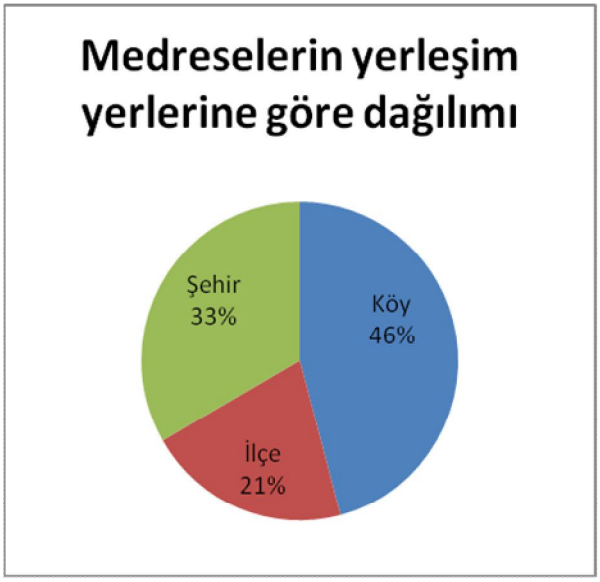
3.4. Diğer medreseler

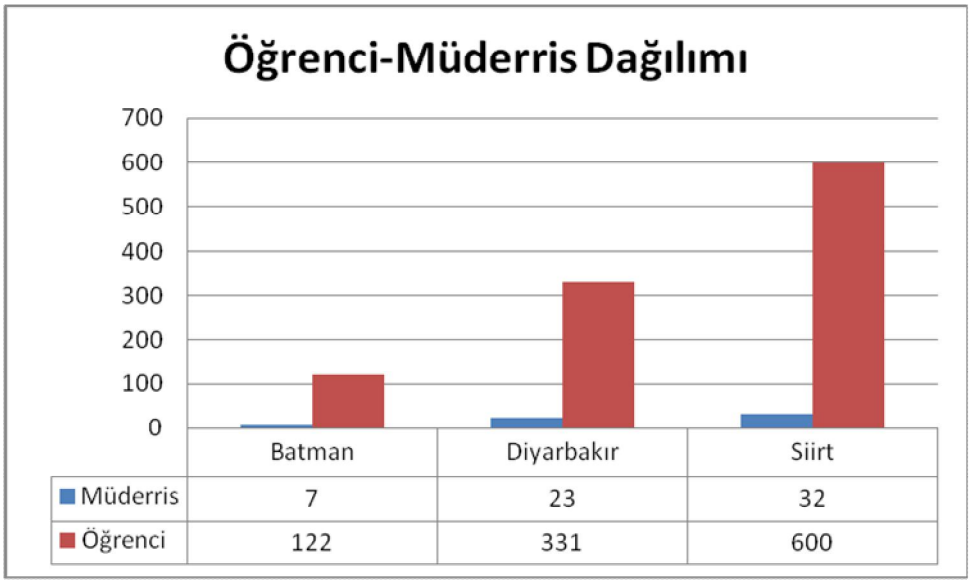
Siirt ilinin aynı zamanda ülkemizin en büyük medreselerinden olan Tillo Medresesi dışında birçok medrese de mevcuttur. Bunlar Molla Hüseyin Medresesi, Molla Bedri Medresesi, Şeyh Kazım Medresesi, Seyid (molla) Abdurrahman Medresesi ve Zınav Medresesi günümüzde geleneksel eğitim metoduyla ders veren medreseler arasındadır.

Tablo 18: Gözlem yapılan medreselerin listesi

No	Bulunduğu yer	Medrese adı	Müderris sayısı	Öğrenci sayısı
1	Batman-Merkez	Beyder	2	19
2	Batman-Kozluk	Molla Sabri	1	20
3	Batman-Merkez	Kubbeli	1	20
4	Batman/Beşiri	Molla Metin	1	33
5	Batman/Beşiri	Cimzerk	2	30
6	Diyarbakır/Silvan	Hıznevi	2	20
7	Diyarbakır/Bismil/Yukarı Dolaylı Köyü	Fedle	1	12
8	Diyarbakır/Bismil/Yukarı Sazlık Köyü	Molla Hasan	1	10
9	Diyarbakır/Bismil/Başaklı Köy	Başaklı	5	70
10	Diyarbakır/Bismil/Boşalan Köy	Boşalan	1	15
11	Diyarbakır/Bismil	Şube	1	15
12	Diyarbakır/Bismil/Yuvacık Köy	Yuvacık	2	20
13	Diyarbakır-Merkez	Halid Bin Velid	1	15
14	Diyarbakır-Merkez	Otogar	1	20
15	Diyarbakır-Merkez	Sanayi	1	20
16	Diyarbakır-Merkez	Cami köşesi	1	15
17	Diyarbakır-Merkez	Fakülte	2	50
18	Diyarbakır-Merkez	Babusselam	2	25
19	Diyarbakır/Bismil/Akbaş Köy	Akbaş	1	14
20	Diyarbakır/Bismil/Mirzabey Köyü	Mirzabey	1	10
21	Siirt/Kurtalan/Gürpınar Köyü	Gürpınar	2	30
22	Siirt/Kurtalan/Gıre Çelo Köyü	Gıre çelo	7	70
23	Siirt/Tillo	Tillo	20	450
24	Siirt/Kurtalan/Zınav	Zınav	3	50
		Toplam	**62**	**1053**

Tablo 19: Medreselerin yerleşim yerlerine göre ve müderris-öğrenci dağılımı

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kökeni İslâmiyet'in ilk dönemlerine kadar uzanan dinî eğitim kurumu niteliğindeki medreseler, ilk defa Selçuklular döneminde kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Tarihsel süreç içinde İslam dünyasının farklı bölgelerinde farklı nitelik ve görünümlerde medreseler ortaya çıkmıştır. Bu farklılık bölgelerin doğal ve beşeri koşullarının neticesinde meydana gelmiştir. Kuzey Afrika, Ortadoğu, Orta Asya ve Uzakdoğu gibi coğrafyalarda gerek mimari, gerekse program ve geleneksel yapı bakımından çok farklı medreselerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunlar arasından en önemlilerinden biri şüphesiz Selçuklu ve Osmanlı döneminde kendilerine has özellikleri bulunan eğitim kurumları olan medreselerdir. Bu devletler döneminde gelişen medreseler diğer coğrafyalarda gelişenlerden çeşitli yönleriyle, en başta özgün birikimleri ve ilim anlayışlarıyla ayrılırlar. Bununla birlikte çok geniş bir coğrafyada hüküm süren Osmanlı devleti içinde de yeknesak bir medrese sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Balkanlardaki medreseler, Ortadoğu ve Kuzey Afrika medreseleri ile merkez ve merkeze yakın vilayetlerdeki medreseler arasında yapı, işlev, program ve işleyiş bakımından belirgin farklılıkların olduğunu söylemek mümkündür. Bütün bu farklılıklara kaşın Osmanlı medreselerinin ortak üst değerler içinde varlığını sürdürdüğü de bir gerçektir. Bu üst değer en başta İslamî ilimlerin öğretilmesi, üretilmesi, yeni nesillere aktarılması ve bölgenin koşullarına göre pratiğe dökülmesidir.

Diğer İslam ülkelerine göre, Osmanlıların daha da geliştirdiği bu kurumlar, dönemin temel eğitim kurumu olmuştur. Öyle ki, Osmanlı dönemi eğitim kurumu denildiğinde, devletin sınırlı düzeydeki eğitim ihtiyacını karşılamak üzere başka pek çok kurum olmasına karşın ilk akla gelen medreselerdir. Sıbyan mekteplerinden sonra orta düzeyde medreselerin yanında en üst seviyede ve farklı amaç ve işlemlerle eğitim yapan türleri de vardır.

Osmanlı hâkimiyetinde olan topraklarda kaç medresenin olduğu, başkent, şehirler ve kırsal bölgelerdeki medreselerin durumu, özellikle eğitim programları (tek merkezden hazırlanan programlarının yoksunluğu) vb. konularda genel bir değerlendirme yapmak zordur. Bu durum, araştırmacıların konu ile ilgili yeterli verilere ulaşamamasına ve bilimsel değerlendirmelerin sınırlı olmasına neden olmuştur. Ayrıca

her medreseyi ayrı ayrı değerlendirme sorunu, Osmanlı medreselerinin bir bütünlük içinde değerlendirilmesini ve araştırılmasını da zorlaştırmaktadır.

Modernleşmenin etkisiyle medreseler üzerinde, Osmanlının yaklaşık olarak son iki asrında ıslahat çalışmaları planlanmış, kimi defalar bu düzenlemeler başarıyla uygulamaya konulmuştur. Ancak burada köklü bir başarıdan ve dönüşümden bahsetmek zordur. Batılılaşma süreci olarak da bilinen modernleşme hareketleri kapsamında medreselerden beklenen değişimin gerçekleşmemesi dolayısıyla, devletin bu kurumlardan beklentisi kalmamış ve bunlar kendi hallerinde bırakılmışlardır. Sadece Batılılaşmanın sonucu olarak değil, medreselerin Sünnilik politikasını gütmesi, kullanılan kaynakların sınırlılığı, araştırma konusundaki yetersizlikleri, eğitim programlarındaki yetersizlikler ve medrese yönetiminden kaynaklanan sıkıntılar gibi çok boyutlu faktörlerin etkisiyle medreseler, belirli bir dönemde kazandığı toplumun en temel eğitim kurumu olma özelliğini yitirmiştir. Son olarak medreseler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra da 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla kapatılmıştır.

Osmanlının son döneminden bu güne gelinceye kadar medreseler bazı dönüşüm ve değişimler yaşamışlardır. Özellikle Tanzimat döneminden itibaren değişimlerin çoğu ders programları alanında gerçekleşmiştir. Bu çalışmada XVII. asırdan başlayarak XVIII, XIX, XX ve XXI. asır programları karşılaştırılmış ve aralarındaki farklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında Osmanlı medreseleri ve bu günün Doğu (Diyarbakır, Siirt ve Batman medreseleri ölçüt alınarak) medreseleri arasındaki farklar ortaya konulmuştur. Devlet okullarının hızla yaygınlaşması ve bu okulların müfredatlarında sosyal ve fen bilimlerinin olması, medrese programlarında Osmanlının son dönemine kadar var olan bu ilimlerin tamamen müfredatlardan çıkarılmasına sebep olmuştur. Şöyle ki, II. Meşrutiyet dönemi medreselerinin programlarına bakıldığında bu günün resmî okullarında okutulan pek çok bilimsel derslerin de olduğu görülmektedir. Bu araştırmada adı geçen bölgede varlığını bu güne kadar sürdürmüş olan medreseler daha çok biçimsel özellikleri bakımından incelenmiştir.

Osmanlı medreseleri arasında belirgin özelliğe sahip bölgelerin arasında Doğu (Şark) medreseleri zikredilebilir. Doğu medreseleri özellikle bugünün ölçüleri ile Doğu ve Güneydoğu illeriyle Kuzey Irak ve Suriye bölgelerinde hüküm süren dinî bilgilerin öğretildiği eğitim merkezleri olarak belirlenebilir.

Medreseler, Osmanlı döneminde mevcut toplumsal yapıyı koruyup toplumsal zihniyetin korunmasında ve sürdürülmesine en önemli fonksiyonu üstlenen kurumlardır.

Tarihsel birikimi, esas alarak mevcut örf, kültür, inancı elinde tutan kurum olması sebebiyle bilgiyi aktarma işlevlerini yerine getirmişlerdir. Medreselerin Osmanlı dönemindeki varlık gerekçesi en başta dinî bilgilerin öğretilmesi ve üretilmesi ihtiyacına dayanır. Aynı şekilde Cumhuriyet döneminde de resmen kapatılmasına karşın bir şekilde devam etmesi, toplumsal ihtiyaçlar bağlamında izah edilebilir.

Medreselerin bu güne kadar ulaşması, modernizmin meşruiyet problemi ile inşa ettiği gelenek ve muhafazakârlık meselesiyle ilgilidir. Geçmişle irtibatı koparmayı temel bir ilke olarak benimseyen modern hayat karşısında tarih ve geleneğin sürdürülmesini ve bugünü belirlemesini savunanlar, isteklerinde başarı sağlayabilmek için bu güne kadar yaşamış kurumların devamında ısrarcı olmuşlardır. Bu sebeple de tarihî geçmişin ve geleneğin sürdürülmesinde en önemli fonksiyonu icra eden eğitim kurumlarına her zaman ciddi bir önem verilmiştir.

Sadece din alanında değil sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamla ve özellikle kültürle ilgili konularda mevcut durumu koruma taraftarı olan muhafazakârların göstermiş olduğu tavır, medreselerin faaliyetlerine devam etmesini sağlamıştır. Toplumsal ve kurumsal değişimlere karşı durağan tavırları olan ve halkın bir bölümünü oluşturan kesim, herhangi bir parti ve örgüt çalışmasına bağlı olarak değil, doğal bir refleksle koruma mücadelesi vererek, asırlardır süregelen bilgilerin devam etmesini, aktarılmasını ve geleceğe taşınmasını istemişlerdir.

Türkiye'nin doğusunda faaliyet gösteren ve bu araştırmaya konu olan eğitim kurumları, söz konusu toplumsal doğallığın bir ürünü olarak varlık göstermektedir. Bu gün İslamî ilimlerin öğretilmesi ve üretilmesi geleneğinin, son derece güç şartlarda devam ettirilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır. Çünkü medrese geleneğinde öğrencilerden herhangi bir ücret alınmamaktadır. Osmanlıda vakıf sistemi ile ayakta duran medreseler bu günkü şartlarda başta devletten olmak üzere, diğer hiçbir kurumdan herhangi bir ekonomik destek almamaktadır ve belirgin bir vakıf gelirine de sahip değillerdir. Bu kurumlar halkın verdiği yardımlarla günlük ihtiyaçlarını karşılayarak faaliyetlerine devam etmektedirler. Öğrenciler medrese imkânları doğrultusunda temizlik ve yemek işlerini yapmaktadır. Öğrenci sayısı 50'yi geçen medreselerde yemek için bir personel çalıştırılmakta veya yemek fabrikalarından yemekler istenmektedir. Medrese hocaları medresenin gelir ve giderinden sorumludur. Bazı medreselerin inanılmaz boyutlarda ekonomik sıkıntı yaşadığı gözlenmiştir. Araştırmacı tarafından ziyaret edilen medreselerde temizlik ve hijyenin de çoğu kere ihmal edildiği ve ancak asgari düzeyde yaşayacak kadar bir malî imkâna sahip oldukları görülmüştür. Bu durum

onların ne kadar zor şartlarda inandıkları değerler uğruna mücadele ettiklerini göstermektedir.

Yapılan araştırmada bölgede birçok faal medresenin mevcut olduğu görülmüştür. Bu eğitim kurumları varlıklarını ya devlete bağlı resmi Kur'an Kursu ya da öğrenci yurtları, ilim dernekleri ve değişik adlardaki sivil toplum kuruluşları niteliğinde devam ettirmektedir. Bu eğitim kurumları senenin bütün aylarında açıktır ve eğitim işlerine ara vermeden devam etmektedir. Buralara devam eden öğrenciler bir taraftan açık öğretim kademelerini de aksatmadan yürütmeye çalışmakta ve resmî diploma alma mücadelesi vermektedir. Çünkü ancak bu sayede ileride iş bulma imkânı söz konusudur. Medreseden mezun olanlar, açık öğretimden aldıkları diplomaların sağladığı imkânla bazı resmi görevlere atanabilmektedir. Bu şekilde bölgede pek çok imam ve müezzin bulunmaktadır. Bu görevliler, bulundukları yerde Kuran'ı okumayı ve halka gündelik dini bilgileri öğreterek onların ihtiyaç duyduğu eğitim ihtiyacına cevap vermektedir. Böylece din eğitimi hizmetlerine ciddi şekilde katkı sağladıkları görülmektedir. Üstelik bölgede faaliyet gösteren medreselerden mezun olarak atanan din görevlilerine halkın bakışı ve iletişim kurma derecesi, resmî okullardan mezun olarak gelip görev yapanlara göre kıyaslanamayacak derecede olumlu yönde farklı olduğu yapılan gözlem ve görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Halk bu insanlara daha çok itibar etmekte, onların sözüne değer vermekte ve onlara yardımcı olmaktadır. Hatta pek çok yerde bu insanlar bir kanaat belirleyicisi olarak rol almaktadır.

Bilindiği üzere bu kurumlar 1924'te resmen kapatıldıkları için, medreselerin devamını sağlayan ve buralarda görev yapan ya da farklı şekillerde iletişimi olan insanlar çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu insanlar bazen devlet düzeni bozmak, devletin niteliğini değiştirmek, örgüt kurmak, yasa dışı faaliyetlerde bulunmak, bazen de devlet düşmanlığı yapmak gibi iddiaların muhatabı olmuşlardır. Bu tür isnat ve iddialar sebebiyle gözaltına alınan pek çok medrese çalışanı olmuştur. Araştırma sırasında hem yapılan gözlemlerde hem de birebir görüşmelerde söz konusu iddiaları asla kabul etmediklerini belirtmişlerdir. Üstelik burada görev yapanların ve hizmet alanların yegâne inancının iyi derece İslâmi ilim öğrenmek olduğu görülmüştür. Bu istek hemen her özne tarafından tekrarlanmıştır. Bunun dışında hiçbir beklentilerinin ve gelecek planlarının olmadığı söylenmiştir.

Üzerinde araştırma yapılan medreselerin mesken durumlarına ve mimari özelliklerine bakıldığında da değişik görünümler edinilmiştir. Bazıları eski tarihi yapıların yeniden kullanılmasıyla hayatını devam ettirirken, bazıları da tamamıyla

modern dönemin imkânlarıyla yapılmış modern binalardan oluşmaktadır. Bunun yanında evden bozma, bodrum, cami altı gibi hemen her bakımdan eğitim için uygun olmayan yerlerin medrese olarak kullanıldığı da gözlenmiştir.

Medreselerin bir kısmı tamamıyla kendileri için yapılan binalarda hizmet etmektedir. Bir kısmı da cami avlusunda yapılan bir veya birkaç odadan oluşan yapıdan oluşmaktadır. Öğrencilerin yatılı olarak kaldığı bu kurumlarda genellikle 10-30 arasında öğrenci ve bu öğrencilerin eğitimiyle ilgili bir müderris bulunmaktadır. Öğrenci sayısının fazlalaştığı yerlerde doğal olarak müderris sayısının da daha fazla olduğu görülmektedir. Bölgede müderrislik görevini yapanlara "Seyda" denilmektedir. Seydaların bu görevi yapmaları için başarılı bir medrese eğitimi almaları yeterli olmaktadır. Fakat Osmanlı medreselerinde üst düzey dersleri verebilen ve Rüûs sınavını geçenler bu görevi yapmıştır. Böylece bu güne gelinceye kadar müderris'in anlamında bir daralma olmuştur. Bu gün, bölgede kendilerine müderris denilen orta düzeyde ders okutan kişiler ile Osmanlı dönemi medreselerinin müderrisleri arasında bir benzerlikten söz etmek son derece güçtür.

Medreseye kayıt olmak için gelen öğrenciler genelde İlköğretim mezunudurlar. Belirli bir yaş sınırlaması olmamasına rağmen ilköğretim mezunu ve 15'i geçmiş hemen her öğrenci buraya talebe olarak kabul edilmektedir. Elbette bu medreseler sadece erkeklere hizmet vermektedir. Kızlara yönelik bir medrese faaliyetine rastlanmamıştır. Öğrenciler medrese eğitimleri sırasında başka medreselere geçiş yapabilmekte veya bir süre eğitime ara verebilmektedir. Bu kurumların programlanmış bir tatili yoktur. Öğrencilerin tatil vakitleri, medreseler yılın her zamanında açık olduğundan onların ihtiyaçlarına ve genelde de dinî bayramlara göre ayarlanmaktadır. Bu tatil süresinin bir hafta ile bir ay arasında değişiklik gösterdiği belirtilmiştir.

Medreselerin çoğu kendi isimleri ile tanınmak yerine Molla Sabri, Molla Metin Medresesi gibi ders veren hocaların isimleri ile anılmaktadır. Bu kurumlar tamamıyla hocaların sorumluluğu altındadır. Bütün kurallar ve özellikle ders programı hocaların kontrolündedir. Medreseler arasındaki tercih farkını buralarda görev yapan personelin performansı belirlemektedir. Öğrencinin öğrenme hızı, medrese eğitimi için önemlidir. Bu durumda bazı öğrenciler altı bazıları ise sekiz yılda mezun olabilmektedirler. Bir medrese eğitimi ortalama yedi yıl kadar sürmekte ve sonunda icazet/diploma verilmektedir.

Osmanlı medreselerinde uygulanan icazet geleneği incelenen medreselerde de devam etmektedir. Öğrencilere verilen diploma niteliğinde olan icazet, tanınmış

medrese hocalarının düzenlediği törenlerle öğrenciye verilmektedir. Öğrenci yakınları, diğer medrese öğrenci ve hocaları ayrıca çevre halkının katıldığı icazet töreninde dualar okunmakta ve icazet veren hocanın isminden başlayarak, bu ilmin öğretilmesini sağlayan kişilerin isimleri okunmaktadır. İcazet öğle yemeğinin ardından öğrencilerin yakınları, arkadaşları ve hocaları ile çekilen fotoğraf çekimleriyle sona ermektedir.

Üzerinde gözlem ve inceleme yapılan 23 medresede, 62 medrese hocası ve 1053 öğrenci olduğu tespit edilmiştir. Medrese eğitiminin yedi yıl olduğu göz önüne alındığında, yılda ortalama 150 öğrencinin bu kurumlardan mezun olduğu görülmektedir. Mezunlar imam veya müezzini olmayan camilere imam hatip diplomaları olduğu için KPSS sınavındaki başarılarına göre atanabilmektedirler. Bazı mezunlar ise fahri imam olarak köy camilerinde çalışmaktadır. Gözlem sonuçlarına göre köylülerle güçlü sosyal bağı olan bu kimseler, köylülerin verdiği zekât ve yardımla geçimlerini sürdürmektedir.

Medreseler günümüzde genel olarak din adamı yetiştirerek topluma hizmet etmektedir. Son zamanlarda İmam Hatip Lisesi ve İlahiyat Fakültesi mezunlarının kadrolu imam olarak atanmaları, medrese mezunlarının fahri imam olarak çalışabilecekleri yerleri sınırlandırmıştır. Bu yeni durum karşısında müderrisler, öğrencilerini aşırı bir şekilde açık öğretim İmam Hatip Lisesi ve açık öğretim ön lisans İlahiyat programlarına yönlendirerek, bu soruna çözüm arayışına girmişlerdir. Medrese öğrencileri mezun olduktan sonra, ilgili memurluk sınavlarına girmeyi denemektedir. KPSS sınavını geçenler başta dinî hizmetler olmak üzere diğer devlet memurluklarına da atabilmektedir.

Faaliyet gösterdikleri yerlerde bu kurumlar, bazı adli vakaları çözerek toplumun huzurunu korumada da önemli rol aldıkları gözlenmiştir. Bilindiği üzere Güneydoğu Anadolu bölgesinde aşiretler ve geniş aileler mevcuttur. Ataerkil hayat tarzının belirgin bir şekilde hüküm sürdüğü bölgede, karar alma mekanizmaları sert bir şekilde gelenekseldir. Farklı kabile ve aşiretler arasında çeşitli nedenlerle çıkan kavgalar, medrese hocalarının/müderrislerinin araya girmesi ve arabuluculuk yapmasıyla mahkemeye gidilmeden çözülebilmektedir. Halk bu hocaların verdiği kararlara güvenmekte onları doğal ve adil bir hâkim ve hakem olarak kabul etmektedir. Öyle ki, anlatılanlardan anlaşıldığına göre, pek çok kan davası ve ölümle sonuçlanabilecek sorunlar ancak müderrislerin arabuluculuyla barışa dönüşebilmektedir. Bunun farkında olan medrese âlimleri, sorunların çözümünde mahkeme gibi davranmaktadır. Boşanma, alacak- verecek davaları, kan davaları, arazi ve miras sorunları en çok çözülen hukuki

olaylardandır. Toplumun âlimlere ve müderrislere duyduğu güven ve saygı, onların kararlarının bağlayıcı olmasını sağlamıştır. Bu uygulamanın hâla canlı bir şekilde devam ediyor olması medreselerin toplum nezdinde güvenilir, itibar ve sevgi gören bir kurum olduğunu gösterir.

Medreselerin en ilginç özelliklerinden biri kuşkusuz eğitim ve öğretim metodudur. Burada genellikle bireysel öğrenme yöntemleri kullanılır. Her öğrenci hocadan ders aldıktan sonra o gün boyunca dersi öğrenme veya ezberleme faaliyeti ile ilgilenmektedir. Bunun yanında medreselerde ezber önemli bir eğitim aktivitesi olarak görülür. Ezberin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için ise öğrencinin önce kendi kendine uzun bir çalışma süresine ihtiyaç vardır. Ardından da bir arkadaşına ezberini okuması esası gelir. En sonunda hoca kontrol eder. Birlikte çalışmanın özgün formlarından birini burada görmek mümkündür. Modern eğitimin "tutor" ve "mentorluk" olarak tartıştığı "akran eğitimi" geleneksel bir şekilde ve son derece verimli bir halde bu medreselerde yüzyıllardan beri devam ettirilmektedir. Başta müzakere yöntemi olmak üzere medreselerde sürdürülen öğretim ve öğrenim yöntemi, dünya eğitim tarihinin en klasik geleneklerinden biridir ve eski Yunan'dan beri devam etmektedir. Bu sebeple *İslam'da Modernleşme* adlı eseriyle bu çetrefilli konuya büyük bir açılım ve zenginlik kazandıran Gencer, araştırmanın konusu olan medreselerin önemi ve kapatılmalarıyla ortaya çıkan boşluk ve hala zar zor sürdürülmeye çalışılan eğitim ve öğretim yöntemi hakkında son derece ilginç tespitler yapmıştır:

> Türkiye'de Fatih zamanında kadim Yunan geleneğinden mülhem, evrensel bir bilgi vizyonu ile kurulan medreselerin bıraktığı boşluk, bu gün değil İslâmî, sosyal bilimler alanında bile hissedilmektedir. Objektif olarak bakıldığında Osmanlı medreselerinin *ne öğrettiği* eleştirilebilir ancak *nasıl öğrettiği* eleştirilemezdi; zira medreseler, alet ilimleri denen *gramer, mantık belagat* sayesinde öğrettiğini oldukça sağlam öğretirdi. Batı'da bilimsel devrim, öncelikle Aristo'nun getirdiği tümdengelim yerine tümevarıma dayalı bir mantık ile mecazîden uzak formel bir dil geliştiren Bacon'ın metodolojik devrimiyle başladı. Bu gün postmodern dünya da ise tekrar Aristo metoduna dönüş başladı. Bu gün diyelim Harvard Üniversitesi'nde "rhetorical turn" veya "linguistic turn" deyimiyle anlatılan geleneğe dönüş yönündeki metodolojik devrimin Türkiye'nin doğusunda perişan vaziyetteki medreselerde sürdürülmesi, modern dünyanın yaman ironilerinden sayılsa gerektir.[1]

[1] Gencer, **age**, s.799.

Gencer'in medreselerin eğitim ve öğretim yöntemindeki özgünlüğe ve tarihsel süreklilikteki başarıya ve özgüvene yaptığı vurgu son derece yerindedir. Nitekim medresenin öğrettiğini sağlam öğrettiğine yönelik Tanpınar tarafından da yapılmıştır. 19. yüzyıl medresesinin en önde gelen ve en büyük temsilcilerinden biri olan Ahmet Cevdet Paşa'nın tarih, edebiyat, dil, hukuk, eğitim ve dinî ilimlerdeki başarısının kökeni medresede edindiği alet ilimlerine bağlanmıştır.[2] Nitekim Cevdet Paşa medresedeki öğrenme ve öğretme yönteminin ne kadar başarılı olduğunu eserlerinde gösterdiği gibi, kendisi de bu kabiliyeti medreseye borçlu olduğunu ifade etmiştir.[3]

Geleneksel eğitim metotlarıyla ders veren medrese hocaları ve âlimler, toplumdaki görevlerinden dolayı toplumsal lider konumdadırlar. Onlar toplumun huzurunu bozan olaylarla ilgilenerek huzur ortamının gelişmesine etkileri olmaktadır. Bu durum medresenin ve öğrencilerinin saygınlığını bir şekilde devam ettirdiğini göstermektedir. Halk medreselerin nasıl ve ne amaçla işlediğini kendince makul gördüğünden ve benimsediğinden buralara sahip çıkmakta ve elinden geldiği kadar desteklemektedir. Düğün veya benzeri özel günlere medrese öğrencileri davet edilmekte ve öğrencilere ziyafet verilmektedir. Bazı varlıklı kimseler her zaman açık bir şekilde olmasa da öğrenciler için para ve erzak yardımında bulunmaktadır. Bu bir gizlenme olarak değerlendirilebileceği gibi tevazu göstergesi olarak da kabul edilebilir.

Türkiye'nin doğu illerinde yüzyıllardır bir şekilde varlığını sürdürmeyi başarmış dinî eğitim kurumlarını en temelde şekil özellikleri bakımından tanımayı amaçlayan bu araştırma, söz konusu kurumlar üzerine yapılan ilk akademik incelemelerden biri olarak kabul edilebilir. Bedri Gencer'in de açık ve etkili bir şekilde işaret ettiği gibi, geleneksel eğitim kurumu medreselerde okutulan derslerin ne olduğu tartışılabilir ancak öğretme yöntemleri, hoca talebe ilişkileri ve halkla iletişim biçimleri bakımından son derece özgün yönleri bulunmaktadır. Bu özgünlüğün devam ediyor olması Türk eğitim tarihinin önemli yönlerinden biri olarak görülebilir. Elbette toplumsal gelişmeyi, değişmeyi ve medenî hayat tarzını tehdit eden zararlı yönlerinin de belirlenmesi ve bunların yok edilmesi gereklidir.

---

[2] Ahmet Hamdi Tanpınar, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Yay., 9. Bsk., 2001, s.166.
[3] Mustafa Gündüz, **Bir Eğitimci Olarak Ahmed Cevdet Paşa**, Ankara: Otorite Yay., 2010, s.85.

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf -1: Gre Çelo Medresesinden bir görünüm

Fotoğraf- 2. Beşiri Medresesi

Fotoğraf-3. Başaklı medresesinde öğrencilerin yemek yapması için yapılan ocak

Fotoğraf-4.Gökdoğan meedresesinin yatakhane bölümü

Fotoğraf-5. Kubbeli medresesinde bir sınıf

Fotoğraf-6. Hazzo medresesi

Fotoğraf-7. Hazzo medresesinin seyda odası

Fotoğraf-8.Hazzo medresesi bahçesi

Fotoğraf- 9.Sazlık medresesi

Fotoğraf-10. Sazlık medresesinin eski hali

Fotoğraf- 11. Hıznevi medresesi (Caminin zemin katı)

Fotoğraf- 12.Hıznevi medresesinin öğrenci çalışma salonu

Fotoğraf-13. Hıznevi medresesi kütüphanesinden bir bölüm

Fotoğraf-14.Yukarı Dolaylı medresesinde bir öğrenci ders çalışırken.

Fotoğraf- 15. Medrese öğrencisi çalışırken.

Fotoğraf-16.Yukarı Dolaylı medresesi öğrencilerinin yer yatakları

Fotoğraf-17.Yukarı Dolaylı Medresesi mutfağından bir görünüm.

Fotoğraf-18. Hazzo Medresesi avlusu.

Fotoğraf- 19. Öğrenciler Medrese bahçesinde dinlenirken.

Fotoğraf-20.Tillo medresesi.

Fotoğraf-21.Tillo medresesi.

Fotoğraf-22.Akbaş Medresesinin giriş bölümünden bir görünüm.

Fotoğraf- 23.Tillo medresesinin diğer binasından görünüm

Fotoğraf-24. İcazet töreni

Fotoğraf- 25.İcazet töreni

Fotoğraf- 26. İcazet töreni

Fotoğraf-27. İcazet töreni

Fotoğraf-28. İcazet töreni

Fotoğraf- 29. İcazet töreni

Fotoğraf- 30.İcazet Töreninde ailesiyle fotoğraf çeken öğrenci

EKLER

Ek.1. Boşalan medresesi Eğitim Programını

Birinci sınıf		
Birinci dersler	**İkinci dersler**	**Üçüncü dersler**
1-Kur'an-Kerim (tecvitli) **2-Mevlüd-ü Şerif** **3-Nehcül en'am**	**1-Emsile** **2-El- Bina** **3-İzzi** **4-Avami-l Berkavi** **5-Tuhvetu es- seniyye** **6-Zuruf**	**1-Kıssasün nebiyyin** **2-Ğayetul İktisar (şafi ilmihali)** **3-Rıyazüs- Salihin'den seçilmiş 100 Hadis** **4-El-Mukeddimetul Hedremiye**

İkinci sınıf		
Birinci dersler	**İkinci dersler**	**Üçüncü dersler**
1-Durusul El Arabiyye **2-Şerhul Kıtr** **3-Kavaidul İ'rab**	**1-Siretu Hatemu Nebiyyin** **2-Riyazus Salihinden 100 seçilmiş hadis** **3-Ahkamu El İbadet** **4-Cevheretu et'tevhid** **5-Tuhvetu es- seniyye** **6-Zuruf**	**1- Riyazus Salihin**

Üçüncü sınıf		
Birinci dersler	**İkinci dersler**	**Üçüncü dersler**
1-Şez'zul Arf **2-El Behçet-ul Merdiye (Suyuti)**	**1-Ulum-ul Kur'an** **2-Safvetu Et'tefasir** **3-Farklı Kitaplardan 100 Hadis**	**1-El İdahu Fi Ulumul Hadis** **2-El Menzumetu El Beykuniye** **3-El Min Hac**

Dördüncü sınıf		
Birinci dersler	**İkinci dersler**	**Üçüncü dersler**
1-El Fevaidu Ed'deyaiye **2-Muğni E'tulab** **3-Risaletu Fil İstiareti** **4- Risaletu Fil Ved'i**	**1-Ehkamul Ehkami** **2-El Medğel** **3-El Mesayiretu Fil Ekaidil Menciyeti Fil Ahireti**	**1-Celalin Gibi Farklı Tefsirlerden 10 Cüz**

Beşinci sınıf		
Birinci dersler	**İkinci dersler**	**Üçüncü dersler**
1-Kitabün Fil Menazireti **2-Şerhu El Muktesir** **3-Cem'ul Cevami**	**1-Sehih-ul Buhari**	**1-Tefsirlerin dışında Kur'an'dan 10 Cüz Okunması** **2-El Veciz** **3-Fetva ve Fetva veren Kişi Özellikleri**

Altıncı sınıf		
Birinci dersler	**İkinci dersler**	**Üçüncü dersler**
1-Rehiku El Maktum gibi Peygamber Efendimizin Hayatı ile İlgili Kitapların Okunması **2-Kitabu Fi Tarihi el İslamiye Vel Menahib-ul İslamiyeti** **3-Risaletu Fi Tasavvufi Mislu El Risaletu Keşyeriyetu**	**1-Kitabun Fi Kıssesil Enbiya ve Tarihul Edyan** **2-Kitabun Fi Fıkhi EL-Hanefi**	**1-Usulu Daveti Li Abdilkerimi Zeydan** **2-Kıssetu El İman ev Kıssetul Hidaye Li Abdilllahi Nasihul Ünvan**

Ek.2. Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanan Medrese Programının Aslı

مفردات الكتب للقرائة في المدارس الاسلامية حسب الصفوف

(كل صف يدوم سنة تقريبا)

الصف الأول

الدرس الاول :

1. القرآن الكريم مجودا مع كتاب في علم التجويد
2. مولد النبي صلى الله عليه وسلم
3. نهج الأنام للملا خليل الأسعردي (يحفظ)

الدرس الثاني

4. الأمثلة (يحفظ)
5. البناء لملا عبد الله الدتفزي (يحفظ)
6. العزي لابي الفضل عز الدين عبد ابراهيم الزنجاني (يحفظ)
7. عوامل البركوي او العوامل المأة لعبد القاهر بن عبد الرحمن الجرجاني (يحفظ)
8. التحفة السنية بشرح مقدمة الآجرومية لمحمد محي الدين عبد الحميد (يحفظ متنه)
9. ظروف لملا يونس الارقطيني (يحفظ)

الدرس الثالث:

10. قصص النبيين لأبي الحسن علي الحسيني الندوي
11. غاية الأختصار للقاضي ابي الشجاع احمد بن حسين بن احمد الأصفهاني
12. ماة حديث مختارة من رياض الصالحين (يحفظ)
13. المقدمة الحضرمية لعبد الله بن عبد الرحمن بن ابي بكر با فضل الحضرمي

الصف الثاني

الدرس الاول :

1. الدروس العربية (المتوسطة) للشيخ مصطفى الغلاييني مع متن المغني لأحمد بن حسن الجاربردي (يحفظ)
2. شرح القطر لابي محمد عبدالله جمال الدين بن هشام الانصاري
3. موصل الطلاب الى قواعد الإعراب لزين الدين خالد بن عبد الله الأزهري (يحفظ متنه)

الدرس الثاني

4. سيرة خاتم النبيين لأبي الحسن علي الحسيني الندوي
5. ماة حديث مختارة من رياض الصالحين وغيره (يحفظ)
6. احكام العبادات لبشير عبد الرحمن الزعبي
7. جوهرة التوحيد لابراهيم بن ابراهيم الملقب برهان الدين اللقاني مع احد شروحه

الدرس الثالث:

8. رياض الصالحين للامام الشيخ محي الدين ابي زكريا يحيى بن شرف النووي او التاج للاصول في احاديث الرسول

الصف الثالث

الدرس الاول :

1. شذا العرف في فن الصرف للشيخ احمد بن محمد بن احمد الحملاوي
2. البهجة المرضية في شرح الالفية لجلال الدين ابي بكر السيوطي (يحفظ متنه)

الدرس الثاني

3. علوم القرآن لنور الدين عتر
4. صفوة التفاسير للصابوني (عشرة اجزاء)
5. ماة حديث مختارة من مختلف كتب الحديث (يحفظ)

الدرس الثالث:

6. الإيضاح في علوم الحديث والإصطلاح لمصطفى سعيد الخن و بديع اسعيد اللحان
7. المنظومة البيقونية لعمر بن محمد بن فتوح البيقوني الدمشقي (يحفظ) مع مطالعة احد شروحه
8. المنهاج للشيخ محي الدين ابي زكريا يحيى بن شرف النووي مع مطالعة شرحه مغني المحتاج

الصف الرابع

الدرس الاول :

1. الفوائد الضيائية لملا عبد الرحمن الجامي
2. مغني الطلاب لمحمود حسن المغنيسي شرح ايساغوجي للابهري مع مطالعة كتاب ضوابط المعرفة لعبد الرحمن حسن حبنكة الميداني
3. رسالة في الأستعارة
4. رسالة في الوضع

الدرس الثاني

5. احكام الأحكام لابن دقيق العيد
6. المدخل لعبد الكريم زيدان
7. المسايرة في العقائد المنجية في الاخرة لابن الهمام الحنفي مع شرحه المسامرة لكمال الدين محمد بن محمد بن ابي بكر بن علي بن ابي شريف او كبرى اليقينيات الكونية لسعيد رمضان البوطي

الدرس الثالث:

8. عشرة اجزاء من مختلف التفاسير مثل الجلالين والنسفي والقرطبي والآلوسي والقاضي و...و... من كل تفسير مقدار جزء مثلا

الصف الخامس

الدرس الاول :

1. كتاب في المناظرة
2. شرح المختصر لسعد الدين التفتازاني على تلخيص المفتاح للخطيب القزويني
3. جمع الجوامع لتاج الدين عبد الوهاب بن علي بن عبد الكافي السبكي (نصفه)

الدرس الثاني

4. صحيح البخاري للامام محمد بن اسمعيل البخاري

الدرس الثالث:

5. تفسير عشرة اجزاء من القرآن مباشرة من غير تفسير
6. الوجيز لعبد الكريم زيدان
7. آداب الفتوى والمفتي والمستفتي للشيخ محي الدين ابي زكريا يحيى بن شرف النووي

الصف السادس

الدرس الاول :

1. كتاب في السيرة النبوية مثل الرحيق المختوم او فقه السيرة او محمد رسول الله
2. كتاب في التاريخ الاسلامي والمذاهب الاسلامية
3. رسالة في التصوف مثل الرسالة القشيرية ا و تربيتنا الروحية لسعيد حوى
4.

الدرس الثاني

5. كتاب في قصص الانبياء وتاريخ الأديان
6. كتاب في الفقه الحنفي

الدرس الثالث:

7. اصول الدعوة لعبد الكريم زيدان
8. قصة الايمان او قصة الهداية لعبد الله ناصح علوان

Ek.3. Batman ve Çevresinde Uygulanan Medrese Programının Aslı

منهج المدارس الشرعية

ويشتمل على ثلاثة أقسام:

القسم الاول: الامور العامة التي تطبق في المدارس ان شاء الله تعالى .

الامر الاول: يلتحق با لمدارس غالبا خريجوا المدارس الاعدادية العامة ويتم الحصول اثناء الدراسة في المدرسة الشرعية علي شهادة الثانوية العامة او ثانوية الائمة والخطباء .

الامر الثاني : يكون عدد الطلاب في كل مدرسة عشرة تقريبا (وظروفنا الحالية لا تسمح بأكثر من ذلك) ومدرس المدرسة أمير لها وينتخب للأمير نائبان من بين الطلاب البالغين .

الامر الثالث: يلقى درسان في اول وآخر كل اسبوع لتربية الطلاب في مجال السيرة وفقه الدعوة وتزكية النفس.

الامر الرابع : تكون مدة النوم والاستراحة ثمان ساعات كل يوم وليلة .ويعين ساعتان لحفظ القرآن الكريم وحفظ متون العلوم ويستمع من القرآن الكريم الي جزء من الشريط ويحفظ من القرآن كل سنة جزؤ ويصلى الفرائض جماعة في المسجد ان امكن وان لم يتيسر ففي المدرسة ويواظب على اذكار الصباح أوالمساء ويعين ساعة كل يوم وليلة لمطالعة الدروس .

الامر الخامس : يجرى امتحان أسبوعي وآخر سنوي آخر الصف ويكون آخر الربيع لمن أتم مقرر صفه ومن لم يتم فيكون امتحانه السنوي وقت اتمامه لصفه .

الامر السادس : العطلة الاسبوعية تبدأ من ظهر يوم الخميس الى المغرب من يوم الجمعة مع العلم بان العطلة الاسبوعية الرسمية في بلادنا يوم السبت والاحد .

الامر السابع : يكلف الطلاب بكتابة الدروس للتدرب على الاملاء والكتابة بالعربية يوميا.

الامر الثامن : العطلة الصيفية انما تكون لمن نجح في امتحان آخر الصف ويدرب الطلاب في العطلة الصيفية على مهنة ملائمة للطالب كما لتدرب على الكومبيوتر والكهرباء وغيرهما .

الامر التاسع : يدرب الطلاب أثناء الدراسة على القاء خطب الجمعة وخطب المناسبات كالهجرة النبوية وغزوة بدر وغيرهما باللغة العربية والرسمية والمحلية .

الامر العاشر : يهتم في جميع الصفوف با لتكلم بالعربية الفصحى لاننا في جو بعيد عن التكلم بالعربية ويكون من ضمن هذا الاهتمام ترتيب الزيارات الى العالم العربي أثناء الدراسة. وبعد تخرجه عن المدرسة يوجه الطالب الى اتمام دراسته في جامعة من جامعات العالم العربي حسب الامكان .

الامر الحادي عشر :ما يحفظ من المتون :

الصف الاول : ألامثلة والبناء والعزي

الصف الثاني : عوامل متن الاجورومية

الصف الثالث : متن القطر وقواعد الاعراب

الصف الرابع : الفية ابن مالك الى باب الاضافة

الصف الخامس : القواعد الفقهية ومتن نخبة الفكر

الصف السادس : متن سلم المنورق

الصف السابع : متن الورقات

تنبيه : يطلب من الطالب مفظ المتون المقررة في صف الى نهاية الصف

القسم الثني :
مفردات الصفوف السبعة للمدارس الشرعية ومدة كل صف سنة تقريبا .

الصف الاول :

العلوم الشرعية :

1- قرباش في التجويد .
2- قصص النبيين للاطفال لأبي الحسن الندوي .
3- غاية الاختصار في الفقه الشافعي أو نور الايضاح في فقه الاحناف .

علوم الآلة :

1- الأمثلة .
2 - البناء .
3- تصريف العزي .

الصف الثاني :

العلوم الشرعية :

1- سيرة خاتم النبيين لابي الحسن الندوي .
2- الجواهر الكلامية في بيان العقيدة الاسلامية للشيخ طاهر الجزائري .
3- الاربعين النووية .
4- التذهيب لادلة الغاية والتقريب في فقه الشافعية او النصف الاول من التسهيل الضروري في مسائل القدوري في فقه الاحناف .
5- هداية المستفيد في أحكام التجويد

علوم الآلة :

1- العوامل الجرجانية .
2- متن الاجرومية .
3- متن المغني في النحو.

الصف الثالث :

العلوم الشرعية :

1- التبيان في آداب حملة القرآن للنووي .
2- شرح ابن القاسم على غاية الاختصار مع مراجعة حاشية الباجوري في فقه الشافعية او النصف الثاني من التسهيل الضروري في فقه الاحناف .
3- النصف الاول من رياض الصالحين

علوم الآلة :

1- متن قواعد الاعراب لابن هشام .
2- شرح قطر الندى لابن هشام ايضا .
3- رسالة فضل النحو وتاريخه .

الصف الرابع :

العلوم الشرعية :

1- علوم القرآن.
2- القسم الاول من المدخل الى دراسة الفقه الاسلامي لعبد الكريم زيدان .
3- النصف الثاني من رياض الصالحين .
4- النصف الاول من المنهاج في فقه الشافعية للامام النووي او النصف الاول من الملتقى في فقه الحنفية .

علوم الآلة :

1- شرح ابن عقيل على الفية ابن مالك.
2- البهجة المرضية الى باب الاضافة .

الصف الخامس :

العلوم الشرعية :

1- الوجيز في شرح القواعد الفقهية .
2- النصف الثاني من المنهاج للنووي في فقه الشافعية او النصف الثاني من الملتقى في فقه الاحناف .
3- تيسير مصطلح الحديث لمحمود طحان مع حفظ متن نخبة الفكر لابن حجر العسقلاني .
4- آداب الفتوى والمفتي والمستفتي للامام النووي .

علوم الآلة :

1- الفوائد الضيائية على كافية ابن الحاجب في النحو الى باب الفعل والباقي من متن الكافية

2- فصل الالف من مختار الصحاح في اللغة .
3- فصل الباء من المصباح المنير للفيومي للشافعية والمغرب في ترتيب المعرب للاحناف .
4- شذا العرف في فن الصرف

الصف السادس :

العلوم الشرعية :

1- تفسير الجلالين من اوله الى سورة الكهف مع التنبيه على ان فيه بعض الاحاديث والحكايات غير الصحيحة .
2- النصف الاول من صحيح البخاري في الحديث .

علوم الآلة :

1- ايساغوجي في المنطق للابهري مع شرحه مغني الطلاب .
2- متن السلم في المنطق ايضا .
3- رسالة في علم الوضع للشيخ يوسف الدجوى.
4- رسالة الآداب في علم آداب البحث والمناظرة لمحمد محي الدين عبد الحميد .
5- البلاغة الواضحة .
6- فصل التاء من المعجم الوسيط .

الصف السابع :

العلوم الشرعية :

1- النصف الثاني من تفسير الجلالين .
2- النصف الثاني من صحيح البخاري .
3- الوجيز في اصول الفقه لعبد الكريم زيدان .
4- متن جوهرة التوحيد. والمسامرة شرح المسايرة.
5- شرح جمع الجوامع في اصول الفقه او متن المنار للنسفي .

علوم الآلة :

1- المقدمة من شرح التلخيص لسعدالدين التفتزاني .
2- متن التلخيص .
3- باب الجيم من القاموس المحيط .

وآخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمين .

1.Kitaplar

Akyüz, Yahya (2009). **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul: PegemA Akademi.

Aktay, Yasin (2005). **İslamcılık (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce),** İstanbul: İletişim Yayınları.

Akgündüz, Murat (2004). **Osmanlı Medreseleri**, İstanbul: Beyan Yayınları.

Altan, Mehmet (2010). **Kent Dindarlığı**, İstanbul: Timaş Yayınları.

Aydın, Suavi (1993). **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Ankara: Gündoğan yayınları.

Bayraktar, Mehmet (2009). **İslamda Bilim ve Teknoloji Tarihi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Bauman, Zygmunt (2003). **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, İstanbul: Metis Yayınları.

Başgil, Ali Fuat (1996). **Din ve Laiklik**, İstanbul: Yağmur Yayınları.

Biye, Mustafa (1984). **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul.

Berkes, Niyazi (2009). **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Binbaşıoğlu, Cavit (1982). **Eğitim Düşüncesi Tarihi**. Ankara.

Buyrukçu, Ramazan (2007). **Türkiye'de Mesleki Din Eğitim- Öğretimi**, Isparta: Fakülte Kitabevi.

Butler, James Glentworth (1911). **Present Day conservatism and Liberalizm,** Boston: Sherman, French Company.

Büyüköztürk, Şener Ebru K. Çakmak v.d.,(2009). **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Candan, Abdulcelil (2004). **Ulemanın Gücü**, Van: Bilge Adam Yayınları.

Cecil, Lord Hugh (1912). **Conservatism**, London: Williams and Nergate Press.

Coxhead, J. J (1884). **The Conservatism of the Future**, London: Oxford press.

Cihan, Ahmet (2007) . **Osmanlı'da Eğitim**, İstanbul: 3f Yayınevi.

Çağbayır, Yaşar (2007). **Ötüken Türkçe sözlük**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çetin, Halis (2007). **Siyasal Akımlar**, Ankara, Orion Kitabevi.

Çiçek, Halil (2009). **Şark Medreselerinin Serencamı**, İstanbul: Beyan Yayınları.

Çiğdem, Ahmet (2004). **Muhafazakârlık**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Duverger, Maurice (2008). **Sosyal Bilimlere Giriş**, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Demir, Ömer ve Mustafa Acar (2002). **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ankara: Vadi Yayınları.

Erdoğan, Mustafa (2006). **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Ankara: Orion yayınları.

Er, Hamit (2003). **Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darulhilafe Medreseleri**, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Ergene, M. Enes (2005). **Geleneğin Modern Çağa Tanıklığı**, İstanbul: Yeni Akademi Yayınları.

Ergün, Mustafa (1996). **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri** *(1908-1914),* Ankara: Ocak Yayınları.

Ertuğrul, Halit (2007). **Eğitimde Bediüzzaman Modeli**, İstanbul: Nesil Yayınları.

Gencer, Bedri (2008). **İslamda Modernleşme** 1839-1939, Ankara: Lotus Yayınevi.

Gönül Pultar, Emine O.İ., Bahattin Akşit (2003). **Kültür ve Modernite**, İstanbul: Türkiye Kültür Araştırmaları.

Gökçe, Feyyat (2005). **Değişme Sürecinde Devlet ve Eğitim**, Ankara: Tekağaç Yayınları.

Gündüz, Mustafa (2010). **Bir Eğitimci Olarak Ahmed Cevdet Paşa**, Ankara: Otorite Yay.

Gündüz, Mustafa (2007). **II. Meşrutiyetin Klasik Paradigmaları**, **Türk Yurdu, İçtihad ve Sebilür'r-Reşad'da Toplumsal Tezler**, Ankara: Lotus Yayınevi.

Gündüz, Mustafa (2010). **Osmanlı Mirası Cumhuriyetin İnşası, Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar**, Ankara: Lotus yay.

Güngör, Erol (1996). **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Haferkamp, Hans and N. J. Smelser (1992). **Social Change and Modernity**, Los Angeles: University of California Press.

Hatemi, Hüsrev (1992). **Yozlaşmadan Uzlaşmak**, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Hobson, Archie (2001) **The Oxford Dictionary of Difficult Words**, Newyork: Oxford Un. Press.

İpşirli**,** Mehmet (2003). **"Medrese", İslam Ansiklopedisi**, Ankara: TDV Yayınları.

Jeanniere, Abel. Der. Mehmet Küçük (2000). **Modernite Versus Postmodernite**, Ankara: Vadi yay.

Karal, Enver Ziya (1995). **Osmanlı Tarihi**, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri, Ankara: TTK yayınları.

Karpat, Kemal H (2007). **Osmanlıdan Günümüze Elitler ve Din**, İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, Kemal H (2005). **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Karpat, Kemal H (2009). **İslamın Siyasallaşması**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Karaca, Mevlüt (2005). **Osmanlıca Türkçe Lügat***,* İstanbul: Hisar Yayınları.

Kara, İsmail (2005). **Din İle Modernleşme arasında**, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kocabaşoğlu, Uygur (2007). **Modernleşme ve Batıcılık**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Korkusuz, M. Şefik (2009). **Cumhuriyet Öncesi Diyarbekir'de Maarif**, İstanbul: Kent Yayınları.

Locke, John (2007). **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, İstanbul: Öteki yayınları.

Mardin, Şerif (1991). **Türk Modernleşmesi**. *Makaleler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Şerif (2008). **Bediüzzaman Said Nursi Olayı Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Şerif (2009). **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul: İletişim yayınları.

Mardin, Şerif (2008). **Din ve İdeoloji**, İstanbul: İletişim Yayınları..

Moulton, Jeanne (2008). **Madrasah Education**, Washington: Creative Associate İnternational.

Ortaylı, İlber (2008). **Son İmparatorluk Osmanlı**, İstanbul: Timaş Yayınları.

Ortaylı, İlber (2009). **Gelenekten Geleceğe**, İstanbul: Timaş Yayınları.

Öztuna, Yılmaz (2005). **Büyük Osmanlı Tarihi***,* İstanbul: Ötüken neşriyat, C.8.

Özodaşık, Mustafa (1999). **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları**, Konya: Çizgi Kitabevi.

Özyılmaz, Ömer (2002). **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özipek, Bekir Berat (2005). **Muhafazakârlık, Akıl, Toplum, Siyaset**, Ankara: Kadim Yayınları.

Öymen, H. R (1965). **Türkiye'nin ana eğitim problemleri**, Ankara: Ajans-Türk matbaası.

Özdemir, Hüseyin (2006). **Kılıç Kalem ve İlim**, İstanbul: Yitik Hazine yay.

Rabasa Angel and F. Stephen Larrabee (2008). **The Rise of Political İslam in Turkey**, Santa Monica: Rand Coperation.

Sakaoğlu, Necdet (2003). **Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.

Sarıkaya, Yaşar **(**1997). **Medreseler ve Modernleşme**, İstanbul: İz Yayınları.

Şahin, Muhammet **(**1995). **Türk tarihi ve kültürü**, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Şimşek, Mehmet (2006). **Amid'den Diyarbekir'e EğitimTarihi**, İstanbul: Kent Yayınları.

Şişman**,** Mehmet (2002). **Eğitimde Mükemmellik Arayışı**, Ankara: Pegem Yayıncılık.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2001). **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Yay.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin (1999). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Unat, Faik Reşit (1964). **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara: MEB Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya (1998). **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul: Ülken Yayınları.

Ünal, Tahsin (1998). **Türk Siyasi Tarihi**, İstanbul: Kamer Yayınları.

Viereck, Peter (1956). **Conservatism: From John Adams to Churchill,** Princeton: NJ. Publication.

2.Makaleler

Ahmed Shahab and Nenad Filipovic, (2004), "The sultan's syllabus: A Curriculum For the Ottoman Imperial Medreses Precribed in a Ferman of Kanuni I Süleyman Dated 973/1565",**Studia İslamica**, No:98/99 pp. 183–218,

Arı, Asım (2002). "Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim", **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.22, Sayı 2.

Dılovan, Selman (1998). "Eğitimde Medreselerinin Rolü", **Nubahar**, (01), 13–17

Çaha, Ömer (1994). Lütfullah Karaman, "Civil Society İn the Ottoman Empire", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Vol. 49, No. 3–4, pp. 79–99

Fazlıoğlu, Şükran (2008). "Osmanlı medrese Müfredatına Dair Çalışmalar" **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, S.11,593–610

Hızlı, Mefail (2008). "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", **Uludağ Ü. İlahiyat Fak. Dergisi**, C.17, S.24

Idriz, Mesut(2003). 'İslam Eğitim Yaşantısında İcazet Geleneği', **Değerler Eğitimi Dergisi**, ,1 (3) , s.177

Kodaman, Bayram (2005). "Osmanlıdan Cumhuriyet'e Çağdaşlaşma sorunları", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. S.18, 149–158

Said, Molla (1998). "Medreselerde okutulan kitaplar", **Nubahar**, (6–7), 19–23

Önal, Mehmet (2008)." Secularizm From the last Years of the Otoman Empire to the Early Turkish Republic", **journal of the study of religions and ideologies**, (7, 20), 24–46

Unan, Fahri (1999). "Osmanlılarda Medrese Eğitimi", **Yeni Türkiye**, C.5, s.141–151.

3.Tezler

Atak, İrfan. **Kozluklu Molla Sabri'nin Hayatı Ve Tasavvuf anlayışı**, Ankara Ü. İlahiyat Fak. Yayınlanmamış Lisans Tezi.

Akkır, Ramazan (2006). **Türkiye'de Din Ve Muhafazakârlık**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans Tezi.

Batır, Betül (2007). **II. Meşrutiyetten Tevhid-i Tedrisata Türkiye'de İlköğretim (1908–1924)**, İstanbul Üniversitesi. Atatürk İlkeleri ve İnkılab Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Demiralp, Yekta (2006). **Erken Dönem Osmanlı Medreseleri,** Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Demiralp, Yekta(1997). **Erken Dönem Osmanlı Medreseleri**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Köroğlu, Mehmet (2006). **Nizamiye medreselerinin icra ettiği fonksiyon ve etkilediği coğrafya**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özkan, Şerife (2007). **Medrese tabirinin ilk defa ortaya Çıkışı, Selçuklular zamanında medreselerin kuruluş sebepleri ve medrese Eğitimi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Özcan, Faruk (2006). **Sosyo- İdeolojik ve Sembolik Yönüyle Türkiye'de Örgün Din Eğitimi: İmam Hatip Lisesi Örneği,** Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ulusoy, Ahmet (2007). **Kuruluşundan 17.Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans Tezi.

Yalınkılıç, Fatime (2007). **Modernizm ve Muhafazakârlık Düşünce Akımlarının Sosyolojik Analizi**. *Fırat* Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

4. Kaynak Kişiler

M. Şakir P.	(Fahri imam)	20.05.2010 tarihli görüşme
Hasan M.	(Müderris)	27.05.2010 tarihli görüşme
A.Rahman İ.	(Müderris)	28.05.2010 tarihli görüşme
M Seyfettin T.	(Müderris)	20.05.2010 tarihli görüşme
Ramazan E.	(Müderris)	27.05.2010 tarihli görüşme
Hasan Y.	(Müderris)	07.06.2010 tarihli görüşme
M. metin B.	(Müderris)	25.06.2010 tarihli görüşme
Osman M.	(öğrenci)	13.08.2010 tarihli görüşme
AbdulRauf A.	(öğrenci)	21.08.2010 tarihli görüşme

5. İnternet Siteleri

http://www.questia.com/
http://www.lib.cam.ac.uk/usingthelibrary/
http://www.ebooksread.com/
http://copac.ac.uk/search
http://site.ebrary.com/
http://www.free-ebooks.net/
http://www.ebook-search-engine.com/

ÖZGEÇMİŞ

Übeydullah PİLATİN, Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğretimini Batman'da tamamladı. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uşak Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünü 2003'te bitirdi. 2005 yılından beri Mili Eğitim Bakanlığına bağlı olan Okullarda görev yapmaktadır